

R 1151

2. class

20-050

4425

IOHANNIS CLAUBERGII

Ex bibliotheca conuentus P. Annunciations Parvissimi ordinis predicatorum.

METAPHYSICA DE ENTE,

*Quæ rectius
interv. catal. a Martii 1704*

ONTOLOGY

ONTOSOPHIA,

Aliarum Disciplinarum, ipsius quoque Iurisprudentiae & Literarum, studiosis accommodata.

ex hypo D. Lud. circums 8. C. M. Soc. Soc. Maii 1699
Editio tertia, multis locis emendata.

aucta & Notis illustrata. MUS-C.

AMSTELODAMI

**Apud DANIELEM ELZEVIRIUM,
Anno cccc CI CIC.**

LECTORI SALUTEM.

Duodevigesimus agitur annus, ex quo librum scripsi, quem *Elementa Philosophie* vel *Ontosophiam* appellavi. Ante triennium renovatam istam de Ente doctrinam, *Ontosophiae nomine*, quod *Gracarum literarum nonnullis doctribus* placuit, retento, publici iterum juris feci.

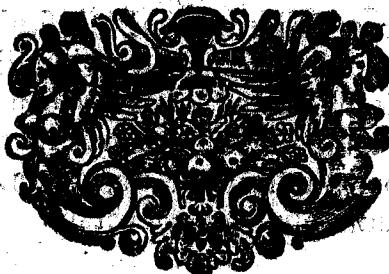
Cujus exemplaria cùm toto biennio quibusdam in locis desiderata sunt, en tibi, amice lector, editionem tertiam multum emendatam & auctam, Notis quoque illustratam. Generalissimos istos conceptus & terminos, uti vocant, ad certum prorsus numerum atque ordinem reduci non posse experiendo didici. Adeo Transcendentia illa non solum connexa, verum etiam innixa sibi sunt. Quin imò nihil aliud sunt, quam diversi de re eadem cogitandi modi, qui, animo jam *huc* jam *illuc* se convertente, mille formis variari solent & possunt. Id quod hac editione tercia vel in primis demonstrare studui. Germanus in gratiam popularium è lingua Germanica novam quandam lucem rebus, quas *Ontosophia* tractat, fenerari conatus eram editione precedente. Sed quia id minus acceptum fuisse exteris nationibus intellecti, animus erat in editione tercia cuncta ista *Teutonica* expungere, nisi doctissimus

amicus his verbis prohibinet, Germanica refecari nolle, sunt
enim per quam opposita, & Germanis magnam lucem praiere
nata. Exteri acquiescante exemplis latinis. Hac ille. Cui quidem eo
libentius morem gesu, quo diligenter consideravi, themata hoc
de Ente Metaphysica in vocabulis & loquendi modis magnam par-
tem confistere. Superest ut moneam lectorum, ne ea, quae de Ente
universo spectato ex lumine natura dixi, ad illa applicet mysteria,
que natura lumine cognosci non possunt. Neque enim, ut exemplo
mentem meam declarerem, distinctionis ullum genus, seu realis, seu
modalis, seu alio nomine appelletur, ita posse aut debere in Ontofo-
phia definiri arbitror, ut Dei Patris, Filii & Spiritus S. aquæ ac
rerum altiarum distinctio, eodem, velut ad commune signum revo-
cetur. Satis esto, quod ea qua de Deo ratio docet, multa sane &
magna, per Ontologiam non parum illustrentur. Qui ultra S. Scri-
ptura & sobrietatis Christiana terminos evagantes, divina myste-
ria ad ista naturaliter nota coegerunt hactenus, sollicitè excogi-
tata simili quadam naturalia & supernaturalia cognoscendi via,
communibus vocabulis & conceptibus introductis, cum dissimilitu-
dinem potius indicare debuissent (specimen vide hujus libri §. 128.)
quid aliud egerunt, quam quod Socinianis & similibus heterodoxis
arma subministrarunt, quibus oppugnarunt orthodoxos? Ecur in
revelatione supernaturali, id quod tuò possumus, Christiani non
acquiescimus? Non nego, aliquando necessitatem imponi Theologis,
ut ostendant, revelata dicuntus mysteria saltem nihil habere,
quod recta rationi adversetur. Sed affirmo, non dandam occasio-
nem, id quod vitiosum genere in genus saltu fecit Scholastica cur-
iositas; sed præripendam potius adversariis fuisse, ne in istam de
pugna

pugna rationis & fidei opinionem venirent. Philosophiam quoque ipsam illa mixtura corrupit. Omnibus enim vocabulis, definitiōnibus, divisionibus ita detortis, ut semel ad supernaturalia, quae diximus, quadrare videarentur, quid lumen naturale, quid revelatio nos docent, vix amplius discernere licet. Quæ & mibi causa fuit, cur philosophicam simplicitatem ubique attingere necdam valuerim.

Quoniam in multis rebus philosophia invenitur, et in multis

rebus philosophia inveniatur, et in multis

PROLEGOMENA.

1. Uemadmodum ab ineunte ætate circa singularia priùs quàm universalia versatur humana cogitatio, ac potius res materiales, quàm à materia secretas contemplatur: ita prima Philosophorum ætas iis potissimum disciplinis dedita fuit, quæ minùs recederent à singularibus, magisque rerum in sensus incidentium & physicarum cognitionem quæsivit, quam earum quæ sensus fugiunt.

2. Attamen progressu temporis Philosophi à rebus physicis ac sensilibus se contulerunt ad res intelligibiles magisque communes & abstractas, quas *τὰ μετὰ τὰ φυσικά* Aristoteles appellavit, unde effictum nomen *Metaphysica*, quasi dicas scientiam postphysicam vel objecti universalitate aut etiam dignitate supra physicam elevatam.

3. Et quamvis ad supremam hanc scientiam Dei quoque ac similiūm rerum cognitionem referrent, imprimis tamen doctrinam de *Ente generale* in ea proposuere, quam etiam recentiores Philosophi à rerum quarumlibet particularium scientia separandam esse judicarunt. Quos ea parte imitantes universalem seu Catholicam scientiam solam in præsenti tradituri sumus, cuius objectum *Ens quatenus ens est* faciunt, hoc est, quatenus communiter de Deo rebusque creatis omnibus, materialibus & immaterialibus affirmari potest.

4. Sicuti autem *θεοσophia* vel *θεολογia* dicitur quæ circa Deum occupata est scientia: ita hæc, quæ non circa hoc vel illud ens speciali nomine insignitum vel proprietate quadam ab aliis distinctum, sed circa ens in genere versatur, non incommodè *Ontosophia* vel *Ontologia* dici posse videatur.

5. In

5. In hac igitur scientia considerantur ea quæ omnibus
& singulis rebus suo modo communia sunt, id est, attributa
rerum communisima, ut quod omne ens suam habeat essen-
tiam & existentiam, sitque unum, verum ac bonum, ab alio
quovis distinctum, &c. Præterea divisiones rerum primæ
hic examinantur, ut natura Dei & Creaturæ, Mentis &
Corporis mutua ista oppositione illustrentur.

6. Quoniam vero inter methodi leges hæc est, ut omnis
doctrina sit attemperata hominis ætati, prima autem ætas
rebus particularibus cognoscendis magis idonea deprehendit,
malim Philosophiz studiosos, ad instar Veterum,
tum demum ad Ontosophiam accedere, cum rerum par-
ticularium scientia quodammodo animum instruxerint.

*Hac Prolegomena iis que sequuntur, quod numerus articulo-
rum haut facile inibi mutari posset, hac vice præfigere bonum
factum videbatur.*

*Signa ejusmodi † pluribus locis posita Lettorum uberioris ex-
plorationis cupidum ad Notas ablegendi.*

IN.

INDEX
METAPHYSICORUM DE ENTE.

I.	O neosophia.	1
II.	<i>Ens in prima & generalissima significatione, & ab aliis.</i>	<i>ibid.</i>
III.	<i>Ens in secunda & minus latâ significacione, quod revera All-</i> <i>quid est, & a Nihilo distinguitur:</i>	4
IV.	<i>Ens in tertia & magis propria significacione: Ejus attributa</i> <i>disjunctio & divisioque primaria.</i>	10
V.	<i>Entis Essentia.</i>	13
VI.	<i>Entis Existentia.</i>	18
VII.	<i>Duratio aliaque attributa ad Existentiam spectantia.</i>	23
VIII.	<i>Unum & Multum.</i>	28
IX.	<i>Verum & Falsum.</i>	34
X.	<i>Bonum & Malum.</i>	40
XI.	<i>Perfectum & Imperfectum.</i>	45
XII.	<i>Relatio generaliter spectata.</i>	51
XIII.	<i>Principium. Causa. Actio.</i>	55
XIV.	<i>Vis Agendi.</i>	59
XV.	<i>Efficientis & Finis differentia.</i>	61
XVI.	<i>Distincta & Opposita.</i>	65
XVII.	<i>Ordo prioris & posterioris.</i>	68
XVIII.	<i>Idem & Aliud.</i>	71
XIX.	<i>Totum & Pars. Simplex & Compositum. Completum & In-</i> <i>completum.</i>	74
XX.	<i>Subiectum & Adjunctum.</i>	77
XXI.	<i>Signum & Signatum.</i>	80
XXII.	<i>Mensura & Mensuratum.</i>	83
XXIII.	<i>Exemplar & Imago.</i>	84
XXIV.	<i>Compensatio Rerum.</i>	86
XXV.	<i>Annotationes.</i>	88

I. ONTOSOPHIA.

Et quædam scientia, quæ contemplatur **ens**,
quæ ens est, hoc est, in quantum communem
quandam intelligitur habere naturam vel na-
ture gradum, † qui rebus corporeis & incor-
poreis, Deo & Creaturis, omnibusque a deo &
singulis entibus suo modo † inest.

2. Ea vulgo *Metaphysica*, sed aptius † *Onto-*
logia vel *Scientia Catholica*, eine allgemeine wissenschaft / & Philo-
sophia universalis nominatur. *Philosophia prima*.

3. Quæ autem sic rebus communia sunt, ut omnes earum classes †
exsuperent, uno nomine appellantur *Transcendentia*, was allen und
jeden dingen gemein ist / Gr. τὰ πᾶντα ἐμόντα, quod in supremo re-
rum omnium apice concepta, *omnia* permeant & ambiant, ad
omnia rerum genera pertineant. Cujusmodi sunt **ens**, unum, ve-
rum, bonum, &c. Hæc enim non modò de Deo rebusque creatis
omnibus, verùm etiam de se invicem prædicantur, ut, cùm veritas
una & unitas vera dicitur.

4. Entis initio statim tres distinguendæ significationes. Nam vel
denotat **omne** quod cogitari potest (distinctionis causâ nonnullis vo-
catur *Intelligibile*) & huic non potest opponi quicquam; vel notat id,
quod revera *Aliquid* est, nemine etiam cogitante, cui opponitur Ni-
hil; vel significat *Rem*, quæ per se existit, ut *Substantia*, cui solent
opponi *Accidentia*.

5. Quamvis autem **Ens** in tertia significatione acceptum, sit potis-
simum illud, quod in *Ontologia* per sua attributa ac divisiones ex-
plicatur, tamen ad meliorem hujus notitiam comparandam non-
nulla de Ente in prima & secunda acceptance prämittemus, inchoa-
turi universalem philosophiam ab *Ente cogitabili*, quemadmodum à
singulari incipiens prima philosophia † nihil prius considerat *Mente*
cogitante.

II. *Ens in prima & generalissima significatione.*

6. Quod à vulgo *Res* & *Aliiquid*, à Dialecticis *Thema*, à Philosophis
A etiam

2 E N S G E N E R A L I S S I M E.

etiam *Ens* appellatur, vocibus hisce in latissima significatione sumtis, illud ita describi potest; *Ens est quicquid quovis modo est, cogitari ac dici potest. Alles was nur gedacht und gesagt werden kan.* Ita dico [Nihil], & cum dico *cogito*, & cum *cogito*, est illud in intellectu meo.

7. Aio *omne ens posse dici*, hoc est, nominari, voce viva vel scripta enunciari. Hinc sache res à sagen dicere, & Hebr. *Dabar* simul rem & verbum significat. Ipsum Res, si non à reor, est à p̄ew loquor. Ineffabile & inenarrabile s̄epe quid dicis, cum de eo fari & narras. Tunica aliqua oculi Anatomicis [innominata], & multi scriptores ἀνανυμοι hoc ipso, quo nomen habere negantur, nominantur.

8. Præterea, *omne ens potest cogitari seu intelligi*, ideoque *Cogitabile* & *Intelligibile* appellatur, simili ratione, qua sensibile, quicquid sub sensum cedit; appetibile, quicquid appeti potest. Germ. *Ding res* & *denken* cogitare ejusdem sunt originis.

9. Cogitatur autem *Ens*, cum animo percipitur, cum de eo dubitatur, vel affirmatur, vel negatur, vel probatur aliquid. Ita licet incomprehensibile quid & imperscrutabile dicas, eopse tamen mente illud apprehendis. Hinc sequitur, *non posse quicquam opponi* Enti sive Intelligibili, de quo in præsentia agimus, ne per mentis quidem fictionem. Nam si quid propriè ei opponi posset, id utique foret *Non ens* sive *Non intelligibile*. At eo ipso quo *Non ens* sive *Non intelligibile* opponimus, hoc intelligimus, quia per intellectum ista fit *oppositio*. Ergo quod *Non intelligibile* tunc dicitur in oratione, fit *intelligibile* in ratione, unde *Rationis ens* nominatur.

10. Entis ita spectati conceptus *primus* est seu generalissimus & summus, quoniam supra illud genus nullum possimus apprehendere. Nam eo ipso quo quid apprehendimus, jam est intelligibile, & per consequens *Ens* in prima significatione. At si non ab universalibus descendendo, verū à singularibus ordine Logico gradatim ascendendo incipias numerare, Entis conceptus erit *ultimus*.

11. Entis conceptus est *simplicissimus*, quoniam generalissimæ isti cognitioni, nimirum quod res sive aliquid sit de quo agitur, in omnibus, quas de rebus quibuscunque habemus, cognitionibus semper aliquid superadditur. Saltem nullus in animo nostro conceptus datur, qui subtilior ac tenuior sit & pauciora includat. *Ens* est quasi *primum* & *subtilissimum* filum, cui paulatim alia atque alia crassiora addenda sunt, ut integrum aliquam telam philosophicam pertexamus, quod facimus dum ab hoc generalissimo ad specialia descendimus,

mus, atque hoc & illud Ens, ut Deum, Stellam, Animum, Corpus, &c. mente concipimus.

12. Entis conceptus *notissimus* est, quia de quoconque etiam *objecto tractetur*, rem sive *aliquid esse*, facillime intelligit unusquisque. Nec potest quid adeo ignotum animo nostro occurtere vel in questionem venire, de quo non prius *ponatur ut notum*, quod ens sive res sit. Quoties enim querimus, quid hoc rei? qua de re disputatis? quid rei est Chimæra? generalissimus Entis conceptus (cujus ambitu & vera & facta quælibet, & nihil & aliquid comprehenduntur) animo jam inest. Hoc ex eo patet, quod interroganti, *qua de re* disputes aut loquaris, recte potes respondere, te de Nihilo, vel Cerbero aliove figmento loqui. Ergo Cerberus aliaque figura, & ipsum Nihilum conceptu Rei seu Entis communissimo & notissimo tunc continentur.

13. Quamvis autem generalissimus Entis conceptus dicto modo sit notissimus, non tamen est satis distinctus & plenus, sed *confusus* & *imperfectus* admodum, & qui minimè implete mentem humanam aut satisfacere querenti potest. Nam et si semper sciamus & ponamus, id, de quo agitur, esse rem, nunquam tamen in eo acquiescimus; sed specialius illud rei nobis extimi petimus, interrogando, *quid rei?* Quod autem magis à generalibus ad specialia descendimus, eò distinctior redditur conceptus, & notius evadit id quod querebatur. Quamobrem non est cur miretur lector, si in sequentibus nos videat subinde à transcendentibus ad inferiora delabi. Id enim faciendum fuit, ne jejuna nimis tractatio foret.

14. Confirmantur ea, quæ de conceptu Entis diximus, exemplo cognitionis illius, quam deprehendimus in infantibus. Hi enim libet nihil *propriè de eo*, quod in considerationem venit, cognoscant, illud tamen non ignorant, quod sit res sive aliquid. Inde *communissimum* Rei & Alicujus nomen & conceptum omnibus, etiam iis, quæ revera hec sunt nec esse possunt, tribuere solent. Quem morem sæpe imitantur ipsi adulti, quando personæ aut loci alicujus nomen *proprium* eis non succurrit. Tum enim *commune* Rei, & Alicujus vocabulum usurpant. Sic Germ. der Dings / Gal. Mr. chose, et wohnt zu Dings/ à chose, ben Dings.

15. Et hactenus quidem vidimus, qua ratione ens omne dicatur & cogitetur, sive quis ejus sit conceptus: Unde facile constabit, quomodo accipiendum sit illud, quod *omne ens habeat aliquid esse.*

4 ALIQUID ET Nihil.

Nempe, si non existit extra rationem & orationem nostram in mundo, saltem est in sermone, cum dicitur, atque in primis est in intellectu, dum cogitatur.

16. Hoc esse, quod ei tribuitur, quatenus intellectui objicitur & ab eo cognoscitur, vocatur *esse objectivum* seu esse cognitum Entis, quo uno reliqua, videlicet quod cogitari ac dici possit, facile comprehenduntur, adeo ut esse, cogitari ac dici ratione Entis hujus, quod est significationis latissimæ, non magnopere differant.

17. Respectu hujus entitatis objectivæ, quatenus eam in mente nostra habent, vel accipiunt, vel amittunt, res dicuntur mentem occupare, venire in considerationem, venire in mentem, in den sinn kommen/ sub intelligentiam cadere, incidere. Es mir nit einfallen/ es ist mir einfallen/ excidit, fugit, præterit me, &c. Sic dicimus res capere, apprehendere, tenere. Hebreis id de quo cogitamus dicitur ascendere in cor. + Germani dicunt, etwas zu herzen nehmen/ beherzigen/ cor pro animo sumentes, sicut etiam Latini in verbo recordari & aliis. Gallis prendre à cœur est considerare, apprendre par cœur memorie mandare.

III. Ens in secunda & minus latu significatione, quod revera Aliquid est, & à Nihilo distinguitur.

18. Si illud¹⁴, de quo cogitamus, nullam involvit in cogitatione nostra repugnantiam † (wenns kein unmöglich ding ist/ wie etwa ein bleyerner goldgulden oder vierfachiger zirkel) adeo ut judicemus id esse in rerum natura aut saltem esse posse, tunc ei non modò *esse objectivum*, verùm etiam *esse reale* attribuimus, nec solum *vons*, intelligibile, sed etiam *ēm*, reale quid & propriè Aliquid, n̄, ichts/ etwas appellamus.

19. Aliquid igitur est, quod non tantum mente cogitatur vel cogitari potest, sed alio præterea modo est aut certè esse potest: sive in mente, ut omnes cogitationes nostræ, sive in mundo, ut omnes res corporeæ, adeoque ipsa mens & mundus universus. Nempe cogitationes nostræ sunt revera aliquid, quia etiamsi non cogitemus nos cogitare, certum tamen est, nos interim posse cogitare. Cogitationes equidem nostræ non sunt nisi cogitemus †; sunt tamen, licet eas esse non cogitemus; sunt, licet de iis non cogitemus; hoc est, habent esse reale, etiamsi non habeant esse objectivum.

20. Et

ALIQUID ET NIHIL.

20. Et quoniam sic omne illud, quod Aliquid est, aut revera aut faltem virtute ponitur extra nihilum in natura, hoc est, invenitur, aut certè inveniri potest in rebus intelligentibus vel corporeis, vocari etiam solet Ens positivum, òr Genitòr, seu [aliquid positivum], & suâ naturâ aptum est positivo seu affirmativo mentis conceptu apprehendi. Unde & nomen affirmativum meretur, licet usu receptum sit, ut negativa nomina rebus positivis indantur, dum cogitationes nostræ rectum ordinem non observant. Sic maximè positivæ Dei perfectio-nes vulgo negativis vocabulis appellantur, infinitas, immortalitas, immenitas, &c. Ipsum negotium Lat. dicitur q. nec otium. Similia sunt Gr. ἀχολία, Germ. unmüßigkeit.

21. Axioma: *ad realitatem sufficit, ut quid esse posita, licet revera non existat.* Das ein ding (cogitabile) für etwas (reale quid) geschähet und außer dem was ganz und gar nichts ist geseket werde. (aliquid positivum) ist s gnug das es seyn könne (satis est quod non implicet contradictionem). Sic rosam & nivem semper aliquid esse affirmamus, dum utriusque rei naturam, proprietates & operationes attendimus, licet illam hiberno, hanc aestivo tempore existere negemus. Simili ratione, \dagger satis est ad realitatem talem, ut quid possit esse tale, quamvis hic & nunc tale non existat. Ita Seneca: disertus est etiam qui tacet. Sic bonus musicus etiam qui dormit, est ac dicitur; bonus miles etiam qui in prælio jam non versatur. Nam omnia tempus habent. Eccles. 3.

22. Cogitatio \dagger in rebus nihil mutat, \dagger quod scholasticè, hoc est, barbare sic diceret aliis: esse rei objectivum neque dat neque adimit ullam ipsi realitatem. Man denke oder man denke nicht ahn ein ding / bleibt es darumb eben das was es ist. Quod notandum, ne quis iis, quæ §. 17. habuimus, in errorem ducatur.

23. At cogitatio utique ponit aliquid in mente cogitante. Est enim positivum quid in mente, quod cogitet de aliqua re, quod tale ac tantum objectum, v. g. Deum sibi repræsenteret. Das ahndenken (esse objectivum) ist wirklich und in der taht etwas im gemühte / welches denket, nicht aber in dem ding / darahn gedacht wird. Ergo quod uno respectu aliquid est, sepe alio respectu nihil est.

24. Nihilum, quod Alicui generatim opponitur, & n nichts / alias Non ens \dagger appellatum, est quicquid nullum esse reale habet. Hinc dicitur aliquid negativum & suâ naturâ, hoc est, cum nulla accedit factio, \dagger tantum negativè, id est, per remotionem & absentiam entis animo concipitur, & negativo solùm nomine dignum est; quamvis contrarium.

6 ALIQUID ET NIHIL.

trarium saepe usū veniat, ut cùm mors & finis, quæ revera negationes † sunt, affirmativis vocabulis insigniuntur.

25. Hinc Non entis nulla sunt accidentia (attributa, qualitates) scilicet realia, ipsi inhærentia, utpote quod eorum, quæ Entis propria sunt, per se ne hilum quidem participat, unde & Nihilum dicitur. Hoc ad specialia sic applicare licet: *quod non est hoc ens, ei neque hac attributa competunt*, ex. gr. qui non est legatus, is jure nec legati privilegiis fruitur. Qui non est Deus, ei nec proprietates divinæ tribuendæ.

26. Porrò dum aliquid & nihil, esse & non esse inter se conseruntur, mens nostra alia multa format axiomata. Et primò quidem sic dicit: *quodlibet*, intellige ens generalissimè, *aut est aut non est*, sive, de quolibet vera est affirmatio aut negatio. Ex quo infertur illud: *impossibile est idem simul esse & non esse*, seu, de eodem pariter affirmari & negari. Nam si quodlibet aut est aut non est, fieri nequit, ut quid simul & sit & non sit. Hinc plura alia † derivantur, uti hoc: *factum infectum reddi non potest*. Nam si id, quod factum est, infectum fieri posset, tum idem simul fuisset, & tamen etiam non fuisset. Hac mente dixit Hieronymus, quod Deus, qui omnia potest, virginem tamen post lapsum reparare non possit.

27. Plura requiruntur ad esse, † quam ad non esse, seu plura ad aliquid, quam ad nihil, Quia hoc solum animo quodammodo cogitatur, illud verò insuper esse reale possidet. Affine axioma est: plura desiderantur ad rei constitutionem, quam ad destructionem, es hōret mehr darzu / daß einding sey und besteh / als daß es nicht sey oder zergehe.

28. Quod vulgo aiunt, *inter Aliquid & Nihil infinitam esse distantiam*, † in eo primò quidem nomen distantiae impropriè usurpant pro differentia. Deinde, cùm ens creatum à nihilo non possit plus differre, quam totâ suæ perfectionis, quæ finita est, latitudine, perperam illud axioma huic enti applicant atque ita generale faciunt. Dicendum est, *aliquid & nihilum in nullo quidem esse reali convenire, sed alibi tamen magis, alibi minus haec inter se differre*. Ita in rebus moralibus virtus heroica magis differt à vicio, quam habitus virtutis ordinarius vel semivirtus; & vitium aliud alio propriùs ad virtutem accedit. †

29. Quò quid à nihilo magis remotum est, èd plus realitatis obtinet. Ita Deus est ens maximè reale, quia nunquam fuit, nunquam esse potest nihil; creata autem entia, quia fuerunt aliquando nihil, & sunt ex nihilo, & relabi possunt in nihilum, multò minus realia & non enti

vici-

viciniora sunt. Hinc Deus *ens simpliciter*, Creaturæ *entia secundum quid jure meritoque appellantur*. Unde ipse se tanquam Jehovam, hoc est *Ens*, opponit aliis rebus, quæ velut nihil sunt coram eo. *Esaïæ XL. 17.* & alibi.

30. *Inter esse & non esse*, si generaliter considerantur, *nullum datur medium*: adeo pugna eorum est inexpabilis. Nam quodlibet aut est aut non est. Speciatim verò inter *hoc esse & hoc non esse* medium datur, si illud non esse negat ac tollit non omne esse, sed quoddam tantum: v. g. cæcitas non negat omne esse, sed visum solummodo; ergo inter videns & cæcum invenitur medium, ex. gr. lapis: Medium verò non datur, si illud non esse extenditur ad omnia, quæ inniuentem venire possunt, præter illud unum, quod affirmatum & positum fuit. Sic inter hæc duo, homo, non homo, medium nullum est, quoniam negatio ista, non homo, applicari potest omnibus quæ sunt, excepto homine. Latius autem negat non ens, quam non homo, quoniam illud omne rerum genus tollit, hoc unum dunt taxat speciem.

31. Hinc igitur Nihilum seu Non ens distinguitur in *Negativum strictè sic dictum* (nam alias omne Nihilum esse negativum docuimus) quo intelligitur absentia entis seu realitatis alicujus in quovis subjecto, ut non visus, non scientia; vel *Privativum*, quo intelligitur absentia entitatis alicujus in subjecto hujus capace. Ita se habent cæcitas in oculo & ignorantia in animo, quia oculus visus & animus scientiæ capax est. Illud simpliciter Nihilum & pura *Negatio* seu negatio negans, hoc sapient *Privatio* dicitur; cui opponitur *Habitus*, id est, omnis rei perfectio, que citra omnimodam ipsius corruptionem ab ea potest abesse. Alle wohlstehende / doch aber vom wesen des dinges absonderliche vollkommenheit.

32. Sic malè vel perperam agere & nihil agere differunt, cum illud nihil simplicem actionis *negationem* designat; sed idem sunt, cum non nihil significat *privationem* reætitudinis, quæ in actione esse deberet. Novum quippe non est, ut is, qui malè agit, nihil agere dicatur, nihil scilicet ejus, quod *agendum erat*. Nam quod lege prohibente fit, ipso jure nullum est. Et paria sunt, non fieri, &, non debito modo fieri; item, non posse fieri, & non posse honestè fieri. Idolum 1 Cor. VIII. 4. dicitur nihil esse in mundo, quod nihil sit ejus, pro quo habetur & colitur, nullius efficaciam vel utilitatis in salutis negotio.

33. Sapientia

33. *Sæpe quod in uno subiecto privatio est, respectu alterius tantum negatio dicenda: ex. gr. errores nostri, cum ad Deum, utpote qui non dat nobis omnem veri cognitionem, referuntur, sunt tantum negationes; cum ad nos, privationes & defectus. Nuditas corporis nunc privatio judicatur, at in Adamo ante lapsum erat solum negatio. Imperitia per se culpa non est; sed in eo, qui peritiam alicujus rei profiteatur, culpæ adscribitur. Sic aliter se habet ignorantia Medicinæ in Theologo, aliter in eo, qui se Medicum profitetur.*

34. *Negativa vel privativa non semper totam negant rem vel habitum, ac sæpe partem vel gradum † ejus duntaxat. Ita dum Seneca ait, cum res honesta sit referre gratiam, desinit honesta esse, si necessaria est; intelligit honestatis gradum excellentem. Ita infantiae proximus in Jurisprudentia negatur habere intellectum, quia perfectè nondum intelligit. Gen. V. 24. Enoch non esse significat non agere in hac vita. Furiosum à demente sic aliqui secernunt, quod ille animo omnino abalienatus sit, hic non omnino, sed ex parte tantum mentis errore ducatur. Sic impossibilia, individua, inseparabilia sæpe dicuntur, non quod nullo modo, sed quod certo modo vel facile fieri, dividi, separari non possint. Considera Germ. unxit/ unfract/ unthier etc. †*

170⁴

35. Porro etiamsi esse & non esse ob ingentem pugnam propriè non misceantur & componantur inter se, sunt tamen *multa nomina, quæ simul esse & non esse significant*, quod observandum, ut ea, quæ sunt entis, ab iis, quæ sunt non entis, mente saltem discernamus. Sic peccati, adulterii, furti similiisque actionum † nominibus vitium † est implicatum. In vocabulis acquirere, incipere, fieri, creari, † initium, † intelligis prius non esse, deinde & potius † esse; contrà in vocibus amittere, desinere, † perire, in nihilum redigi, finis, intelligis prius quidem esse, deinde verò & quidem præcipue † non esse. Atque hi sunt conceptus quidam mixti, quos utile est ipsa quoque vocum compositione designari, ut fit in *νυχθίμερον*, misschatt/ bōsswiche / übelstand / aberglaub.

36. Hæc dicta sunt de Nihilo sive Non ente, quod Enti in seunda significatione accepto contradictoriè vel privativè opponitur. Hoc verò non obstat, quod minus ipsum quoque Nihilum in prima & generalissima significatione ens dici queat. Nempe omnis privatio & negatio, dum rationis nostræ objectum est, utcunque proprium, hoc est, negativum tantum de ea conceptum ratio formet, *Ens rationis* † dici potest. Vide §. 6.9. 16.

37. In-

37. Interdum verò privationes & negationes non negative, sed specie aliqua excogitata, atque ita positivè intellectui nostro objiciuntur, veluti cum fortunam, quæ nulla est, dicimus cæcam, & porro cæcitatem instar noctis & tenebrarum, has instar nigroris † nobis imaginamur. Hæc mentis fictio dum accedit, causa potior est, cur negationes & privationes *rationis entia* nuncupemus.

38. Præterea persæpe contingit, ut ea, quæ quidem non impli-cant contradictionem, sed realitatem aliquam seu possibiliteram ha-bent, imaginemur † tanquam hic & nunc existentia, cum tamen non existant. Sic mons aureus utique reale quid est (ein gûlden berg ist ein möglich ding) figmentum tamen est, quatenus animo concipi-tur tanquam hoc aut illo loco † existens, atque eo respectu *ens ra-tionis* dicitur. Ubi cogitandum, longè alio sensu † rationis entia dici, quæ contradictionem involvunt (die mit sich selbst streitende gedan-ken) ut quadratus circulus & similia.

39. Et quoniam de rebus corporeis ac visilibus ab ineunte ætate præcipue cogitare sumus assueti, & reliqua earum ad instar vulgo cogitamus (respice §. 17.) ideo *figmenta* quælibet magnitudinem, figuram, partes, motum & similia *corporearum rerum* attributa conti-nent. Sic Cerberus, Sirenes, Gyges centimanus, &c alia innumera à Poëtis excogitata: & figmenta sæpe veras imitantur historias. Unde *Ens rationis Entis realis simia* † appellatur.

40. Denique jam suprà observavimus, omnes mentis operatio-nes in mente esse aliquid reale; unde, cum dico, mens definit, di-vidit, argumentatur, cognoscit, intelligit, &c. realia sua menti as-signo attributa. At quoniam sæpe etiam dicitur, quod hæc sit defini-tio vel divisio corporis, animalis, &c. & quia isto pacto res, imò etiam non res à mentis nostræ operationibus, quarum tantum ob-jecta sunt, appellantur cognitæ, definitæ, intellectæ, &c. id totum intuitu ipsarum rerum nil nisi *Denominatio externa* est, quam etiam *Ens rationis* eo respectu vocant, cùm nullam rebus, de quibus cogitamus, realitatem cogitatio nostra afferat. Vide §. 22.

41. At satis etiam de rationis Ente, jam ad illud, quod reale est, revertamur. Hoc autem sic distinguimus: *quicquid revera* aliquid est & extra nihilum ponitur, id consideramus vel *ut habens* esse reale in se & per se, quod *Ens reale & Substantia* dicitur, vel *ut habens* esse reale in alio, quod *Attributum reale*. Germ. ein selbständige ding oder *zuständige eigenschaft*. Ex. gr. Mens & Sol res sunt, attributa lux &

scientia. Notabis autem non pauca dari Vocabula, quibus modo res, attributio affectio modus attributa + significatur, cuiusmodi sunt intellectus, ratio, mens, actus, lux, &c.

IV. Ens in tertia & magis propria significatione.

Eius attributa divisioque primaria.

42. Ens in significatione tertia acceptum propriissime quoque Res dicitur, vel utroque nomine conjuncto Ens reale. Hæc significatio attenditur, cum rem & modum + rei (die sache und die beschaffenheit / weise oder gelegenheit der sachen) ut pileum & formam pilei, atque universe rem & attributa rei, ut animam humanam & vim intelligendi, distinguimus.

43. Atque ita quidem attributa ab Ente reali ratione distinguimus, non tamen ut ea semper Enti opponamus, + quemadmodum Non ens Enti supra opposuimus; at potius ut ea cum Ente, cuius attributa sunt, mente componamus, eademque sepius aliquid Entis vel ipsum Ens certo modo consideratum esse intelligamus. Sic intellectus non est res diversa ab anima rationali, multò minus ei opposita; sed est aliquid ipsius animæ. Sic voluntas, item vis affirmandi, negandi, &c.

44. Vulgo quidem Substantia, id est, rei quæ ita existit, ut aliquod ad existendum subjecto non indigeat, opponitur Accidens, quod in alio existit, tanquam in subiecto; sive, scujus esse est inesse. At non omnia, quæ in Substantia considerantur, Accidentia (zufalle/ zufällige eigenschaften oder beschaffenheiten) dici debent: cum plurima sint ejus attributa essentialia & inseparabilia, à quibus distinguuntur accidentalia & separabilia. Et hæc proprie Modi appellantur, nempe modi rerum ipsarum, à quibus illæ afficiuntur & variantur, ut pilei à suis formis. Sed illa priora sunt tantum modi cogitandi, sicuti in Deo intellectum & voluntatem distinguimus, prout circa verum vel bonum versari cum intelligimus. Nec aliunde est, quod multa in qualibet re attributa seu multas realites numeramus, quam quod unamquamque rem ad varia ac diversa sive entia sive non entia referimus. + Vel ipsum Ens reale generaliter consideretur: si ad ficta & apparentia refertur, verum dicitur; si ad ea quæ multa sunt, unum; si ad voluntatis appetitum, bonum; si ad operationes, principium & causa, &c.

45. At modi reales locum duntaxat habent in Ente mutabili, Germ.

Germ. ~~wandelbar~~ / veränderlich / unbeständig / quod non semper † manet idem quod est, ut res creata; non in *Immutabili*, Germ. ~~un-~~ ^{er} ~~wandelbar~~ / unveränderlich / beständig / quod semper manet idem ^{modus} ~~modus~~ quod est, uti Deus.

46. Porro *Res* cùm opponitur *Modo* (uti scientia modo sciendi, in scientiis res considerata modo † considerandi) non perpetuò significat substantiam; sed interdum etiam accidens, cui alias modus specialior † additur, ^{modus} cuius intuitu prior modus tunc res appellatur. Hinc *modi* alii *mediati*, alii *immediati* perhibentur. Sic *equo* immediate inest motus, motui *accedit* celeritas vel tarditas, qui modi equo tribuuntur interveniente motu.) At omnes modi omniaque attributa in eo conveniunt, quod insint enti, nec tam sint entia, quām aliquid entis.

47. Si ergo attributa sunt aliquid Entis, vel ipsum potius Ens hoc illo ^{modo} consideratum, ut supra vidimus, necessē est, quō plura rei attributa intelligimus, eō ^{clarius} ut intelligamus, &c., quō magis distinguimus unius rei attributa ab attributis alterius, eō ^{dī-} ^{stinctius} illam percipiamus.

48. Primaria igitur Entis realis divisio est illa sine dubio, quæ maxime opposita & contraria attributa (intellige † positiva) in rebus divisis menti nostræ consideranda exhibet. Nulla autem realia attributa magis † opponi sibi queant, quām ex una parte longum, latum & profundum esse, figura aliqua terminari, &c. quæ rerum corporarum sunt propria; ex altera parte intelligere, velle, nolle, &c. quæ sunt rerum intelligentiæ præditarum. Nullam enim inter hæc posteriora & illa priora cernere possumus convenientiam, † quandoquidem nec intellectui & voluntati ullam longitudinem, latitudinem aut profunditatem, nec longitudini, latitudini ac profunditati ullam intellectum aut voluntatem possumus adscribere.

49. Hinc *res* primo dividuntur in *Corporæ* seu materiales, hoc est, extensas in longum, latum & profundum, cujusmodi sunt aër, ignis, aqua, &c. & *intellectuales*, hoc est, cogitatione sive intellectu & voluntate præditas, uti Deus, Angelus, Anima rationalis. Germ. eine leibliche oder verständige natur / ein vernünftig ding.

50. *Res* *corporæ* seu materiales in eunte ætate primò & præcipue sunt à nobis consideratae, usque adeo etiam, ut eas ferè solas † pro realibus Entibus haberemus, præsertim si crassæ forent & palpabiles, duræ vel graves. Hinc est quod postea † *res* *intellectuales* per

corporis & materiae negationem animo nostro repræsentavimus, & vocibus negativis *incorporeas* & *immateriales* nominavimus, eum ad modum, quo Non ens per absentiam Entis intelligimus.

51. Et quemadmodum Non ens non modo negativè, sed etiam affirmativè interdum concipiimus instar alicujus Entis, ex §. 37. ita quoque sèpe antehac res intellectuales instar corporearum subtilium ac tenuium, utpote quas minus reales putavimus duris & crassis, ut aëris, venti, ignis, vaporis instar consideravimus, atque inde eas *Spiritus* seu *res spirituales* (Germ. ein geistlich wesen) appellavimus. Sic partem nostri potiorem, quam præstat Mentem humanam appellare, animam vel animum Latini vocarunt à Græco ἄνεμος ventus.

52. Verùm in omnibus hisce ordinem servavimus præpostorum, dum ea, quæ proprio & positivo conceptu poterant ac debebant apprehendi (vide §. 20.) alieno † & negativo conati sumus rationi nostræ exhibere & oratione explicare. Et, quod maxime culpandum est, ea, quæ præcipua sunt inter entia, ista ratione ad non entium classem quodammodo retulimus. Nam ipsum quoque nihilum per negationem aut similitudinem corporis & materiae animo concipiimus. Confer §. 24. 39.

53. Ex dictis quidem liquet, quomodo reis corpoream & intellectualem proprietatum sive attributorum positivorum attenta consideratione oporteat distinguere. Sed quia in Homine diversa ista rerum genera conjunguntur, quippe qui est ex mente & corpore compositus, hinc orti sunt confusi multi conceptus in animo nostro, & multa in sermone *nomina*, quibus simul aliquid corporis, simul aliquid mentis exprimitur: ut videre, audire, esurire, irasci, cum de homine usurpantur. Nec ipsum nomen Homo distincte exprimit utramque nostram naturam.

54. In his autem diligentissime oportet discernere quæ Menti sunt, ab iis quæ Corporis: ex. gr. cum homo dicitur audire, ad aures & corpus pertinet, quod tremulo & vibrato aëris motu afficiatur & pulsatur; sed ad mentem hominis spectat, quod aliquid percipiat sive intelligat, & plerumque etiam judicet. Theologæ studiosus hic cogitet, in vocabulis ad Christum mediatorum † pertinentibus itidem sibi discernenda esse, quæ naturæ divinæ sunt, ab iis quæ humanæ. Evidem nomen Ιησούς, distincte exprimit utramque Christi naturam. Jurisprudentiæ studiosus similiter in hæreditate ex. gr. distinguat res corporales, quas continet, & incorporale quod in iure succedendi consistit, & sic in alijs.

V. En-

V. Entis *Essentia*.

55. Quoniam res una eademque pluribus ac diversis modis considerari potest, uti mens nostra ipsa sibi conscientia est, qui quidem considerandi seu *cogitandi modi* sunt illud ipsum, quod attributorum nomine hic significamus, manifestum est, plura unius rei attributa esse. Ita plurimas Dei proprietates considerat Theologia, quas *attributa Dei* licet nominare eo sensu, quo dicimus in Scripturis Deo honorem, gloriam, magnitudinem dare, cum virtutes & perfectiones ejus in ipso consideramus atque de eo praedicamus. †

56. Ex omnibus autem, quae rei aliqui attribuuntur, unum solemus considerare tanquam [primum], † præcipuum & intimum rei, quod reliqua quoddammodo complectitur, aut certe eorum omnium quasi radix & fundamentum est. Hoc ipsum vocamus *rei Essentiam*, das wesens eines Dinges / & cum respectu ad proprietates & operaciones inde promanantes, etiam *Naturam* dicimus (Attende vim phrasos Germ. Ich bin so genaturt). Ita cum affirmamus essentiam rei corporeæ in eo consistere, quod sit res in longum, latum & profundum extensa, nihil aliud intelligimus, quam quod extensio ista in corporeæ re primum, præcipuum & intimum sit, à quo divisibilitas, figura, situs & alia pendent; quod substernitur quasi motui, quieti, colori, calori & reliquis corporeis qualitatibus; denique quo posito corpus ponitur, ablato & corpus & quicquid est † corporis afferetur.

57. Aliquando unum aliquod rei attributum seorsum consideramus, cui reliqua multa ejusdem rei attributa opponimus, quæ tunc, utpote quæ sunt præcipuum & potissimum totius illius rei, Naturæ nomine appellamus. Sic Theologi aiunt, quod Deus in jure positivo *liberatem* suam ostenderit, in jure autem naturali *naturam* quoque suam, id est, quantum ego quidem intelligo, bonitatem, justitiam, sapientiam, sanctitatem & alias perfectiones suas expreserit. Eadem ratione dicunt orthodoxi, justitiam Dei ultricem, qua poenas exigit peccatorum, ab ejus natura fluere. †

58. Græci præcipuum illud & *primum rei* vocant *sōiār*, quæ vox cum Latinis jam *essentiæ*, jam *substantiæ* nomine reddatur, hinc ipsum nomen *Substantia* pro *essentia* & *natura* sæpe usurpatum, ut cum dicimus, alia pertinere ad *substantiam* alicujus actus, alia ad ejus circum-

stantias. Sic Theologi vetus & novum Fœdus, Johannis item & Christi baptismum substantiam convenire affirmantes, non volunt fœdera & sacramenta esse res per se existentes, sed essentiam illarum rerum intelligunt.

59. Sed tunc Substantiaz vocabulum + abstracte sumitur, sicut & ipsum Essentiæ: cum verò illa voce Ens reale significamus, ut §. 41. accipitur concrete, + ut Entis quoque nomen concretum est. Nam essentia ab ente differt veluti humanitas ab homine. Unde & Entitas dicitur ab Ente, eadem forma vocis, qua Deitas à Deo,

60. Essentiam itaque, ut brevissime dicam, proprie appellamus totum illud, + per quod res & est, & est id quod est. Sic res corporæa non solum ab essentia sua habet, quod sit aliquid, verum etiam, quod sit corporea & non intelligens substantia.

61. Atque ita duo in re qualibet intelligimus, cum ei Essentiam attribuimus, quæ materialis & formalis nomine in scholis distinguntur. Prius est magis *generale*, nempe, quod esse reale extra intellectum obtineat, quo ipso quasi extra nihilum ponitur, §. 20. Posterior est *speciale*, videlicet, quod hoc esse reale habeat, non aliud. Unde ens quodvis à quovis alio ente per suam essentiam distinguitur, quæ inde etiam *Forma*, forma Metaphysica (die innerliche gestalt / species interior) dicitur. Ita cum tolli, deletri, perire, corrumperes aliqua dicitur, id plerumque intelliges non de tota essentia, quasi res penitus aboleatur (Vide §. 34.) sed de illo posteriore, quod species & forma vocatur, nimirum, quod res desherit esse id, quod ante fuit, quod pristinam faciem mutaverit inque aliam speciem & nomen transierit. +

62. Cum vero non illud in primis, quod res commune habet cum aliis, sed potius id, quo principaliter dignoscitur ac secernitur ab aliis, in unaquaque re attendere oporteat, quod nihil aliud est quam essentia sub ratione formæ, hinc illud axioma natum: *forma dat esse rei*, scilicet præcipuum, quo distinguitur ab aliis, vel, quod idem est, *forma est præcipua pars rei*. [Partem + hic intellige respectu considerationis nostræ, quæ per partes procedit; etiam cum res ipsa ex partibus non est composita.]

63. Sæpius autem accidit, ut propter intellectus nostri infirmitatem illud præcipuum rei, quo ab aliis dignoscitur, prima fronte non queamus perspicere, eamque ob causam, audito ejus homine vel alia occasione excitati, soleamus interrogare, Quid + est? qua quæstione

sione nihil aliud poscimus, quam ut essentia rei definitione vel attributo aliquo ad essentiam pertinente nobis explicetur. Unde essentia, quatenus ad questionem illam referitur vel definitione quaquamque explicatur, *Quidditas* dicitur (Ita saltem per allusionem à mas / quid, possis derivare *Wesen* essentia). Itaque quod essentiale est, etiam *Quidditativum* vocatur, ut cognitio quiddirativa, quae alias comprehensiva, qua attributa essentialia omnia cognoscuntur.

64. Ex dictis estimare licet, illa vocabula rerum essentiis exprimendis esse aptiora, in quibus distinctè materiale & formale, t. veluti genus ac *differentia* reludent, quam alia, in quibus neutrum horum, vel alterutrum tantum appetet, cum priora ista pro integris definitionibus haberi possint. Quare vocabula hæc, euphonia wolsaut / metropolis hauptstat / Ontosophia, sprachkunst / verlkunstkunst / lustgarten / apfelbaum / pappelbaum / weinsaß / dientesaß / fladermaus / schlussrede / Deutschland & alia, quibus mirifice abundat lingua Germanica, merito præferuntur illis, Metaphysica, Grammatica, Logica, viridarium, malus, populus, dolium, atramentarium, vespertilio, syllogismus, Germania, &c.

65. Ad superiora etiam spectat illud axioma : *essentia non recipit magis & minus*, nempe quatenus definitione exprimitur & universaliter consideratur, quemadmodum fit in scientiis, quarum firmitas ac certitudo definitiones constantes exposcit. Ita Petro non magis nec minus convenit definitio Hominis, nimirum, quod sit res ex mente finita & corpore organico composita, quam Paulo vel Johanni: licet plures perfectionis gradus in corpore vel mente hujus, quam illius reperiantur. Essentia corporis in universum spectati non plures nec pauciores recipit dimensiones tribus. Si in mutuo paciscaris, ne res ejusdem generis reddatur, non erit mutuum, sed alius essentia specieque differens à mutuo contractus. Sicut nec erit mutuum, si quis reddit rem eandem numero (quod tamen ex accidenti quandoque in mutuo contingit) sed potius commodatum.

66. Idem axioma sic effertur: *essentia rerum sunt indivisibles instar numerorum*. Numero si quid addas vel detrahias, non manet idem qui fuit, sed alias fit numerus. Nam si ternario vel solam addas unitatem, non manet ternarius, sed fit quaternarius, &c. à quaternario si tollas unitatem, non manet quaternarius, sed fit ternarius. Hoc est, quod dicunt, numerus mutat speciem. Nam binarius, ternarius, &c. sunt diversæ numerorum species. Simili modo res non manet eadem specie,

specie, sed mutat naturam definitione expressam, si quid ei addas vel detrahas: ex. gr. *Spes* vocatur dispositio illa animæ nostræ, qua sibi persuadet id eventurum quod cupit, sic tamen, ut aliquem timori locum relinquat. At si spes tam firma sit, ut planè expellat metum, mutat naturam, & vocatur *Securitas* sive *Fiducia*. Unde confidere, vertrauen/ versichert seyn/ plus est quam sperare, hoffen.

67. Hinc est, quod vocis aut notionis alicujus vagum & laxum nimis usum & significationem certa definitione constringere volentes interdum dicant, se ei propriam naturam velle statuere, vel aliquam ei determinatam naturam tribuere, tñ nimirum, ne mens in incerto semper vagetur, at sciat, qua de re agatur, tanquam ad fixum terminum respiciens, quem ultra citraque res talis nequeat consistere. Conf. initium §. 65. Ex dictis haut paucas sententias & loquendi formulas in Jure receptas explicare licet, ut cum dicunt, quod lana aliena purpura tincta non sit nova species; quod is, qui frumentum è spicis excutit, non faciat novam speciem, sed eam, quæ est, dergat. Ita contraria sunt, strictam alicui rei naturam tribuere, & pinguiorem naturam indulgere.

68. Huc quoque pertinent ista, *sexus speciem non mutat*: nempe sceminae æquæ ac mari definitio Hominis convenit. *Gradus non variant speciem*, tñ ex. gr. si quis robustior esset, vel prudentior omnibus, qui hodie sunt, hominibus, non tamen ideo alia, quam Hominis, ipsi tribuenda esset definitio. Attamen minimè diffitendum est, interdum contingere, ut ignores, partes, species, an gradus oporteat existimare, quæ in re aliqua consideranda veniunt, quemadmodum vel ex ipsis speci & fiducia exemplis antea propositis colligi potest. Cur enim hi duo affectus statuendi sint *specie differre*, tñ cùm admiratio & stupor *gradu* solum differre judicentur, haut facile dixeris. Considera quomodo Theologi fidem temporariam à salvifica; Jurisperiti culpam latam à levi & levissima; Ethici liberalitatem à magnificencia, modestiam à magnanimitate; Germani zagen à verzweifelen distinguant.

69. Adhæc omnia ea appellantur *naturalia, essentialia, interna*, quæ ad essentiam rei pertinent, eamque constituunt vel, pro nostro quidem considerandi modo, consequuntur, sive partes, sive proprietates, sive operationes sint. Eadem quoque dicuntur rei per se convenire: nihil enim magis suum res habere queat, quam essentiam suam & eò pertinentia attributa. His opponuntur *non naturalia, accidentalia*,

zalis, externa, quæ per accidens rei conveniunt, hoc est, non ratione essentia propria, sed propter rem aliam quamcumque. Sic Jurisconsulti distinguunt inter ea, quæ ex. gr. prætori alicui competit jure sui magistratus, seu ex natura officii sui, & quæ ex nova atque adventitia auctoritate ei tribuuntur. Ita opponunt filios naturales adoptivis; ingenuos, utpote qui nativam habent libertatem, libertinis, qui aliunde libertatem acceperunt.

70. *Quod essentiam rei constituit, id utique ei necessarium est. Abesse enim ab ea nequit. Ita si concedas, honestatem ad cuiusvis actionis practicæ essentiam pertinere, dabis etiam, honestatem illi actioni esse necessariam. Quod applicare poteris in controversia economica de parentum consensu circa conjugium, quem alii de ejus honestate tantum, alii de necessitate pariter esse contendunt.*

71. *Cum essentia rei definitione explicatur, ea, qua per accidens rei competunt non considerantur. Sic matrimonium dicitur viri & mulieris individua conjunctio, quia ex institutione Dei & proposito contrahentium vinculum est indissolubile, licet ex accidenti aliquando contingat separatio. Aliud exemplum habes §. 65. fine.*

72. *Posito ente ponuntur omnia, que ad essentiam ejus requiruntur, sive constituent eam, sive necessario præcedant aut consequantur. Hinc Jcti aiunt, quod concessa qualicunque servitute, intelligantur & ea concessa, sine quibus servitute uti integrum non est. Et, cui aliquod negotium mandatum est, cuncta simul concessa videntur, sine quibus illud negotium explicari non potest. Hujus etiam loci est regula illa de consequentiis è S. Scriptura faciendis: revelata veritate, necessario simul omnia revelata intelliguntur, sine quibus illa veritas consistere nequit.*

73. *Denique essentiam rei vel aliquid essentiale expressuri dicimus, id in conceptu rei involvitur, ad rem pertinet, est de essentia & natura ejus, est de ratione tamen ejus, continetur in definitione rei seu ratione formalis; multi dicuntur esse in ecclesia, qui negantur esse de ecclesia; per rationem homines sumus, sine corpore homines esse non possumus, &c.*

74. *Distinctio vocis est, cum Natura dividitur in Naturantem, per quam intelligunt Deum, auctorem omnis naturæ creatæ, & Naturatam, per quam intelligitur rerum universitas. Sed non video quid opus fuerit barbaris hisce nominibus, cum divisio Entis in Deum & Creaturam pluribus aliis explicetur vocabulis.*

75. Et hæc de Essentia, quæ primariò quidem in Substantiis, secundariò etiam (quæ est transcendentium omnium indoles ex §. 3.) in Accidentibus & Attributis quibuslibet consideratur, ut ex allatis exemplis liquet. Itaque *essentia* vel *esse rei* aut dicitur latissimè, ut enti in prima significacione respondeat, atque ita notat cuiuscunque rei formalem rationem, den *sinnbegriff eines jeglichen dings* (cujusvis Intelligibilis quidditatem animo conceptam) quam definitione explicamus; aut strictè significat primum & præcipuum realis Entis attributum, eines selbständigen dings wesen und natur.

V I. Entis Existentia.

76. Ubi, aliquo saltem t modo, perceptum est, *Quid sit illud*, de quo ambigitur, statim quæritur, *An sit*, seu, an detur in rerum natura ens illud, cui definita ista convenientia essentia. Ad hanc autem quæstionem pertinet Existentia, sicuti ad priorem Essentia.

77. Itaque cùm rei existentiam verbis exprimere volumus, dicimus: est, non deest, invenitur, t datur, pónitur in rerum natura, occurrit, reperitur, exstat, prostat, prästo est, habetur, subsistit, de facto est (barbarè) in orbe terrarum reperitur. Germ. es hat leute Gal. il y a, es werden leute gefunden / welche ic. es gibt viel fische in diesem wasser / sein wesen irgends haben / agere alicubi, t id est, existere.

78. Hinc *existentia* dicitur, per quam *ens actu est*, seu, per quam habet essentiam actu in rerum natura constitutam. Qui *Actus entitativus cognominatur*. Dictus est *Actus ab agendo*, quoniam ex actione cognoscitur, t secundum illud: quod movet sive agit, necessum est ut sit, m nivḡv ἐνεργέλα δεῖ εἶναι. Germ. das wirkliche wesen eines dings / die wirklichkeit. Estque hæc prima significatio Entis, qua sumitur ut *participium*, pro revera existente: at cùm Ens accipitur ut *nomen*, respicitur tantum essentia & quæstio, quid est.

79. Ex allata definitione planum est, essentiam involvi in conceptu existentiæ, t adeo ut hæc sine illa intelligi nequeat. Nempe de nulla re quæri potest, an sit, nisi priùs, quid sit, aliquo saltem modo fuerit cognitum. Sic nemo rogabit, an detur basiliscus, an dentur pyraustæ, nisi ante sciverit, *Quid istis nominibus intelligatur*, quæ sit illarum rerum definitio vel descriptio.

80. Potest autem è contrario essentia sèpè intelligi, & quæstio, *Quid est, solvi, nondum intellecta existentia, nec soluta quæstione*

An

An est: ut cum intelligis, quid sit triangulum, quid novenarius. Atque ita dicimus *abstrahere essentiam ab existentia*, quemadmodum in eis facimus scientiis, quae res universales considerant, atque utrum ea reperiantur in natura, nec ne, parum curant.

81. At non possumus id semper facere, non certe, de Deo si ea, qua par est, animi attentione cogitemus. Quid enim Deus? Ens omnino perfectum, seu, res qua major ac melior cogitari nequit. Ubi si adverramus animum, videbimus intelligi simul existentiam, & questioni, An est, satisfieri. Nam si omnes omnino perfectiones Deus habet, utique etiam habet existentiam, & quidem aeternam.

82. Distinguitur ens per existentiam suam ab eo, quod est possibile: hinc *Ens actu*, *ex vegeta*, & *Ens potentia*, *dormientia*, sibi opponuntur, quia (ut Lat. & Germ. verbis ea explicemus) aliud est, esse posse seu virtute esse, aliud, re ipsa esse, ein anders ist / was noch seyn kan / ein anders / was schon wirklich und in der taht ist. Sic ovum reapse ovum est; at gallina esse potest: & semen virtute quidem arbor est, revera tamen est aliquid ab arbore distinctum.

83. Quotiescumque autem posse esse, & ipsum revera esse in una re diversis conceptibus apprehendimus, rem quidem eandem in duplo quasi statu versari intelligimus, non tamen eam propterea dividimus in plures. Sic mundus nunc existens & conditus *idem* ille est, qui ab aeterno potuit esse, seu, qui creari potuit. Et idem Christus † in novo Testamento exhibitus, qui Patribus in vetere promissus.

84. *Ens potentia* est *actu nihilum*, quoniam revera nondum est, *was noch seyn soll / ist jetzt in der taht nicht* / ac proinde differt ab ente actu, ut actu nihilum ab eo, quod actu aliquid est: *non tamen est plane nihilum ex §. 21.* quia potest revera esse, atque ita differt ab *Impossibili*, quod nec est nec esse potest. Sic mons aureus non est omnino nihil, Deus autem ligneus prorsus nihil est. Hinc bene tradunt Jurisperiti, quod impossibilis conditiones in testamento positae pro non adjectis habeantur; & generaliter, quod impossibilium nulla sit obligatio; considerantes, quod Impossibile sit plane Non ens. Atqui respicientes, quod Ens potentia non sit plane nihil, bene iidem aiunt, eum non videri sine liberis decessisse, qui prægnantem uxorem reliquit. Hinc etiam legari testamento possunt ea, quae tantum virtute sunt, ut fructus, qui pascentur in fundo.

85. *Potentia* autem, a qua res, quae nondum sunt, possibles appellantur, vocatur in illis *objectiva*, tⁱ quoniam ejusmodi res objecta sunt

alicujus causæ, per quam produci possunt, vel etiam producuntur suo tempore & loco: quæ productio si certò decreta sit, res non possibles modò, sed etiam futura dicuntur, so seynd nicht allein mögliche / sondern auch zukünftige dinge. †

86. Antequam verò productæ sunt, dicuntur latere in suis causis, vel contineri in virtute suarum causarum, ut rosa tempore hiberno in spina latet, arbor in semine. Sic Hebr. VII. 10. Levi dicitur in lumbis Abrahams patris sui fuisse. Sic omnes homines continebantur in Adamo primo, quippe in quo omnes peccarunt, Rom. V. 12. De puerō generosæ indolis dicimus, daß es ein braver Kärl in ; de portione panni, unde vestis confici potest, daß ist ein Kleid in.

87. Itaque cùm res producuntur & incipiunt existere, cogitantur (recténe, an secus, alias videbimus †) quasi egredi è suis causis & venire in mundum, † Joh. I. 9. XVIII. 37. Gen. XLVI. 26. Israëlitæ dicuntur egressi † è femore Jacobi. Pl. CXXXV. 7. Deus ventos dicitur producere de thesauris suis, id est, è secreta & divite sua potentia. Imò Deus cum res creat, dicitur vocare † quæ non sunt, intellige actu, tanquam sint Rom. IV. 17. quatenus latentes in potentia quasi evocat atque educit in actum. Non abludit, quod Res in diuinis literis etiam *Verbum* † nominatur. Vide Matth. IV. 4. Psal. XXXIII. 9. Rebus autem ad nutum Creatoris venientibus & quasi apparentibus † tribuitur *potentia obedientia* (tantum indulgenti fictioni † homines) cuiusmodi potentia est in mortuis ad resurgentium. Unde existentia rerum productarum rectè vulgo describitur, quod pér eam res sit extra suas causas, † quam definitionem existentiæ generaliter spectatæ, prout de creata & increata dicitur, male accommodaveris.

88. Rem autem aliquam possibilem † esse, daß es ein möglich ding sei / hoc est, eam posse ab aliqua causa, saltem à Deo, produci, ex eo colligimus, quod clarè distincte à mente nostra talis percipi possit. Neque enim dubium est, quin Deus (apud quem non est impossibile ullum *verbum* Luc. I. 37.) possit omnia efficere, quæ nos possumus clarè percipere.

89. Notabis autem, quod nonnulli *Ens potentia distinguant à Possibili*, eo quod illud revera lateat in suis causis, tanquam futurum quid, huic autem tantum non repugnet existere, et si propterea non sit futurum. Sic Hominem quatenus in signo rationis, uraiunt, ante decretum Dei spectatur, negant fuisse ens potentia, quia sic spectatus non-

nondum erat in suis causis, quarum prima est voluntas & decretum D^ei. Secundum hanc igitur distinctionem Ens potentia (was seyn wird) majorem habebit rationem Entis & proprius accedet ad existentiam, quam Ens possibile (was seyn kan). Et, quantum intelligo, ens potentia & ens futurum sic idem significabunt.

90. *Impossible contra quid esse ex eo concludi solet, quod contradictionem implicit in conceptu, seu, quod clarè distincteque tali modo (quia scil. mens nostra jungit attributa contraria, quæ semetipsa perimunt) nequeat intelligi: ut, quadratus circulus, plures rerum creatarum universitates, spatum omni corpore sive extensione vacuum. At nos immensam Dei potentiam cum angustia captus nostri comparantes, asseveranter quidem dicemus, id omne possibile, quod percipi à nobis potest; sed illud ne quidem à Deo fieri posse, quod perceptioni perspicuæ repugnat, simili asseveratione non affirmabimus, sed contenti erimus dixisse, id contradictionem involvere, † œuvrœ esse.*

91. *Secundum quid impossibile dicitur, quod ab hac vel illa causa creata fieri nequit, Matth. XIX. 26. Sed quod recta ratione atque ordine fieri non potest, etiam in Ontosophia pro impossibili haberí meretur. Nam sicuti prorsus impossibile est, ut Deus mentiatur aut peccet, hoc est, ut ens summè perfectum aliquem habeat defectum: ita fieri nullo modo potest, ut ens, quæ verum & bonum & perfectum & ordinatum est (neque enim aliter consideratur in Ontosophia) falsum & malum sectetur, ac deficiat ab ordine. Optime proinde JCti: quæ contra bonos mores fiunt, ea nec facere nos posse credendum est. Hinc toties in S. Scriptura dicitur non posse fieri, quod non debet fieri, ut Matth. IX. 15. Act. IV. 19. 20. Nempe quæ fieri non debent, non latent in causis veris & bonis. Respice §. 86.*

92. *Esuperioribus liquet, essentiam & existentiam à se mutuo separari non posse, ut hæc sine illa, vel illa sine hac in mundo detur, Germ. ein wirklich wesen ist und bleibt ja allezeit ein wesen. Itaque non distinguuntur nisi ratione, quemadmodum suprà demonstravimus. Vide §. 76. 80. Neque res ullæ, præter Deum, esse reale extra intellectum revera obtinent, antequam causarum suarum virtute in rerum natura constituantur & existant. Unde absurdè dicuntur à quibuscdam res ab eterno fuisse secundum essentiam, non autem secundum existentiam. Nam quid in isto effato est fuisse aliud quam existisse seu exi-*

aliquando possibilis est
stantiam habuisse? Et ubi est aut fuit essentia absque existentia? Cer-
tè nusquam, nisi in mente, uti dictum.

93. Quod autem *essentia rerum immutabiles & aeterna* perhibentur, id eum habet sensum, qui §. 65. seq. est expositus. Quod item res dicuntur ab aeterno habuisse suum esse objectivum & cognitum in intellectu divino, id non in ipsis propriè, sed in Deo aeternitatem ponit, ex §. 40. Denique, cum axiomata certissima & per se nota dicuntur aeternæ veritatis vel aeterna veritates, gewisse Wahrheiten / ut illud, à nihilo nihil fit, intelligitur non entis incomplexi, de quo hic agitur; sed complexi aeternitas: cuius tamen fundamentum est ipsa cuiusque rei immutabilis essentia. Quin imò *Essentia* non magis videtur à veritaribus aeternis differre, quam differt à definitione, qua explicatur. Axiomatibus enim illis evolvuntur, quæ in essentia involvuntur.

94. Etiam si autem obscurior sit inter *essentiam* & *existentiam* distincio, evidentior tamen evadit, ubi ad exempla specialia referuntur. Ita cum distinguunt inter *specificationem actus* & *eius exercitium*, satis manifesto cum discrimine patet, quod ibi actionis *essentiam* & *formam*, hīc ejus *existentiam* respiciant. Nimirum aliud est, loqui, quo ipso existit oratio; aliud, Græce aut Latine, de his aut illis rebus loqui, unde formam suam oratio accipit, qua ex. gr. Latina vel Theologica dicitur.

95. Ratione existentiæ dividitur Ens in *Necessarium* & *Contingens*. Ens *necessarium* est, quod ita existit, ut non possit non existere, dessen seyn ist ein immer seyn/ & est solus Deus. Ens *contingens* est, quod ita existit, ut possit etiam non existere. Et hoc ipsum est, quod fuit aliquando possibile, hoc est, quod ita non fuit, ut potuerit esse. Ita res omnis, excepto Deo, possibilis & contingens diverso respectu dicitur. Effatum Aristotelis, *quicquid est, quando est, necesse est esse*, includitur in illo, Impossibile est idem simul esse & non esse, & cum hypothesi, *quando est*, intelligendum, ut propterea absoluta existendi necessitas rebus attribuenda non sit.

96. Similis divisio est Rei existentis in *Actum purum* & *impurum*. *Actus purus* vocatur ens illud; quod semper actu est, seu, cui repugnat aliquando esse aut fuisse potentiam tantum. Sic Deus actus dicitur purissimus, ein stets wirkendes wesen. *Actus impurus* seu mixtus appellatur ens, quod aliquando actu, aliquando potentia est, sive, cui non repugnat potentiam tantum esse vel fuisse, cuiusmodi res est omnis creatura.

97. Utter-

97. Uterque autem actus *entitatis* ex §. 78. cognominatur, est que ipsa rei existentia: quâ præsuppositâ distinguitur in re existente actus *primus*, id est, vis operandi, ab actu *secundo* seu ipsa operatione. Hæc tria clarius percipientur, si Lat. aut Germ. verbis efferantur, nihil enim aliud sunt, quam Esse, Posse, Agere, das wesen / das können oder vermögen / das tuhn oder vollbringen: qua tamen in cunctis rebus diversa non sunt, non certe in Deo, quem ideo essentiam perpetuam operantem art. præced. nominavi, quod esse & operari in ipso non differant. Sin verò tria illa differunt, hoc ordine se inse- quuntur, quo ea modò recensuimus. Unde ista vulgo usurpantur: *agere præsupponit posse, posse præsupponit esse, existere.*

98. Gradus à summe Non ente ad summum Ens è doctrina de Existentialia isti intelliguntur: impossibile, possibile, quod iterum difficile vel facile, futurum, existens, necessariò & semper existens. Sed aliquando rei possibilis aut futura ob certam spem vel animi destinationem, vel quia in proxima sua causa, ut mox existentiam habitura, consideratur, habetur pro existente. Sic sponsa interdum uxoris nomine venit, & Cicero oratione pro Client. infantem in utero matris designatum reip. civem vocat. Jurisperiti docent eos, qui in utero sunt, plerisque juris articulis pro jam natis haberi; item, nepotem non ex nativitatis, sed ex conceptionis tempore familiam sortiri, quia ex eo tempore jam in rerum natura esse creditur. Huc faciunt illa vulgaria: cingendus habetur pro cinquo, destinatum pro consummato, potentia proxima actui pro actu. Apoc. XIII. 8. agnus ille, id est, Christus dicitur inactatus jam inde à jacto mundi fundamento.

VII. Duratio aliaque attributa ad Existentiam spectantia.

99. Hactenus vidimus de *Essentia* & *Existentia*, quæ dici solent
principia entis, intellige interna & incomplexa, non quod revera sint
principia, quoniam non differunt ab ipso ente; sed quia *prima* sunt,
quæ *in ente* concipiuntur, & ex quibus reliqua attributa quodammodo
colligimus atque inferimus. De quibus reliquis jam agendum.

100. Postquam enim intelleximus non modò quid res sit, verū etiam quòd sit, querere ulteriùs solemus, ubi, quando, † quām diu sit? Ita de rebus corporeis, quas certis locorum ac temporum intervallis, Creator discrevit, & quæ solæ propemodum ab ineunte ætate cogi-

24 ALICUBI ET ALIQUANDO.

cogitationes nostras occuparunt, † coepimus illa usurpare axiomata: *quicquid est, alicubi est, nam quod nusquam est, ne est quidem.* Alles was ist muß irgende schen / intellige in certa mundi parte. † *Quicquid est, aliquando est, intellige in certa parte temporis, nam quod nunquam est, id ne est quidem.* Was nimmer ist / davon kan man nicht sagen / daß es sey. Unde Germani zu Nimmermeß / † ut Latini ad Calendas Græcas, dicunt pro non ente.

101. Eiusmodi porrò axiomata, propter longam pueritiae nostræ consuetudinem, matura ætate non modo per se nota (*keines beweisstums nohtig habende sprüche*) esse putavimus, sed facile etiam ad omnia rerum genera ipsumque adeo Deum accommodavimus. Quam opinionem ut emendemus, ad sequentia paulisper animum applicabimus.

102. Quæstio ubi wo / seu, in quo loco, an welchem ort / de certa mundi regione interrogat. Quæstio quando, wenn / wenn eh / de certa parte temporis agit. Denique quæstio quam diu, wie lang / certam temporis mensuram respicit, ut wie lang / si paulo aliter pronuncietur, mensuram rogat longitudinis. Attende vim vocum & à teneris familiarem cunctis hominibus de talibus cogitandi modum, rem ita se habere haud difficuler agnosces.

103. Quod si ergo dentur entia, aut si vel unum ens detur, quod certo loco ac tempore non definiatur, vel propter essentiæ suæ immensitatem nullam temporis alteriusve attributi mensuram admittat, manifestum est, quæstiones illas ad ens quatenus ens est haud quaquam pertinere; sed ad illas duntaxat res, quæ certis locorum ac temporum limitibus coercentur & mensuram durationis suæ recipiunt.

104. Agnoscendum interim est, vocabula loci ac temporis, cum de existentia rei sermo est, interdum abundare, nec alii rei quam reali existentiæ efficacius exprimendæ inservire. Ex. gr. Gott hat alles geschaffen was *Was* / Deus creavit omnia quæ sunt. Galli dicunt, qu'il y a. Es ist nichts unter der sonnen / nihil sub sole est, nichts in der weiten welt / nihil in orbe universo, &c. Act. IV. 12. nec aliud nomen est sub caelo, hoc est, nusquam est, sive non est, non datur.

105. Agnoscendum quoque est, in vulgari sermone adeoque Scriptura sacra ipsi etiam immenso & æterno nomina loci ac temporis applicari, ut cum Deus passim *in caelis* esse dicitur, cum eidem *anni* tribuuntur Job. XXXVI. 26. Psal. CII. 25. 28. Sed ea Theologi meritò

ritò sic interpretantur, ut nulla Deo imperfectio tribuatur. Vulgo etiam Germani pro Lat. semper usurpant allezeit q. d. omni tempore, Galli toujours, id est, omnibus diebus, tag für tag.

106. Agnoscendum denique est, qui simpliciter sic ratiocinantur, quod ubique est, etiam alicubi est, ut hic, illic, istuc, quia in omni praesentia etiam quadam praesentia continetur; item, quod semper est, etiam diu est; quod diu est, etiam aliquando est, ut rō Aliquando non neget Semper, sed in illo, ut Aliquid in Omni, comprehendatur, aut qui negativa explicatione contenti aiunt, ens omne esse alicubi & aliquando, ut solummodo negent, id esse nusquam & nunquam, hoc est, prorsus non existere, eos non esse reprehendendos, dummodo satis diligenter sibi caveant, ne ens infinitum & incorporeum cum aliqua mensura vel extensione locali concipient, atque ad certum locum vel tempus restringant.

107. Nam speciatim ad questionem *ubi* quod attinet, ea propriè refertur ad spatium & locum, in quo res determinatam suam extensionem obtinet: ut non magis philosopho de loco animi vel angeli interrogandum videatur, quam de ejus colore vel sapore. Evidem illud certum est, quod longè alio modo corpus dicatur esse in loco, ut piscis in aqua, alio autem modo Mens humana dicatur esse in corpore, quod gubernat, vel Romæ, de qua cogitat.

108. Considerentur hæ loquendi formulæ: † ubi thesaurus vester, ibi cor vestrum. Sursum corda. Animus non tam ibi est ubi animat, quam ubi amat. Qui ubique est, nusquam est. Corpore praesens, animo absens. Apud Plautum aliquis amans; ubi sum, ibi non sum, ubi non sum, ibi est animus. Animus jam dudum est in patinis, &c. Ex quibus intelligitur, animum in ea re dici esse, in qua est intentus, seu de qua cogitat, in qua vel circa quam operatur. An autem animus noster alio praeterea modo alicubi praesens sit, quam cogitando & operando, ejus quidem rei ipse sibi nequaquam conscientius est; multò minus de aliis entibus similem suæ naturam habentibus id certò queat affirmare.

109. Quæstio quamdiu de mensura quidem temporis rogat, atque ad Durationem refertur. Sed videtur Duratio generalius & sine certæ mensuræ intuitu concipi posse, ut omnibus rebus existentibus attribuatur, dum intelligimus eas porrò esse, easdemque ab illis, quæ statim esse desinunt, discernimus.

110. Nam Existentiam considerare solemus ut aliquid commune & indifferens quasi ad esse, & porrò esse, vel etiam perpetuo esse.

D

Sed

26 Sed quando speciatim attendimus, rem porro esse, Durationem dicimus, dumque cogitamus, rem ~~perpetua~~ esse, ~~Eternitatem~~ vocamus: adeo ut duratio nihil enti addat, praeter modum istum considerandi, quo res perseverare in existendo intelligitur. Hac ratione gradus in rebus existentibus distinguere licet illos: esse seyn / permanere wehren, diuturnum langwirig, æternum immer und ewig.

111. In specialibus exemplis distinctio inter rem existentem ejusque durationem evadit manifestior. Nimirum sic Theologi fidem distinguunt à perseverantia; creationem, quæ rebus dat primum esse, à conservatione, quæ dat porro esse. Ita bonum præsens gignit lætitiam, sed ejus duratio interdum parit srietatem. Scholastici deletionem in momentaneam & morosam, id est, diutius manentem dividunt. Errare humanum, sed in errore perseverare diabolicum esse dicitur. Ita cum negamus durationem facere ad rei essentiam, quiditatem & existentiam rei ab ejus permanione, sive brevis, sive longa sit, distinguimus.

112. Ad species aut quasi species durationis quod attinet, vulgo quidem ~~Eternitatem~~ appellant durationem rei, quæ initium & finem non habet, quæ Dei est; ~~Evum~~ † durationem rerum, quæ initium habent, non finem, ut mentes creatæ; Tempus durationem rerum corporearum, quæ initium & finem habent. At qui accuratores esse volunt, Tempus soli motui tribuunt, tanquam propriam ejus mensuram secundum prius & posterius: aliarum vero rerum durationem per externam duntaxat intellectus applicationem tempore mensurari docent, ut si Methusala dicatur vixisse nongentos sexaginta novem annos, intelligatur tam diu vixisse, quam diu duravit motus, quo sol 969 periodos confecit. Tempus igitur illarum rerum nil nisi externa denominatio in illis & ens rationis est. Confer §. 40.

113. Sed observandum est 1. Non aliam in motu, quam in rebus non motis durationem intelligi. Nam si duo corpora, alterum tardè, alterum celeriter, per horam moveantur, non plus temporis in hoc, quam in illo numeramus, etsi multò plus sit motus. † Atqui si Tempus numerus & mensura motus esset, tum plus in illo subiecto temporis numeraremus, in quo majore copia & mensura motus invenitur. Saltem, si Tempus spectetur ut modus rei, vel ipsi motui inhærens.

114. Obs. 2. Non solùm in motu dari successionem seu prius & posteriorius, sed etiam in mente nostra cogitante. Neque enim omnia simul & semel cogitamus † quæ cogitare possumus. Ac proinde licet non

non daretur ullus motus ullumve corpus mobile, dici tamen non posse, quod mentis humanæ duratio sit tota simul & semel, quemadmodum illud de duratione Dei verè affirmatur. / Ergo prius & posteriorius omnium durationum nobis exhibetur per prius & posterius durationis successivæ, quam deprehendimus in nostra cogitatione, cui res aliae coexistunt. Ut autem immutabiles mensuras habeat diesque & horas &c. certa ratione distinguat cogitatio nostra, comparat rerum quarumlibet creatarum durationem cum duratione motuum, qui maximè æquabiles & universales sunt facilèque ab omnibus observari possunt. Et hoc spectant quæ in fine §. 112. ex aliorum sententia dixi.

115. Respectu durationis ens dividitur in Corruptibile & In corruptibile. *Corruptibile*, *vergänglich* / est, quod potest amittere existendi actum, seu, quod potest desinere esse: id quod eleganter exprimit vox Germ. *verwesen* / q. d. essentiâ destitui: sed repeate §. 61. *In corruptibile*, *unvergänglich* / est, cuius existentia deficere nequit: estque vel simpliciter tale, ut Deus; vel secundum quid, quod conservante Deo semper exigit. Sic materia, qua materia, nunquam interit; sed res materiales secundum formas suas generationi & corruptioni sunt obnoxiae.

116. Dividi quoque solet Ens, ratione questionis Ubi, in illud, quod tantum alicubi est, & quod non tantum alicubi, sed *insuper ubique* existit. Hoc *Omnipræsens* & *Immensum* vocant, quamvis immensitas ad reliqua etiam Dei attributa se extendat, cum nulla eorum mensuram admittant. Idem aiunt *repletivè* existere, quatenus omnibus rebus perpetuè adest, dando ipsis omne esse, quod habent, &c.

117. Sed alii dicunt rem creatam unamquamque respectu sui, in quo est, spati (quantulumcunque sit) *repletivè* existere, quatenus ita præsens ei est, ut nihil ejus sit, in quo non existat. Deinde res omnes creatas statuunt insuper esse alicubi *definitivè*, quod ita hic vel ibi sint, ut eodem tempore non sint alibi. Denique res corporeas præterea aiunt alicubi esse *circumscriptive*, quoniam propter localem suam extensionem mensurari & circumscribi possunt. Ita tres veluti gradus præsentia localis in Creaturis distinguunt, quorum secundus includit primum, tertius primum & secundum.

118. De hac doctrina ita sentimus: 1. *Replere propriè* pertinet ad res corporeas & Physicam, ubi de pleno & vacuo: inde autem translatum ad res intelligentia præditas dextrè est intelligendum, ne iis

extensio corporea tribuatur. 2. *Definitivum ubi angelorum non potest consistere, si quidem non alio modo judicentur esse alicubi, quam operando, & quidem operando circa corpora; nisi demonstretur primo, necessum esse ut semper circa aliqua corpora operentur, deinde non posse eos simul circa plura corpora à se invicem distantia operari.* † 3. *Circumscripsum ubi potest quidem tribui corporibus, quorum certos terminos novimus, non autem corpori interminato, quale nobis est mundus.*

VIII. *Unum & multum.*

1. *Unum*
2. *Multum*

119. Habuimus † quæ cum Existencia connexa sunt attributa: nunc pleniùs explicabimus quæ magis Essentiam respiciunt, cujusmodi sunt Unitas, Veritas, Bonitas, Perfectio. Ein jedwedes Ding ist ein Ding / ist ein wahres Ding / ist für und an sich gut / und hat seine Vollkommenheit.

120. *Unum* vocatur, quod in se est indivisum, was in sich unzerteilt ist. ^{homogenium} Huic opponitur *Multum* (sicuti enti opponuntur † entia) quod in se est divisum. Utrumque *gradus* habet multos variaſque differentias, quas investigare studebimus.

121. *Primus* & summus gradus unitatis est in Ente, quod sic est indivisum, ut prorsus etiam sit indivisibile, ita quidem, ut nullum attributum vel modum habeat, qui possit ab eo separari, sed ut omnia in eo unum sint simplicissimè. Talis unitas Deo competit, quatenus naturæ quidem lumine cognosci potest. At quomodo unum illud nihilominus sit trinum, solo hoc lumine investigare non licet.

122. *Secundus* gradus unitatis est in Ente, quod attributa habet, quæ ab eo dividi & separari possunt (quæ propriè *Modi* appellantur, ut vidimus §. 44.) utcunque essentiam aliàs simplicem obtineat. Talem unitatem habet anima humana, à qua separari possunt virtutes & scientiæ, quæ semel in ea fuerunt. At perfectior sine dubio est hæc unitas in angelis.

123. *Tertius* gradus unitatis reperitur in Ente, quod non solum habet modos ab essentia sua distinctos, verùm etiam essentiam ipsam ex partibus compositam & in partes dividuam. Ejusmodi [compositionis unitas] omni rei corporeæ convenit.

124. Cum unitate primi gradus distinctio seu divisio *rationis* consttere potest ex §. 22. (An major in Deo sit distinctio, revelatio docebit).

cebit). In secundi gradus unitate reperitur distinctio *modalis*. In tertii gradus unitate *realis* datur partium distinctio, unde realis compositione realisque divisio existit.

125. *Tertii gradus* unitas pro nostro saltem considerandi modo varios iterum recipit gradus ac differentias. Nam primus hic gradus censeri potest, ubi partes sunt *eiusdem nominis & naturae specificae*. Talem unitatem habent quæ sunt homogenea, quatenus talia, ut aqua, aurum. Homogenea yoco, quæ sunt ejusdem generis subalterni sive ejusdem speciei. Sed quid *opositive* ad unitatem? Resp. quia uno conceptu tūtimur ad ea, quæ inter se similia sunt, omnia nobis representanda.

126. Secundus gradus esto, ubi partes sunt *diversi nominis ac naturae specificae*, sed *generem tamen remoto conveniunt*. Talem unitatem habet totum heterogeneum, ratione generis proximi sic dictum, ut corpus organicum. Sic ossa & caro unum corpus animalis componunt.

127. Hujusmodi unitas, propter majorem minoremve partium componentium similitudinem aut nexum, nunc major, nunc minor est: ex gr. majorem unitatem obtinet ramus totus viridis, quam qui ex parte arefactus. Et majorem unitatem arbor cum terra facit, ex qua vitalem succum recipit, quam cum ea, cui sic est imposita, ut inde non alatur. Qua ratione moti JCti decernunt, tuam esse arborem, quam ego in solo tuo posui, si radices in eo egerit; antè autem quam radices egerit, meam permanere. Et majorem unumquodque Ecclesiae membrum cum Christo capite unitatem habet, quod firmius per vivam fidem ipsi adharet. Vide Joh. XV. 4. seqq.

128. Tertius gradus haberi potest, ubi partes per *summa genera differunt*, hoc est, ubi altera est intellectualis, altera corporeæ naturæ, vide §. 49. Ejusmodi est unitas Hominis, qui ex anima & corpore compositus. Unitas Christi Servatoris, propter divinæ & humanæ naturæ majorem dissimilitudinem, minor videri queat unitate Hominis; sed propter utriusque naturæ conjunctionem magis indissolubilem (nam animæ & corporis conjugium morte solvitur; at mortis Christi triduo divinitas ab humanitate sejuncta non fuit) maior videri debet, ideoque admiranda potius, quam ad normam illarum compositionum, quas in aliis rebus invenimus, revocanda.

129. Possumus quoque diversitatem unitatis observare in corporibus, prout dura sunt & *consistunt*, vel contraria mollia, fluida & liquida. Nempe hic primus & summus gradus unitatis est *induris*, quo-

30 U N U M E T M U L T U M.

rum partes per quietem sibi adhaerent, unde fit, ut quod duriora existunt, et magis indivisa sint. Sic glacies magis una est, quam aqua, aqua frigida magis quam calida, calida magis quam vapor.

130. Secundus & minor gradus unitatis est *in molibus & liquidis*, ut lana, aqua, flamma. Horum enim corporum partes sunt in perpetuo motu, per quem a se invicem continuo separantur. Dices, non posse igitur eiusmodi corpus appellari indivisum, adeoque nec unum. Resp. Si respicias unius definitionem §. 120 traditam, non videtur corpus fluidum esse unum, quoniam essentia fluidi in ipsa divisione vertitur. Consideretur motus in flammæ & ignis, aquæ item bullientis particulis.]

131. Duplicem tamen possumus eiusmodi corporibus unitatem tribuere, aliam ex rei veritate, aliam ex opinione vulgi. Ex rei veritate, quatenus partes inter se homogeneæ sunt, ex §. 125. atque in motus quodammodo similes, v. g. aquæ celeres, consentiunt, † ex §. 127. Nam si propter communem motum homo cum nave unum † quasi corpus componere censetur, multò certè major erit unitas, quæ non tantum à motus, verùm etiam à partium, quæ moventur, similitudine petitur. Vulgus unitatem absolutam fluidis adscribit, quia vel unitatis definitionem non attendit, vel potius naturam talium corporum in perpetuo partium motu & divisione verti non observat; sed flammam & multò magis aquam, ut corpus indivisum considerat. Et vel ex hoc exemplo discimus, Metaphysicam seu Ontosophiam ex Physica esse emendandam: cuius rei ostendendæ gratiâ hic sciens volens ab Ontosophica communitate ad specialia Physica descendit.

132. Dividitur unitas (quanquam prima fronte contradictionem implicare videtur, dividi unitatem, id est, dividi indivisionem: sed nempe genus hoc, unitas, Logice seu mente dividi potest in suas species, confer §. 22.) primò in eam quæ est *simplicitatis*, & eam, quæ est *compositionis*: quæ divisio facile intelligitur è dictis de gradibus unitatis, confer §. 68. Deinde, in unitatem per se, & eam, quæ est per accidens. Tertiò in universalem & singularem.

133. *Vnum per se* (*Ens per se ratione essentiæ*) dicitur, quod indivisam habet essentiam, sive simplex sive composita sit, dummodo inter partes componentes arcta satis conjunctio existat: at quanta prorsus hæc esse debeat cunctis in rebus haut facile definire licet. Homo enim, ex. gr. vocari solet ens unum per se, quamvis non solum

lum è dissimillimis; sed etiam facile dissolubilibus partibus sit compositus. Causa est, quod ex integri hominis creatione non nisi conjunctio corporis & animæ; sed ex corrupti conditione dissolutio proveniat: quæ proinde ad ens quatenus ens † minimè pertinet. Conf. §. 91.

134. *Vnum per accidens* dicitur, quod ex naturis diversis ac divisis ita componitur, ut non sit arcta partium conjunctio. † Quò autem hæc minus arcta est, eo & minor unitas. Nam hic quoque gradus dantur. Sic gregis quidem unum corpus est, intellige per accidens; sed quia constat ex distantibus capitibus, magis unum est corpus ædium, constans ex cohærentibus lapidibus.

135. Remotissima unitas est in iis, quæ per solam aggregationem sine certo ordine ita conjunguntur, ut facile iterum separari possint, ut cumulus lapidum, frumenti, & aliorum siccorum, quæ discreta manent & misceri dicuntur. Quamvis à Physicis miscionis nomen strictius accipiatur, cùm verè *mistum* corpus per se unum esse decernunt; *crama* autem, id est, vinum copiosiore aqua dilutum, non item.

136. Minùs remota unitas est in iis, quæ funduntur & *confunduntur*, ita ut facile à se invicem separari non possint, ut corpora liquida seu liquefacta: ex. gr. si vinum cum aqua, argentum cum alio metallo confunditur. Huc pertinent vina medicata, theriaca, aquæ destillatae & similia composita, quorum partes cum primò confunduntur minorem, at post fermentationem † vel sèpius repetitas distillationes majorem accipiunt unitatem, adeo ut à multis ad Unum per se tunc referantur.

137. Invenitur & in aliis minus remota unitas, non propter ejusmodi confusionem; sed propter *ordinem*, quo colligantur, ut in Ecclesia, Republica, Academia, Exercitu videre est. Nimirum in his ordo majorem facere unitatem censetur, quamvis partes facile à se invicem disjungi possint. At in præcedentibus non ordo; sed ipsa indivisio seu partium difficilior separatio majorem unitatem faciebat.

138. Ordo autem ille vel est à *natura* & *instituto* divino, ut in corporearum rerum universitate, vel ab arte & *instituto* humano, ut in exercitu. Et natura quidem majorem, ars verò minorem unitatem gignit. Sic nulla à mundo pars avelli potest, at potest ab exercitu.

139. Unitas *universalis* vocatur, si ünd conceptu communi plures res inter se similes apprehenduntur, estque generica vel specifica, hoc est,

est, remotior vel propinquior. Unitatem genericam habent homo & bestia, dum communi animalis conceptu apprehenduntur. Unitatem specificam habent Petrus & Paulus, quatenus communi Hominis definitione cognoscuntur.

140. Unitas singularis est rerum, quatenus extra mentem in se indivisib[us], & (posita rerum multitudine) ab aliis divisib[us] existunt: unde Ens unum numero & individuum dicitur, quod dividi non potest in plura eandem essentiam totam obtinentia. Ex Aristotele substantia singularis vocatur prima, universalis autem secunda. Et illa dicitur *Hoc aliiquid*, † quoniam ab unitate ejus est, quod digito quasi demonstrari potest, quod sit hoc, illud, istud, dieses oder jenes ut. ut dicere licet, ecce haec res! Unde Scotus ipsam essentiam singularem Ecceitatem vel *Hocceitatem* appellavit.

141. Hac ratione verum est axioma: *Omne quod est* (existit) singulare est. Nempe quod non est hoc nec illud, disoder das / id non est. Et ita, quod non est unum, ne est quidem. † Quod Græci observantes ei, quod unum εν appellant, opponunt γδε, μηδε, id est, nullum. Et Latinis contraria sunt ullum, quod contractum ex unulum, & nullum.

142. Singularem istam cujusque rei unitatem cognoscere est ex certis quibusdam proprietatibus conditionibusque, quæ omnes simul sumtæ in alia re eadem numero inveniri nunquam possunt. Hæ vero ad hominem vulgari isto disticho accommodantur:

Forma, figura, locus, stirps, nomen, patria, tempus:
Propria quæ septem continet omnis homo.

143. Multum non uni tantum, at sæpe etiam opponitur paucu[m], itemque omni seu universo, prout multitudo alia comparatur cum alia minore vel majore. Unde gradus isti hujus sunt loci: nullum γδε, unum εν, paucum seu parum, multum, omne. Hujusmodi gradus in pluribus rebus inveniuntur, ex. gr. in tempore: nunquam, semel, raro, sæpe, semper. Sic in Politicis distinguuntur anarchia, monarchia, aristocracia, quæ adæquato nomine oligarchia vocatur, democratis. In Grammaticis numerus singularis, dualis, pluralis. Iterum in Politicis collegia, corpora, universitates.

144. Quemadmodum vero alibi, ita h[ic] interdum eorum, quæ gradu vicinitatis se contingunt, alterum ponitur pro altero. Ita semel vicinum est ad pene nunquam, ut ait Asconius. Vox unius vox nullius esse dicitur in Jurisprudentia, ubi de testibus agitur. Germanis est

einfältig q. unam plicam habens, quod Latinis *simplex*, q. d. sine plica. Unus vir nullus vir proverbio dicitur. Paucissima verba prolati dicimus, verbo te volo, ich will dir nur ein wort / verbo absolutum, uno verbo. Vide Job. XXI. 2. ὀλιγομήται comparata ad solidam fidem *ansia* nominatur, Marc. IX. 24.

145. *Posita multitudine ponitur unitas*, vel, ut generalius loquamur,
in omni multum, in multo paucum, in paucō unum, *in maiore mul-*
titudine etiam minor continetur. Hinc multa juris praecepta aliquo modo
pendent: ex. gr. si grex legatus fuerit, & postea ad unam ovem per-
venerit, quod superfuerit, vindicari potest. Cum quis minorem
summam spondet, quam de qua interrogatus est, valet saltem obli-
gatio in summam minorem: ut, si interroganti, viginti aureos mihi
dare spondes: respondeas, decem dare spondeo, valet stipulatio in
decem, quia manifestum est, viginti & decem inesse. Si actor mi-
nus petit, quam sibi debetur, et si non tantum petit, quantum debe-
tur, petit tamen quod sibi verè debetur, veluti si cum ei decem au-
rei deberentur, quinque sibi dari oportere intendit. Nempe hīc
locum invenit, quod axiomatico Ontosophico congruenter Ju-
risperiti dicunt, *in maiore summa vi ipsa & potestate inesse & minor*
intelligitur.

146. Sublata unitate multitudinem tolli necesse est, non contra necesse unitatem tolli sublata multitudine. Unitas prior multitudine. Quæ omnia perse nota sunt. Vni enti sape opponuntur multa non entia: uni virtuti multa virtus, uni veritati multa mendacia, einem wesen wird entgegen gesetzet das abwesen / unwesen / verwesen. Bonum uniforme, malum multiforme.

147. *Non omne unum est unicum*: unicum quippe est, præter quod aliud ejusdem essentiaæ non datur. Unde diversæ quæstiones, an & quomodo Deus vel Mundus unus, & an Deus vel Mundus unicus. Sæpe tamen illa duo in sermone confunduntur, ut i Tim. 2. unus est Deus & unus mediator, id est, unicus. Galli & Germani ea distinguunt, cum dicunt, *il a une fille unique*, er hat eine einzige tochter. Sed vox *unum* significans ipsis est articulus & ponitur pro *aliquo*. Confer §. 140. hoc aliquid. Sic Lat. *ullus* est unus & aliquis, *nonnulli* sunt aliqui. Nec mirum quod unum Transcendentis pro alio interdum accipiatur. Germani eleganter id, quod Latini solum & unicum vocant, appellant *allein* / ex *all* & *ein* / q. d. *omnia unum*. † Nam ubi *omnia unum* sunt, non dantur plura. Ubi unum est, quod sit *πολλον*,

VERUM ET FALSUM.

34. *Ibi alia prater ipsum esse nequeunt. Itaque per se notum est, rerum Universam non esse nisi unum.*

148. *Multitudo spargit & confundit: unitas colligit & ordinat.* [Hac de causa in Logicis doctrinæ de Divisione statim subjici eam, quæ est de Ordine, quo divisa iterum ad unitatem quandam revocantur.] Log. I. 110. Hinc JCTi docent, tutelam facilius per unum, quam plures administrari. Idem volunt, ut plures hæredes per unum procuratorem defendant: ne defensio per plures scissa incommodo aliquo afficiat actorem. Similia axiomata sunt: *unitas conservat*, quia nimirum per unitatem res.indivisa est; multitudo autem seu *divisio dicit ad corruptionem*. Hinc Luc. XI. 17: Omne regnum in se divisum desolabitur. Cui consonat illud: concordia res parvæ crescunt, discordia vel maximæ dilabuntur. Itaque Plato legislatorem voluit in id unicè incumbere, ut civitatem, quoad fieri potest, redigat quasi ad unitatem, hoc est, ad concordiam & unanimitatem. Unde & in Jurisprudentia titulus, de pœna temerè litigantium.

149. *Quod est unum actu, potest esse multum potentia:* ita corpus humaanum revera unum est, at multum virtute, quoniam in varia membra dividi potest. Sic in multitudine sæpius appetet unitas, & vicissim in unitate multitudo: ex. gr. vocabulis collectivis plebs, turba, &c. multa quidem signantur, sed collectum, ut materialiter multa, formaliter unum intelligas. Ita epistola quidem una est, quæ literarum nomine significatur; sed ea verè multis constat literis.

150. *Atributorum multitudo rem non multiplicat*, quia ut plurimum nihil aliud sunt, quam plures unius rei considerandi modi sive realitates, ut vocantur: at plures respectus possunt fundari super uno. Sic idem homo consideratur ut philosophus, theologus, præceptor simul & discipulus, pater & filius, amicus hujus, inimicus illius, dominus & servus, maritus, frater, &c. Sin attributa sint modi propriè dicti, quantumlibet multa sint, nihil tamen aliud sunt, quam rei unius appendices, enim ding antlebende eigenschaften.

IX. Verum & Falsum.

151. Sequitur Veritas, non in oratione tantum vel mente, sed cunctis in rebus spectanda; non complexa (de qua§. 93.) sed simplex, à qua verum aurum, verus Deus, vera fides, vera fortitudo, verum corpus appellatur, quæ *Veritas Metaphysica & Transcendentia* dicitur.

152. Vce

152. Verum hoc sensu vocatur, *quicquid non est fictum & apparet dimitat*. Sic Deus verus distinguitur à Diis ficticiis & imaginariis, & verum aurum opponitur ei, quod aurum non est, sed videtur tantum esse. Ita philologi distinguunt inter etymologiam, id est, veram nominis rationem, & allusionem, quæ speciem solum veritatis habet, cuiusmodi est illa, *Testamentum ex eo appellari, quod testimenti*

153. Speciatim veritas cujusque rei in eo consistit, quod *cum sua convenit idea*, quam de ea format intellectus (sive divinus, in quo cunctarum rerum ideas semper actu sunt, sive humanus, in quo saltem potentia sunt) quodque proinde illud ipsum est, quod eo nomine, quo appellatur, significari solet. Definitiones aliae, Verum est, quod est conforme intellectui; quod cum sua convenit definitione vel *essentia*; quod eam habet essentiam, quam habere debet; reipsa coincidunt, quamvis aliae aliis clariores sint, hoc est, magis dignæ definitionum nomine.

154. Sic Deus est conformis illi idea, seu formæ cogitationis, quam ipse habet de Ente summè perfecto. Sol non est verus Deus, hoc est, non est id, quod nomine Dei indicatur, non convenit cum illa notione, quam de Deo noster habet intellectus. *Intellectus ipse verus est*, quoniam naturam suam attendens talem se esse invenit, quale id esse debet, quod Intellectum cuncti nominamus. Verum autem Germ. dixeris, was Gott und Mensch für gold erkennen. Verum ædificium, quod convenit cum definitione vel idea ædificii, saltem in genere; licet à peculiari illa idea, quam architectus animo conceperat, multum deflestat. †

155. Et quoniam res omnis cum sua idea sive definitione convenit, quippe quæ nihil aliud est, quam essentiaz ejus representatio & explicatio, ex §. 63. patet *omne ens esse verum*. Itaque εντως, quod opponitur τῷ φαινομένῳ, idem est, quod verè; τὸ ἐτόν, ab εἴπει sum, idem quod verum; Germ. in der sah/ idem quod revera, in der Wahrheit/ quoniam existentia & veritas pari passu ambulant. Imò patet, ut unumquodque est, ita & verum esse, videlicet quod independens est, etiam independenter verum, quod dependens, dependenter verum. Ita lux illa vera emphaticè dicitur Joh. I. 9. quæ suapte natura & nos participatione lucet, ut alia lumina, quæ minùs habent veritatis.

156. Verum solet eniam appellari sincerum, rectum, justum, genuinum, naturale, germanum, nativum: quibus vocabulis partim

convenientia rei cum sua essentia , partim ejus conformitas cum sua idea indicatur. Sic Nathanael Joh. I. 48. verè Israëlite dicitur , ein rechter Israëliter. Der rechte weg / vera seu recta via , etiamsi Geometricè loquendo sit curva. Risus & fletus naturalis opponitur ficto. Germana virtus est vera virtus. Jurisconsultus ait libertinos esse , qui ex justa servitute manumissi sunt , ubi nomine *justæ* servitutis intelligit eam , quæ revera servitus est , non opinione & errore tantum. Considera hic naturam Transcendentium (de quibus §. 3.) in illis loquendi modis , ipsissima veritas est , nativa , genuina veritas , es ist die eigentliche wahrheit : ubi veritas de ipsa veritate prædicatur. Nempe *Transcendentia semetipsa transcedunt* , dum non modò hoc de illo , verùm etiam idem de eodem quodammodo affirmatur.

157. Eo autem ipso , quod *verum* & *justum* pro synonymis ponuntur , pulchritudine significari videtur virtutis intellectualis & moralis connexio , quarum illa verum , hæc , quæ una *Iustitia* voce denotari solet , bonum prosequitur. Hinc linguarum orientalium periti Luc. XII. 57. τὸ δίκαιον vertunt *verum* & Luc. XVI. 9. 11. ubi idem est vocabulum Græcum , intelligunt *fallacem* mamonam seu divitias non veras. Joh. III. 21. qui facit veritatem , τὸν ἀληθεῖαν , interpretantur , *justitiam*. Joh. IV. 23. in veritate adorare , explicant per , *justè orare*. Sed Germani quoque voce *Recht* / unde *gerechtigkeit* / *rechtfärtigen* / *aufrechtig* / *unrecht* ic. & *verum* & *justum* exprimunt dicentes , ein recht raubnest / *verum* prædonum receptaculum , wo ich recht habe / ni fallor , es ist hie kein recht zu erhalten / *justitia* hic non administratur. *Aufrechtig* propriè *sincerum* notat , sed & hoc Latinum æquè ac Germanicum pro vero ponitur.

158. Observandum tamen est , *sincerum* quandoque strictius sumi & à vero distingui , ita ut dicere liceat , non omne *verum* esse *sincerum* sive purum ab admixtione erroris aut falsi : quemadmodum nec omne bonum est purum & plane secretum à malo. Sic virtus apparet distinguitur quidem à vera ; at si vera ab errore aliquo nascatur , veluti à simplicitate bonitas , à metu pietas , distinguenda rursus illa est à virtute pura & sincera , quæ à sola recti cognitione proficitur.

159. Porro , quia maxime *verum* vulgo existimamus , quod vivum & corporeum est , was leib und leben hat / (confer §. 39. 50.) inde nomina vitæ & corporis saepe usurpantur , cùm rei veritas exprimenda venit. Ex. gr. de homine dicimus , er iste leibhaftig / ipse vera

vera est, er gleicht ihm leibhaftig; revera ei similis est. Vide num hæc faciant ad illustrationem loci Coloss. II. 9. ubi dicitur in Christo habitare omnis plenitudo Deitatis corporaliter, id est, vere, non per modum umbræ & typi, uti Deus olim habitabat in tabernaculo. Sic enim *corpus*, pro quo Heb. X. 1. expressa forma verum dicitur, opponitur *umbra* Col. II. 17. Hinc Tertullianus defendi solet, quod *corpus* Deo tribuendo nihil aliud intellexerit, quam veram & omnino realem substantiam. Et Deus passim nomine *vivens* & Dei se ab idolis & falsis Diis fecernit, atque ita essentiæ suæ veritatem exprimit. Itaque cùm per essentiæ suæ veritatem & stabilitatem jurat, synonyma sunt, *vivo ego, &c, amen amen.*

160. Vero opponitur fictum, simulatum, fucatum, adulteratum, suppositum, supposititium, imaginarium, apparens, & in primis falsum. *Falsum* autem ens denominatur, quatenus non convenit cum illa idea, cum qua tamen videtur convenire, scilicet, ad quam referri à multis solet. Sic orichalcum falsum aurum dicitur, quia non convenit cum idea & definitione auri, ad quam refertur ab iis, qui aurum esse putant. Falsum argentum (quod interdum vendunt mercatores, etiam tanquam falsum) vocatur, quia speciem argenti habet & à quibusdam pro eo sumi potest vel solet. Vulgo hic apud nos distinguunt inter falsch & fein silber / gold. Fallax moneta, falsche münz / falsch gesd / dicitur quæ non est ea, quæ esse debet, seu quæ non convenit cùm statuta norma reip. utcunque dicatur aut paretur convenire. Ein falscher sohn / sonus qui ab artis Musicæ regulis deficit, quibus tamen conformis alicui videtur aut videri queat. Sic falsa lætitia opponitur ei, cuius fundamentum verum est. Scripta notha seu spuria distinguunt à legitimis.

161. Itaque *falsum quæ falsum est non ens*. Sic falsa causa est non causa, unde Sophisma à non causa pro causa, cùm adulterina causa pro vera substituitur. Falsus Deus est non Deus, utcunque Deus esse creditur. Falsus tonus licet non neget omnem tonum, negat tamen eum, qui ex legibus Musicis esse debebat. Vide §. 34. Nempe *unumquodque tantum habet entitatis*, hujus aut illius, de qua agitur, *quantum habet veritatis*. Es wird falsch geredet / id est, sermo non est conformis regulis Grammaticis. Aliud est, si falsum illud accipias Logice vel Ethice. Dum ignis aliquis erraticus & stellæ quædam errantes dicuntur, *erroris* nomine intelligitur motus aliquis physicus homini minus explicabilis, qui non magis veritatem Metaphysicam istarum

162. Quemadmodum verò *res* aliquando errore hominum re-
fertur ad ideam non suam, quo respectu falsa nominatur: ita vicis-
sim contingit, ut idea quædam obscura & confusa + interdum refe-
ratur ad id, cuius idea non est. Hujusmodi autem *ideas*, siquidem non
rem tanquam rem, non talem ut talem repræsentant, adeoque ma-
teriam nobis erroris præbent, *materialiter falsas* dicimus: *materiali-*
ter, inquam, non formaliter, hoc est, prout ad *objecta sua referuntur*.
Sic §. 38. 51. exempla dantur cogitationum, quibus non existentia
tanquam existentia, non corpora tanquam corpora repræsentantur.

163. Quanquam autem verum opponitur falso & erroneo, dici-
tur tamen persæpe (ut magis admireris Transcendentium horum
naturam adeo late patentem, de quo & §. 156) *verus error*, revera
falsum est. Germ. es ist ein rechter irrweg ic. quia de Non ente haut
rard loquimur ac si Ens, esset. Sic verum furtum, vera fraus, ein
rechter betrug / verum peccatum appellatur, quod furti, fraudis &
peccati definitioni congruit. Quod eadem ratione dici cogitabis,
qua errori, fraudi similibusque Non entibus essentia & natura adscri-
bitur, quoniam de talibus etiam formatur quæstio, *Quid est*, quæ
definitione explicatur §. 75.

164. Sic itaque, licet *solum* ens proprie verum sit, ipsi quoque
non enti veritatis epitheton nonnunquam additur. Magis miran-
dum, quod, cum *omne* ens verum sit, divisiones tamen nonnullæ per
verum & fictum aliasque voces æquipollentes instituantur. Sed hæc
ita accipienda memineris, ut quæ *verè* & *propriè* talia esse dicuntur, ju-
dices examissim cum rei definitione & idea convenire, cum è con-
trario quæ sicut vel quasi talia perhibentur, ab illa idea deficiant & per
imitationem tantum aliquam eò referantur. Unde facile colliges,
non omnia aquæ vera esse, sed alia magis, alia minus illi ideæ convenire,
ad quam referuntur, atque ita gradus dari veritatis, à summa veritate
ad ipsam usque falsitatem. Ex. gr. Deo multò magis definitio & no-
men adeoque idea Substantiæ convenit, quām Creaturæ.

165. Sic Physici meteora in vera seu *hypostatica* & apparentia seu
emphatica dividunt. Jcti traditionem, solutionem, venditionem in
veram & *fictam* seu *imaginariam*; mutuum, dolam malum, in *verum* &
presumtum; dominium, homicidium, in *verum* & *quasi* distribuunt.
Politici subditos dispescunt in *veros* & *secundum quid tales*, scire ut Ju-
dæi

dæi proselytos in eos, qui sunt *justitia* (quo veritatem exprimunt, §. 156. sq.) & qui sunt portæ. Is, cuius testamentum in jure inofficium arguitur, quasi demens, non *vere* demens dicitur. Realitas aliqua competit accidentibus & modis rerum, licet res non sint, nisi, ut loquuntur, *sensu diminuto*, hoc est, secundum Entis significationem alteram, non secundum tertiam. §. 4. 42. Deus Θεονύμος ens est, utpote Jehóva, in quo omne præclarum invenitur, quod entis & rei nomine significari potest. §. 29. Idem *verus* Deus distinguitur a Diis *nuncupatīvī*, λεγούντοις. Manus mortua vel picta non *univoca*, αὐνωνύμια, sed *aquinova*, ἀμωνύμια, manus dicitur. Vox in *veram* & *fictam* dividitur, ut cum Musicus aliquis dicitur ficta voce canere. Quod seriò atque ex animi sententia sit, opponitur ei, quod ad speciem sit, cum *schein* / vulgo aiunt, pro forma. Veteres *diu* causa id fieri aiebant, quod alia nulla de causa sit, quam ut factum esse dicatur, daß es nur den nahmen habe / es sey darumb geschheit.

166. Sepe fictum quid aut minus verum tantundem, vel etiam plus operatur inter homines, quam ipsum verum. Ita servus aut captivus, qui inter somniandum imaginaria fruitur libertate, magis quandoque ea afficitur, quam si vera ei libertas obtigisset. Huc faciunt proverbia: mundus regitur opinionibus, opinio violat veritatem. Habilitas testimoniū, quos quis in testamento adhibet, putativa eandem vim ex principiū liberalitate obtinet, quam vera. Gut credyt hilft bisweilen mehr als geld. Affectus illi, qui ut plurimum minus habent veritatis, cūjusmodi sunt amor & odium, cum versantur circa res pulchras vel deformes, solent violentiores esse reliquis. In theatro poëtarum usū venit, ut narrationes fictæ ad scenam narrationibus ex historia veris concinniores sint & elegantiores, & quales quis magis vellit. Menenius Agrippa apoloogo plebem Romanam conciliavit patribus, quod accuratoriibus rationib[us] vix aliis potuisse, Liv. lib. 2. Idolum ipsum cum nihil sit, i Cor. VIII. 4. ab homine queritur & habetur quasi aliquid, immo omnia sit. Facilius humana pravitas veto Deo nuncium remittit, quam falsis, Jer. II. 10. seq. Gentilium non nulli, si exteriora respicias, virtutibus superarunt sanctos Dei homines. Filii hujus seculi prudentiores sunt filiis lucis in suo genere.

167. Atqui apud eos, qui recta ratione ducuntur, & naturam imitantur, plus semper ualeat rerum *veritas*, quam *fictio* & *veri species*. Certe enim veritas multò solidior ac durabilior est falsitate, unde invicta & perpetua dicitur. Et Germ. *wahr* / verum, forte à *weichen* / durare. Nam:

Nam quamvis veritas imaginationem nostram s^ep^e non adeo afficiat, ac figmenta, quia minus admiranda & magis simplex apparet, gaudium tamen quod assert, durabilius & solidius est. Plus valet, inquit JCtus, quod in veritate est, quam quod in opinione; cumque negat sceminas arrogare posse, quod nec naturales liberos in sua potestate habeant, rationem hanc tacite sententiae suae substernit, absurdum esse, ut majorem vim habeat fictio, quam rei veritas, adoptio, quam natura. Viri honesti malunt esse boni, quam videri; malunt vera, quam dictu speciosa proferre; malunt veris offendere, quam placere adulando. Nempe omnia sincera & vera fucatis & simulatis quibuslibet suam naturam gratiora & potentiora sunt, adeo quidem, ut ipsis etiam fabulis & comœdiis minus afficiantur qui commenta & fucum norunt, quam qui vera omnia esse arbitrantur. Fabellam pueris gratam si veram asseras, lætantur; si animi gratia res conficta esse perhibeatur, ægre id ferunt, neque falsitate, qua falsitas est, delectantur. Virg. Eclog. 4. inter aurei seculi notas hoc ponit, nec varios discet mentiri lana colores. Et Aeneas Aeneid. I. hisce verbis matrem incusat:

*Quid natum toties crudelis tu quoque falsis
Ludis imaginibus? cur dextra jungere dextram
Non datur, ac veras audire & reddere voces.*

168. Majoris momenti thema non esset huic loco alienum, quomodo nimirum res veras, quas animo concipimus, à segmentis §. 37. sqq. discernere licet, quod aliqui non satis norunt, v. g. dum in Physicis multa imaginaria spatia fingere se putant, quæ nos omnia vera & realia esse judicamus, quia nec ullum spatum sine extensione, nec ullam extensionem sine spatio mente concipere possumus, cum è contrario quæ fictione intellectus composita sunt, † possint iterum ab eodem intellectu etiam dividi: nam & quæ ex. gr. vel etiam facilius cogitare possumus equum sine alis, quam equum alatum. Sed de hoc argumento actum Defens. cap. 33. th. 37. Paraph. Med. V. 35

X. Bonum & Malum.

169. Bonum est quod omnia appetunt, inquit Aristoteles. Appetitur autem aliquid, quia voluntati congruit. Ut igitur verum dicitur, quod est conforme intellectui sive ideae, quam format intellectus;

lectus: sic *bonum* censetur, quod est conforme voluntati. Hinc Germani dicunt *wohl* bene, à *wollen* velle, weil es mit dem willen übereinstimmt: & amplius bonitatem rei laudatur inquit, es ist wie ichs gerne gesehen hätte/ ein gewünschte werk/ so wolte ichs haben. Sic Lat. *Optimum* dicitur ab *opto*.

170. *Omne ens esse bonum ex eo* demonstratur, quia nullum est, quin sit verum. Nam si eam habet essentiam, quam habere debet, hoc est, si verum est ex §. 153. utique *bonum* censi debet. Hinc boni & veri appellationes interdum confunduntur, ut cum bonus dicitur syllogismus. Sic ubi Germani dicunt, es ist gut latein / ein guter goldgulden/ du hast einen guten oder rechten zirkel/ ein gutes Egemahlet/ vix scias, an magis ideæ & regulæ talium rerum, an voluntas eas approbans respiciatur. Recte & bene, recht und wohl/ saepe synonyma. Atamen distinctionem inter Verum & Bonum cernis in exemplis §. 163. quæ ad voluntatis approbationem haudquaquam referri possunt. Portò ens quod intellectui convenit, non potest dissentire à voluntate, saltem si recta sit voluntas; quemadmodum hoc loco, non nisi rectam attendimus ex §. 91. Ita Creator omnia valde bona esse dixit, quoniam ideis, quas de iis conceperat, prorsus respondebant, ac proinde talia erant, qualia esse voluerat.

171. Quemadmodum autem veritatis ex §. 164. ita quoque bonitatis gradus inveniuntur multi, dum alii alia meliora estimantur. Et præcipue quidem judicium facimus de cuiusque rei bonitate ex ejus actionibus & agendi viribus, sic ut tantò meliorem & voluntati gratiorem existimemus, quanto plures nobilioresque operationes edere valet. Hoc argumento mens corpore, ignis reliquis elementis præstantior judicatur. Et Deum esse summum bonum eodem confirmatur. Cumque bonum aliud per *essentiam*, aliud per *participationem* dicitur, ibi Deum, qui à seipso optima quæque habet; hic intelliges Creaturam, cuius quantulacunque bonitas à Deo. Confer §. 155.

172. Et quoniam per actiones suas rēs unaquæque fertur, aut certè à superiore causa dirigitur non modò ad sui ipsius conservacionem; sed etiam ad impertiendum aliquid alteri, hinc illa vulgo usurpantur axiomata: 1. *omne bonum est sui communicativum* seu diffusivum. Evidem nec appeti posset, nisi facultatem haberet sese alteri communicandi. 2. *omnis natura est conservatrix sui*, seu, omne bonum est sui conservativum: quod in Mentiibus fit per cognitionem, in Corporibus per solam durationem. Cùm enim ens eam habeat essentiam,

F tiam,

tiam, quam habere debet, quia verum est, isto quidem respectu nulla ratio datur, cur eam non servet; imò fieri non potest, ut aliquid suapte natura ad sui ipsius destructionem feratur.

173. Quin potius hanc rerum, saltem earum, quæ sunt ratione præditæ, indolem esse deprehendimus, uti *ad majus & melius esse perpetuū tendant*. Sic plurimi symbolum illud usurpat, indies meliora spero; alii hoc, plus ultra. Helvetios sui temporis testatur Cæsar magno dolore affectos, quod undique natura loci clausi tenerentur. Et propolæ, & tabernarii, & scrutarii, & chirotecarii negotiatores dici volunt. Puer adolescens, adolescens juvenis, juvenis vir salutari amat. Tonsor chirurgus, chirurgus medicus appellari gaudet. Aulæ minores majorum vocabula imitantur adeoque suos habent Cancellarios, &c. Ein Copiist oder Schreiber wil ein Secretarius gescholten seyn. Ephiteron Gengroß multis hominibus attribui audio, Germlein nemini.

174. Hæc de Bono, quod non modò *alteri*, verum etiam *in se* tale est: (Ita venenum simpliciter bonum quid est, est & serpenti bonum, at homini, id est, secundum quid, malum) quod verum est, ut pietas, non *apparens* duntaxat, ut saepe vindictæ cupiditas; quod ita *naturale* est, ut ipsum quoque *moralē* complectatur, (nam temperantia ex. gr. æquè voluntati convenit ac sanitas); sive *honestum*, ut virtus, sive *jucundum*, ut voluptas animi vel corporis, sive *utile*, ut pecunia, appelletur.

175. Atqui dolendum est, plerosque mortaliū sola utilia, quæ bonorum revera postrema sunt, pro bonis habere, cum talia præcipue vel sola etiam bonorum nomine dignentur. Sic dives ille Luc. XII. 18. divitias *bona sua* appellabat. Et vulgo dicunt, meine Güter / facultates & prædia, ich habe da ein Güht liegen / mein Haab und guht / habentia, στοια, substanz / quasi solæ divitiae haberentur & subsisterent, quarum tamen possessione nihil est incertius. Et *honestum* pro divite Latini dicunt. Qui multum lucrificat, inquit Germ. ich hab einen ehlichen oder redlichen pfennig gewonnen. Nempe *pecunia* + obediunt omnia, & hoc nomine vulgo Philosophi morales totius liberalitatis objectum designant.

176. *Malum* vocatur, cum res est privata peculiari aliquo bono, quod inesse debet. Dico *peculiari aliquo bono*, quia nullum malum inventur sine bono. Privatio enim subjectum requirit (unde Cato: noli fortunam, quæ non est, dicere cæcam) quod utique bonum est;

est, quatenus ens à Deo dependens. Non datur itaque malum sine admixtione boni: atqui datur bonum sine admixtione mali. Nempe summum bonum extra nos est Deus, in nobis ejus fruitio, cui in vita beata nihil mali admiscebitur.

177. Malum distinguitur ut bonum, videlicet quod vel *in se* tale, vel *allicui*; quod *verè* tale vel *apparens*; quod *naturale*, ut morbus corporis, vel *moralē*, ut animi vitium; quod *inhonestum* seu *turpe*, vel *injucundum* seu *triste*, vel *inutile*, *noxium* ac *damnosum*. Malum *turpe* appellatur etiam *malum culpa*, *sündibel*: at *triste* ac *damnosum* dicitur *malum pœna*, *straffibel*; & quidem *pœna sensus*, quatenus malum *triste* est; *pœna vero damni*, quatenus *damnosum*. Ex. gr. Sinon apud Virg. Æneid. 2. sic malum *triste* sibi attribuit, ut malum *turpe* à se removeat, cum ait: non, si miserum Fortuna Sinonem finxit, vanum etiam mendacemque improba finget. *Damnum* est careré bonis, etiam si nescias ea ad te quodammodo pertinere: at sentis te miserum, dum expendis, te potuisse aut debuisse eorum esse participem.

178. Ipsum denique hoc nomen, *Malum*, vel *concretē* significat subjectum cum privatione, vel *abstractē* privationem solam à subjecto distinctam. In illo subjectum vocatur *materiale*, privatio *formale*. Sic in peccato distinguimus actionem ipsam, à malitia, quæ ei inest: utrumque exprimitur vocibus, maleficium, *übelhaft*. Repete §.

35. 64.

179. *Malī causa deficiens potius, quam efficiens dici meretur ex §. 91.* Hinc Medici de morborum, Theologi de peccatorum causis sic disserunt, ut rerum in agendo debilitatem & impedimenta, non virtutem observent. Deus igitur peccati causa esse non potest.

180. Ita autem comparatum est cum rebus mortalium, ut *mala plerumque bonis mixta sint*. Unde Plato in Theæteto: impossibile est mala penitus extirpari. Nam bono oppositum aliquid esse semper necesse est. Hinc divitem simul & pauperem fecit Jehova, lucem & tenebras. Hinc illa: ubi uber, ibi tuber; nullum commodum sine incommodo; nullum ingenium magnum sine mixtura dementiæ. Virtus magna premitur & sæpe opprimitur invidia, quæ illam committatur, ut umbra solem. Et Deus vult triticum ac zizania simul crescere usque ad messem. Matth. 13. JCti secundum naturam esse aiunt, commoda cujusque rei sequi eum, quem sequuntur incommoda. In uno gravatum, in altero relevandum. Omne commodum

cum suo onere pertransire. Omne incommodum aliquo commodo compensandum.

181. Quoniam igitur malum semper bono junctum est, saltem ratione subjecti ex §. 176. hinc fit, ut illud, quod nos abducit ab aliquo malo, nos simul removeat à bono, cui junctum est, seu malum turpe seu triste fuerit: ex. gr. odium, quod nos alienat à cuiusdam malis moribus, nos simul ab ejus conversatione avertit, in qua alias possemus reperire aliquid boni. Qui abstinet à conjugio, ut varias viter molestias, variis etiam se privat jucunditatibus. Et Erasmus bene alicubi, [qui vult vitare omnes molestias, vitet mundum] Qui radicem eruditionis amaram degustare abnuit, dulces ejus fructus nunquam percipiet.

182. Quanquam verò ens omne bonum est, saltem respectu voluntatis illius, à qua ejus productio & conservatio penderet, si quidem res dependens sit; tamen, quia sèpe unius voluntati quid convenit, quod alterius voluntati non item, dum sua trahit quemque voluptas, nec omnibus idem quod placet, hinc rectè illud usurpare licet: *quod alteri bonum est, alteri malum esse potest.* Exempla occurunt in cibo & potu, in studio & vitae genere eligendo, in vestium formis, in judiciorum & affectuum humanorum infinita varietate. Ita Corn. Neppos: non eadem omnibus honesta atque turpia. Nec proinde possunt intuitu rerum humanarum simpliciter definiri hujusmodi quæstiones: an monarchia sit optima forma rerum publicarum; an mercatura deceat virum nobilem, &c. Nec tantum bonum & malum ita variant respectu diversorum subjectorum; sed etiam contingit, ut *eidem subjecto aliquid bonum sit hoc tempore, quod alio tempore malum.* Ita enim constituti sumus, ut pleraque omnes res, quas possidemus, bona non sint nostri respectu, nisi ad tempus, & postea fiant incommodæ. Hinc omnium rerum satietas, & mel ipsum satietatem gignit: contrà varietas delectat. Inde *fastidium* existit, quod species est tristitia ex eadem causa ortæ, ex qua antea lætitia. Beneficium aliquando volenti dabis, quod alio tempore eidem inquit dare non poteris.

183. Ista inconstans facit, ut *res eadem pro diverso vel respectu vel tempore jam habitus, jam privatio* judicetur. Et *habitus* quidem vocatur, quod cuique rei magis naturale & commodum est, quatenus & quando tale est, quodque proinde potius efficacius habetur: *privatio* contrà, ex §. 31. Sicque humanorum usum intuitu lucis & motui nomen.

nomen habitus , *tenebris & quieti* nomen privationis crebrius dati sollet ; quamvis in tenebris & quiete æque positivam naturam Physicus inveniat , ac in luce & motu ; nec illa magis horum , quam hæc illorum privationes sint , si res ipsa per se spectetur . *Somnus* , utpote qui magna ex parte nobis admir sentiendi facultatem , respectu vigilæ , qua liberè eam exercemus , *privatio* dicitur . Idem ut *habitus* consideratur , cùm ei opponitur *insomnia* , *ἀρεπνυση* : nam insomnes noctes qui agit (Germ. schlaaflos) dicitur quiete sua privari , sine nachtruhe nit haben . Sic poëta : quod caret alterna requie , durabile non est . Germ. laß ihn unbeunruhiget : in qua voce est negatio negationis , ita ut negatio negata iterum neget quietem , hæc motum .

184. Nec tamen ideo illud ipsum individuum , *quod semel ad immortam veritatis & bonitatis normam examinatum veri & boni laudem obtinere nequivit , ea postea gaudere potest*. Sequeretur enim , ideim simul esse & non esse . Sic actio humana , quæ ad legem Dei exacta peccatum esse deprehenditur , virtus nunquam censeri potest . Nempe hujusmodi Malum rectè per oppositionem Boni sic describitur , quod voluntati rectæ , adeoque divinæ repugnat . Itaque bene JCti , quod jure naturæ illicitum est , inquiunt , neque Prætoris imperio , neque legis potestate confirmari potest . Item , contra jus aut bona mores conventiones hominum non valent .

XI. *Perfectum & Imperfectum.*

185. Perfectionem plerumque consideramus , ut *gradum aliquem bonitatis* . Ita doctrinæ vel natalium præstantiam designaturi dicere solent , bene doctus , wohlgelehr / bene natus , euvjeris , wohlgebohren / wohlgeboren . Similia sunt wohlgeacht / wohlredend / wohlgestalt / ein wohlhabender mann / wohlmachig / id est , spectabilis , eloquens , formosus , prædives , præpotens . Et quoniam *multitudo* , comparatione paucitatis vel unitatis , perfectionem involvit , dicere etiam consuevimus , vir multum bonus est , multum doctus , bona portio , hoc est , magna , ein gut teil / Gallis beaucoup , iisdem *bien du peuple* ; viel volks . Vielgeehrter / vielgeliebter freund .

186. Sed perfectius de perfectione quæ dicenda sunt exsequamur . Cùm plura unius rei attributa sint , certum est , quod unum ex iis non adæquet rem totam . Ergo plura unius entis attributa sunt quasi plures realitates , eines ding's vielfältige betrachtungen §. 44 . Nisi enim

46 P E R F E C T U M E T I M P E R F E C T U M .

uno aliquid apprehenderet mens nostra , quod altero non apprehendit , quare attributa multiplicaretur . Sic animus humanus non sola constituitur affirmatione , nec sola ratiocinandi facultate , nec sola vi percipiendi , nec sola voluntate .

187. Res autem habens omnia , quae cogitamus ratione veritatis & bonitatis suae ei deberi , dicitur omnibus suis numeris absoluta , hoc est , perfecta . Ita mentis humanae perfectio in omnium ejus attributorum complexione consistit ; corporis humani integritas justum insuper organorum apparatum requirit , quibus carens mutilum judicatur .

188. Hinc *Perfectum* vocatur , cui nihil deest , nihil superest , & per consequens , cui nihil addi , nihil demi potest . Unde Germani imperfectionem ingenii his verbis notant : er hat einen zu viel oder zu wenig . Cumque dicunt rem aliquo accidente neque perfectiore neque imperfectiorem fieri , sic loquuntur , das gibt oder nimmt der sachen nichts . Verbi divini perfectio denotatur , cum addere & subtrahere ei prohibemur . Corpus quam corpus plenitudinem perfectonis suae obtinet , eo quod longum , latum & profundum est § . 65 . Unde perfectio sapientiae Christianae Eph . III . 18 . nobis , qui corporis maximè afficiuntur § . 159 . describitur mentione facta longitudinis , latitudinis & altitudinis ac profunditatis . Suntque perfectonis vocabula profundè doctus , hochgelehrte / tieffinnig / grundgütig / hochhadel / longè doctissimus , weitberühmt / Wiedmar / Ferdinand .

189. Et perfectè rem cognovisse dicitur , qui omnia ejus attributa cognovit , hoc est , qui rem consideravit omnibus modis , quibus considerari debet § . 55 . 63 . Quamvis autem fieri possit , ut intellectus hominis rem aliquam *adquet* , nemo tamen scire potest , an talem ac tantam ullius objecti cognitionem habeat , nisi Deus id ipsi revelet . Hoc tamen non impedit , quod minus habeat & sciat se habere claram & distinctam alicujus rei perceptionem , quippe quae sine attributorum omnium consideratione consistere potest . Ita scimus Deum esse infinitum atque omnipotentem , licet mens nostra , ut pote finita , id comprehendere & concipere propriè non possit . Nempe sicuti montem tangere quidem manu possumus , at non , instar arboris , ulnis amplecti .

190. Ad rationem igitur formalem perfectionis pertinet *negativum excessus* , tum *defectus* , maximè tamen hujus . Unde Germ . perfectum dicitur *vollkommen* / quod quasi ad plenitudinem venit , atque ita

ita omni defectu caret. Similia sunt vollbürtige schwestern / cui opponitur halbe schwestern. Vollbringen/ quo horatur actus secundus, qui perficit primum §. 97. Lucæ XVIII. 22. legitur, adhuc unum tibi deest, pro quo Matth. XIX. 21. si vis esse perfectus. Et vulgo Perfectum sola defectus negatione definiunt. Germ. dem niches gebricht. Cumque imperfectum aliquid appellamus, unvollkommen / vix aliud quam defectum animo nostro repräsentamus. Ita defectum significant impietas, inobedientia: excessum tamen notat intemperantia: excessum simul & defectum intempestivum, unzeitig. Sed melius defectus & excessus vocabulis distinguuntur, ut sit in unmöht / übermöh ; unreif / überreif ; unglaub / aberglaub ; unwiss / aberwiss : ubi perfectio velut in medio consistens simplicibus nominibus möht / reif / glaub / wiss / denotatur.

191. Adhæc multis in rebus, præsertim verò in bonis, *excedere præstat quam deficere*. Unde Germ. man kan des guten ding's nit zuviel tuhn. Sic voluptates animi modum non habent; sed quod majores, et præstantiores sunt. Amor veri boni in anima nostra nimius esse non potest. De Deo nimis augusta cogitare non possumus. Verba laudis sunt, abundè doctus, überausgelehr't / valde liberalis; contrà vitium notant, indoctus, parum liberalis. In magnis satius est pecare audacia, quam timiditate. Sæpe contractibus & testamentis inseruntur, ambiguitatis tollendæ causa, quæ tacitè intelligebantur, & de jure inerant, majoris certiorisque declaratio[n]is gratia. Unde JCrorum regulæ: non solent quæ abundant vitiare scripturas. Abundans cautela non nocet.

192. Sed observa, *excessum esse duplē*; alium, qui mutat natūram rei, bonam in malam convertendo, veluti cùm audacia , die fühhheit / transit in temeritatem , die verwâgenheit oder döllföhheit/ admiratio in stuporem , eine erstarrung §. 68. alium, qui tantum rei quantitatē auget, ex bona faciendo meliorem , ut cùm spes æternæ salutis abit in piam fiduciam §. 66. Excessum , qui in laude ponitur, habes Matth. XI. 9. Sed quid existis videre ? Prophetam? Etiam dico vobis, & plus quam prophetam. Intellige Johannem Baptistam. Et Joh. X. 10. ubi Christus ait se venisse , ut oves non tantum vitam habeant, sed abundanter habeant, nempe , quo etiam aliis succurrant.

193. Adhæc perfectionis nomen non modò sumitur pro omnium attributorum, vel etiam partium , ad rei integritatem pertinentium,

172. 2. Januar 1701.
Maius 3. 1701.
1701. April 1701.
Nunquam invenimus quod
Rerum. Litterarum &c. dicitur
Iustus p[ro]p[ter]e. Cetera.

quæ abundanter
nobis vitiari.

com-

48 P A R F E C T U M E T I M P E R F E C T U M .

comprehensione ; sed generali quoque significatione interdum *attributum quodvis perfectio rei dicitur* (haut secus atque essentiae & naturae voce^s aliis omnia attributa complectuntur , aliis unum & alterum duntaxat exprimunt. † Vide §. 56. seqq.) Sic ipsa quoque Existentia inter perfectiones rei numeratur §. 81. Was in die Welt nie kommen ist (quod existentiam non habet §. 87.) kan ja nit vollkommen genant werden. Ita perfectio hominis est , quod potest ambulare , cibum bene concoquere. At haec quidem sunt perfectiones *secundum quid* seu in certo genere , utpote hominis ; non autem sunt perfectiones *simpli- citer simplices*. Namque *absoluta* & in genere entis perfectius est quod ubique existit & sibi sufficiens est , adeo ut nullo motu , nullo cibo indigeat : quae verè de Deo prædicantur .

194. Distinguendum præterea est ex §. 69. inter perfectionem *essentialiem* , seu primam (entitativam , transcendentalem) per quam *quid* absolutè aut certè in suo genere (ut avis in genere avium , dominus in genere domuum) plenam habet integratem , adeo ut res per se vera & bona censeatur ; & *accidentalem* seu secundam , quae non tam *ad esse* , quam *ad melius esse* pertinet , reique decus & ornamentum adjicit. Ita perfectio hominis essentialis est , quod ex anima & corpore organico constat , quam etiam infans habet ; accidentalis est , quod eruditus , bene moratus , egregius eques , &c. quae tantum in adulto .

195. Deus autem pro immensa sua bonitate de utraque perfectione rebus prospexit , nec solùm dedit , quae simpliciter *ad esse necessaria* sunt , nohtig zum weser ; verum etiam quae *ad bene esse* , nohtig zum wohlwesen : & voluit hac in patte homines , quoad facere possunt , sui esse imitatores. Sic boni parentes liberis suis non tantum de simpliciter necessariis , sed etiam de his , quae ad vitam suavius honestiusque transfigendam pertinent , quam uberrimè volunt esse prospectum .

196. Ordo tamen naturae vult , ut *prima nostra cura sit de perfectione prima* , nimirum ut acquirantur aut sarta tecta serventur , quae ad esse necessaria ; *altera cura de perfectione secunda* , hoc est , de iis , quae ad melius esse. Ita magis refert repellere quae nocent ac destruere essentiam possunt , quam ea acquirere , quae aliquam perfectionem addunt , qua tamen carere possumus. Qua ratione inter sensus exteros tactus visu quadanterus prior & magis necessarius est. Sic artes ad necessitatem comparatae in rep. merito anteponuntur iis , quae ad volu-

voluptatem. Ex his etiam colligere possit, cur in rebus vulgo practici theoreticis, & cum bellum tempore ordo militaris ordini literatorum præferatur. Denique è dictis facile inferas, peccare eos, qui honorum vel divitiarum acquirendarum causa vitam eunt perditum; eos item, qui liberales esse student, antequam ære alieno se liberaverint, cum justitia sit liberalitate prior & magis necessaria. Quorum omnium fundamentum est, quod esse hominis, esse reipublicæ prius sit rati bene esse.

197. Distinguuntur etiam perfectio in eam, quæ est *quantitatis*, & quæ *virtutis*: sic potest esse in parvo quanto magna virtus, ut in igne, veneno & aliis. Est & perfectio alia *partium*, alia *graduum*: ex. gr. qui disciplinas omnes philosophicas didicit, perfectus est philosophus perfectione partium; at perfectionem graduum in iis tantum asseditus est, quibus excellit. Sic in omnibus scientiis & artibus alii sunt incipientes, alii proficientes, alii perfecti. Pro perfecto tamen est, qui perfecto proximus. Confer §. 144.

198. Porro, quamvis perfectio à nobis ut gradus quidam bonitatis consideretur, §. 185. tamen ex iis, quæ hactenus de perfectione diximus, liquidum est, uti bonitatis, ita ipsius etiam *perfectionis varius dari gradus*, tum in diversis entibus, sic homo perfectior bestia; tum in eodem pro diverso tempore, sic adultus perfectior est infante. Propter hanc graduum distinctionem perfectioni tribuitur *quantitas* seu *magnitudo* quædam, quæ & *Unitas* nuncupatur, unde res magna vel parva, *tanta* vel *tanta*, *Infinita*, hoc est, summè perfecta, vel *Finita*, hoc est, minus perfecta esse dicitur. Nam hæc quoque inter Transcendentia numerari posse, inde liquet, quod ipsi Deo magnitudo tribuitur, dum Optimus Maximus nominatur. Quin imò hæc etiam semetipsa transcedunt, ut §. 156. de aliis vidiimus. Dicimus enim magnam animi angustiam, eine grosse Kleinmuthigkeit / & parvam magnitudinem, eine kleine größe. Pertinet huc Augustini dictum: in iis, quæ non mole magna sunt, hoc est majus esse, quod est melius esse. Nempe quia gradus bonitatis hæc magnitudo est, ex §. 185. Scies autem aliud esse *quantitatem perfectionis*, der staffel der vollkommenheit / de qua hic; aliud *perfectionem quantitatis*, die vollkommene größe / de qua §. præcedente.

199. Sed *Quantitas* finita in *continuam* & *discretam* dividi solet, hoc est, in *magnitudinem* & *multitudinem*, seu potius, in *magnitudinis* & *multitudinis* mensuram. Magnitudo iterum vel extensiva, quæ

quantitas, molis, vel intensivus, quæ quantitas perfectionis seu virtutis aliis dicitur; vel sucesoria, quæ in motu & tempore consideratur. Sed vide §. 114. Evidem distinctio inter extensivum & intensivum multò etiam latius pater & passim occurrit. Sic Philosophi habitus scientiæ dicitur augeri intensivus, cum circa eandem conclusionem magis perficitur, extensivus, cum ad plures conclusiones transire. Sic Theologici aiunt, æque late patere gratiam Christi ad peccatum Adami intensive, non extensive. Sic JCti statuunt fidejussorem intensive obligari posse, extensive non posse, quatenus efficacius quidem obligari potest, quamvis pro quo obligatur, non autem in majorem summam.

200. Sicuti autem ipsa perfectio essentialis ait accidentalis est, ita etiam *Gradus inessentialis & accidentales dividuntur*, quorum hi speciem non variant ex §. 68. sic tepon æque ac fervor, nomen & natum caloris habet. At illi nomen speciei mutant: quo sensu vulgo quinque rerum creatarum gradus recensentur, esse, per se existere, vivere, sentire, intelligere, quibus distinguuntur accidentia, substantia, plantæ, bestiæ, homines. Quia de re quid sentierendum sit è Physicis discitur. Etiam *natura gradus* sola ratione distinguuntur, ut cum species componi dicitur ex gradibus naturæ genericis & differentiæ specificis, ut homo ex animalitate & rationalitate: ubi genus perfectionem speciei notat, quam hæc communem habet cum aliis speciebus; differentia eam, qua ab aliis distinguitur; species denique utramque conjunctam.

201. Huc etiam pertinent *maximum & minimum*, quippe quæ non solum in rebus corporeis, sed in plurimis quoque aliis considerantur: v. g. maximæ virtutes in Ethicis heroicæ, minimæ semivirtutes; maximum peccatum in moralibus feritas, in Theologicis peccatum in Spiritum S. Minima fides cum grano sinapi comparatur à Christo. Minimus calor tepon, maximus fervor. Maximum in lege mandatum quodnam esset Christus docuit, non autem quod minimum, ut omnia pro magnis habeamus.

202. Adhæc, pleraque res tunc judicantur ad convenientem perfectionis suæ, intellige secundæ gradum & quasi maturitatem pervenisse, cum simile sibi possunt produceret: quod in plantis & animalibus in primis locum habet. Etiam signum perfectionis in sapiente est, posse docere, hoc est, alios sapientes effigere. Nempe ut bonitas ex actionibus §. 171. ita perfectio, quæ peculiaris est gradus bonitatis, ex talibus actionibus innovescit. J.Cti viginti quinque annorum.

rum hominem perfectæ ætatis esse decernunt, cumque ideo ad tutelam admittunt & aliorum curatione liberant, quod eo tempore, ut pote quo corpus crescere desinit, anima ad summum perfectionis lux gradum pervenisse existimetur. Quandoquidem ista ætate evidenter vigoris animi & constantia mentis vestigia emergunt, conquiescente illa humorum & corporis perpetua agitatione ac perturbatione, cui adolescentes obnoxii.

203. Denique *consummatio*, quæ sapientia idem valet quod *perfectio*, interdum tanquam gradus quidem ulterior aut complementum perfectionis consideratur. Sic distinguunt inter conjugium *ratum* & *verum*, cuiusmodi fuit inter Josephum & B. Virginem, & *consummatum*, ad quod requiritur concubitus. Et Iusti generaliter in contractibus, qui consensu perficiuntur, distinguunt perfectionem *contractus à consummatione* sive *implemento*: ex. gr. emulo propriè perfici dicitur *solo consensu* in mercem & pretium, impleri autem harum rerum præstatione. Vulgo aiunt, der Kauf ist klar / aber die sache ist mir noch nicht gehefft.

204. Addendum postremo de Imperfecto est, quod eodem modo distingui soleat, quo nihilum §. 31. Dicitur itaque *imperfectum negativum*, vel *absolutum* & *improprium*, + qua ratione æquipoller non enti; vel *comparatum*, atque ita denotat quod minus perfectum est alius: sic metalla dividuntur in perfecta & imperfecta, quæ tamen omnia in suo genere perfecta sunt. Dicitur *imperfectum privatum*, cum enti aliquid deficit ad suam, quæ ipsi debetur, integratem. Sic imperfectum est corpus monstrosum propter excessum vel defectum aliquius partis, vel propter eorum malam dispositionem. Vide autem quam pulchre Germani negativum & privatum his vocabulis discernunt: *ungeborener / missgeborener / missgeburt*; *unzesagt / missgesagt*; *undenklich / missdeuten*; *unverständ / unverständlich / missverständ*; *unbrauch / missbrauch*. Sic ignorantia puræ negationis vel pravæ dispositionis.

XII. Relatio generaliter spectata.

205. Quanquam nihil adeo absolutum est, quin soleat ab intellectu nostro variis modis cum aliis conferri (sic verum refertur ad idem intellectus, bonum ad appetitum voluntatis, estque attributum hæc generalis ratio, quod ex varia rei unius ad alia relatione existant

stant §. 44.) certa tamen ratione affirmari potest, ea quæ hactenus in Ente consideravimus, Essentiam, Existentiam, Durationem, Unitatem, Veritatem, Bonitatem, Perfectionem, attributa magis *absoluta* esse, quoniam substantia unaquaque res existens, una, vera, bona, &c. dici potest, sine respectu ad aliam substantiam.

206. Ab his autem absolutis distinguuntur attributa *respectiva*, quæ rei ad aliam relatae, non seorsum spectatae conveniunt. Sic res nulla prior vel posterior, causa vel effectus dicitur, nisi intuitu alterius. *Relatio* igitur vocatur, cum intellectus noster rem unam confert cum alia, propter certam utriusque proprietatem vel actum, aut aliam quamcumque rationem. Sic Philippum Macedonem, ut patrem, referimus ad Alexandrum Magnum, ut filium, quia rex ille hunc genuit.

207. Itaque relatio omnis per se nihil aliud est, quam operatio intellectus. Mens enim nostra ~~rem~~ aliam *refert* ad aliam, aliam comparat cum alia, aliam distinguit ab alia. Germ, ein Ding mit dem andern vergleichen / eines dem anderen entgegen setzen / gegen einander halten. Relatio dicitur esse, *respectus*. Atque res ipsæ se invicem non respiciunt, cum plerique earum, quæ ad se mutuo referuntur, oculis careant; sed nos mentis oculo rem hanc & illam adspicimus. Relatio vocatur *habitudo*, Χέτος. At cum ovum, quod apud nos, dicitur se habere ad ovum in India existens, ut simile ad simile, nullus in ovo nostro revera habitus est; sed homo utrumque ovum in mente habet §. 16, seq. Estque habendi etiam verbum inter transcendentia.

208. Obtinet tamen relatio omnis *fundamentum* + aliquod in ipsa re, quod diximus esse proprietatem, &c, propter quod contingit, ut res ad se invicem non eodem, sed diversis omnino modis referantur. Unde *externa rerum denominations* varia. Sic propter alias atque alias rationes aliter maritus ad uxorem, aliter pater ad filium, aliter dominus ad servum refertur. Hinc tres numerantur *societates domesticæ*, conjugalis, paterna & herilis.

209. Ea, inter quæ relatio instituitur, considerantur vel materialiter & quodammodo extra relationem, tuncque *subjectum & terminus* appellantur, ut si Philippum & Alexandrum considerem tanquam duos homines; vel formaliter, prout ipsam relationem ingrediuntur, & ita vocantur *relatum & correlatum*, ut pater & filius. Ergo *omnis relatio est inter plura*. Nam cum res quæpiam ad semetipsam referatur, ut cum homo idem sibi dicitur, ratione nostra unum in duobus qualibet

quasi dividitur. Sic dicitur quis apud se non esse vel ad se reverti, ut Act. XII. 11.

210. *Relatio omnis mutua & gemina est: ex. gr. ut pater ad filium, quæ paternitas: ita vicissim filius ad patrem refertur, quæ filiatio.* Ipsa exempla, quæ vulgo adferuntur veluti relationis non mutua, docent respectum esse mutuum. Nam ut *Creatura* refertur ad *Creatorem*: ita *Creator* ad *Creaturam*. Ut scientia ad scibile, sic vice versa scibile, qua scibile, refertur ad aliquam scientiam. Non mutuum repetitur in iis, quæ relationi conjuncta sunt, aut quæ referri ad se invicem possunt, at non in ipsa relatione, quatenus relatio est. Ita inter *Creatorem & Creaturam*, si extra relationem considerantur, non est dependentia mutua. Inter emptorem & venditorem est obligatio mutua, tam enim ille obligatur ad pretium solvendum, quam hic ad rem præstandam. Sed in stipulatione obligatur solum is, qui promittit. In mutuo non est obligatio mutua. Itaque obligatio, contractus, sœdus dividitur in μανόλεγον, γινεῖται / & δι-θλευεται.

211. Relata sunt simul natura relationis, seu, posito relato ponitur correlatum. Ita causa & effectus, priora & posteriora & alia quælibet, quatenus ad se invicem referuntur, simul in mente sunt. Hinc porro relata sunt simul cognitione & definitione, saltem imperfecta. Sic pater est, qui habet filium; & filius, qui habet patrem. Relatorum igitur uno nominatio alterum simul intelligitur. In nominibus Barabas, Vatterjohann / Muttertochter / nisi peculiaris affectus notaretur, porro in illo, cum herren diener / nisi certi domini designarentur, tautologia foret inepta. Voce Meisterknecht simul relatio inferioris ad superiorem, & superioris ad inferiorem significatur.

212. Respectivo opponitur *absolutum*; quod tanen ne ipsum quidem ex §. 205. sine multiplici relatione cognoscitur ac distinguitur. Sic dicitur *absolutum à causa*, quod vel nullam causam habet, ut Deus; vel certam aliquam non habet, ut angelus, qui est expers materiæ. *Absolutum à subjecto* est omne illud, quod alio ad existendum non indiger, ut substantia. † *Absolutum à termino*, scil. hoc vel illo, dicitur quod non potest hoc vel illo modo referri ad aliud: ex. gr. Christus ἀνάτρως καὶ αἰματῶς, quatenus absolutus à termino paternitatis humanæ & maternitatis divinæ. Anima separata, die Corpus ist / absoluta est ab adjuncto; cælebs, frumentos / ab uxore.

213. Relatio primò distinguenda solet in *Transcendentalem & Pradica-*

mentalem, quam distinctionem alii aliter interpretantur. Evidem si retinenda sit, transscendentalem dixero, quæ ad omnia rerum genera se extendit, quemadmodum veritas, bonitas, perfectio, unitas, numerus transscendentia ex §. 3. nuncupantur. Atque ita relatio prædicamentalis erit, quæ ad certum duntaxat rerum genus pertinet. Ex. gr. relationes causa & esse &c., signi & significati, cunctis in rebus locum habent; at relationes inter materiam & compositum, figuram & figuratum, rerum duntaxat corporearum sunt.

214. Relata portò alia vocantur *secundum esse*, ubi vocabula ex prima institutione relationem notant, ut pater & filius, maritus & uxor; alia *secundum dici*, ubi vocabula primò rem absolutam, deinde relationem significant: ita caput, quod primò membrum corporis denotat, refertur ad capitatum. At cum *relationis esse* in mentis operatione consistat, quæ refert caput ad id, quod caput habet, ut partem ad totum, etiam h̄ic relata secundūm esse agnosco.

215. Tum relata alia vocantur *equiparantia*, quæ aequalē dignitatem vel idem nomen habent, ut frater & frater; alia *disparantia*, quæ contraria, ut dominus & servus. At minime indigemus barbaris istis vocabulis, cum illa relata aequalia, h̄ec inaequalia dicere possimus; & respectu hominum, illa synonyma, h̄ec heteronyma. Adhac ubi dē Ordine agitur, repetitur ista distinctio, cum alia dignitate simul, alia dignitate priora vel posteriora perhibentur; praterquam quod in Ejusdem ac Diversi distinctione tota fundetur.

216. Denique relatio alia *realis*, alia *rationis* esse dicitur, quæ divisione, si natura relationis inspicatur, admitti non potest. Omnis enim relatio formaliter est ens rationis, cum sola mens sit, quæ refert rem alienam ad aliam. At si mens insuper ex uno ente duo faciat, & sic idem ad seipsum referat, aut relatum alterum vel etiam utrumque fingat, ut verum canem ad Cerberum vel non canem, Cerberum ad Chimæram referendo (Vide §. 36. seqq.) non una, sed pluribus de causis *relatio rationis* esse dicetur: à qua tunc alia relatio discernenda, quæ inter duo entia realia versatur, ut eo quidem sensu *realis* dici queat.

217. Sed omnes istæ divisiones à rerum, quæ ad se mutuò referuntur, nominibus, dignitate, communitate majore vel minore similibusque relationis accidentibus petitæ sunt. Nos à propria sua natura relationem despescimus in tria generis, + *originis*, *negationis*, *affirmationis*. Cum enim relatio, à rebus ad se invicem relatis & fundamento relationis distincta sit purum putum nostræ mentis opus; mens autem

autem tribus modis rem aliam ad aliam referat, hec si vel hanc ex illa inferendo, vel hanc de illa negando, vel hanc de illa affirmando, qui tres mentis iudicantis actus vocantur *argumentatio*, *divisio*, *compositionis*; manifestum est, triplicem quoque relationem esse. Sic tria sunt in vocabulis, prout referuntur ad alia, *etymologia*, *homonymia*, *synonymia*. Similiter via Deum cognoscendi triplex statuit, quæ omnis relativa, *eminentia*, qua formantur attributa affirmativa, quod Deus bonus, sapiens, &c. *negationis*, quæ negativa, quod incorporeus, invisibilis, &c. & *causalitatis*; unde prima *Causa*, dominus, creator, &c.

XIII. Principium. Causa. Actio.

218. Inter attributa entium respectiva *productionis* seu *originis* ratio & relatio primum locum obtinet. Postquam enim quid sit, *was es* sey / an sit, ob es sey, ceteraque propriæ seu absolute *rei* *com*-*petentia* percepimus, interrogare consuevimus, unde sit, a quo, cur existat, *worht es* sey? aut certe, quid agat & operetur, *was es* mache? Ad has autem questiones refertur *Producio*: que appellati potest *principium entium*, in numero plurali, eodem jure, quo *Essentia* & *Existentia* dicuntur principia entis, in singulari.

219. Cogita quasi hactenus nil nisi punctum unum fuerit, cui essentiam, existentiam, veritatem, &c. attribueris. Conspere profecto nequæas aliquid amplius, aliquid ulterius existere, nisi punctum illud fluere atque ita lineam gignere judicaveris. Simili modo si expendas, hactenus nos contemplatos fuisse ens unum, quod verum & bonum & perfectum sit (omnia enim illa simpliciter spectata in ente etiam *solutio* inveniuntur) non poteris inde ad ullam rerum multitudinem aut relationem pervenire, antequam ens illud unum operando quasi effluere atque in aliud essentiam influere animadvertis.

220. Hinc ergo relatio existit originis, à qua totius tractationis, quæ sequitur, de *attributis* entium multitudinem aliquam in concep-*tuo* suo includentibus (quæ sunt *distinctio*, *convenientia*, *ordo*, &c.) origo necessariò arcessenda venit. Est autem ejusmodi relatio inter *Principium* & id quod ortum à principio. Sub principio continetur *Causa*, ut species sub genere. Sic punctum dicitur principium linea, non causa.

221. Principium appellatur omne illud, à quo aliud quid suum habet

habet originem, seu, à quo aliud ens quocunque modo dependet. Originis illius ac dependentiae ratione habita usurpatur illud axioma: *principium prius est eo quod inde penderet*: ita causa prior effectu, pater filio natura prior, licet in mente alterum ad alterum referente simul sint, §. 211.

222. Agitur autem hic non tam de principio complexo seu cognoscendi, quod nihil aliud est, quam propositio perspicua ad alia cognoscenda inserviens, §. 93. quam de incompleto, quod voce latius summa etiam essendi principium dicitur. Neque hoc tantum puta principium ordinis cuiuscunq; sicuti aurora principium diei est, exordium orationis; sed vel maximè principium veræ alicujus dependentia, ut intellegitur ex §. præcedentis definitione. Hunc enim dependentiae conceptum ratio ortus & originis continet. Germ. *Eines Dings Wurzelsprung / herkommen oder Ahnentumst.*

223. Ab hoc igitur principio res vel tantum habet ut primum fiat, unde effectus; vel insuper ab eodem habet ut porto sit, unde essendi principium speciatim nominatur. Dantur autem nonnulla principia, quæ sunt simul effectus & essendi; alia, quæ solum effectus, & non essendi. Ita Sol est principium lucis, & Deus causa rerum creatarum non modò secundum fieri, verùm etiam secundum esse: at architectus est causa domus, & pater filii secundum fieri dunt axat. Unde hæc opera, cùm absoluta sunt, possunt sine talibus causis subsistere; at illa semper egent causarum suarum influxu. Iraque essendi principia, die zum Sein gehöören/ verius & potius Causarum nomen merentur, quam ea quæ tantummodo sunt effectus, die allein zum Werden gehöören.

224. Principium quoque distinguitur in *activum & passivum*, & illud iterum dicitur vel principium agendi *quod*, das da wirkt/ est que causa principalis; vel principium *qua*, dadurch oder damit es wirkt: ex. gr. materia est principium passivum ædificii, quoniam varias ab agente formas recipiendo constituit compositum; architectus est principium quod agit; ars architectonica & instrumenta sunt principia quibus in ædificando utitur.

225. Denique principium est vel *internum*, quod in eo, cuius est principium, existit: sic materia & forma sunt in composito; vel *externum*, quod extra id, cuius est principium, reperitur: sic artifex extra opus est. Atqui hæc divisio comprehenditur illâ quæ §. 69. & *Causis quoque applicatur*. Sed *Causas internas*, nempe materiam & for-

formam, ego potius considero ut *partes rei*, ex quibus essentia ejus componitur, quam ut causas rei. Neque enim materia & forma conjunctione sumta, ut lignum & globositas, magis differunt a composite, veluti a ligneo globo, quam essentia differt ab ente, quæ re vera idem sunt. *Causa*, verò propriè dici videtur principium, quod alteri rei essentiam largitur a sua diversam. Nulli quippe sui ipsius causa esse potest, ex §. 26.

226. Atamen cur de talibus contendere nolim, *causa* est, quod in relationibus ac denominationibus consistunt, quas cogitatio mentis & sermonis usus multum variant. Hinc enim generale illud effatum: *unum causa agit sua modo*, quatenus unaquaque aliquid conferat ad rei constitutionem, tuhct etwas zur sachen; *hinc* mowendo voluntatem, *efficiens* operando, *materia* suum esse substernendo, *forma* tribuendo *rei* esse proprium. Atque ita etiam ipsi materia & forma actio quedam & causalitas adscribitur, quod pertinet illa: tres faciunt collegium, duo & tria faciunt quinque, civitatem non faciunt muri, forma datur esse rei, differentia specifica, leib und soel machen einen thran schen / das machen keine grohse summ.

227. Propriè tamen *agere*, *wirken* / *schaffen* / soli competit efficienti *causæ*, unde etiam *efficiens* vocatur. Cumque dicitur, *actiones esse suppositorum*. Suppositi nomine generatim intelligitur substantia quævis singularis §. 140. Speciatim alias vox eadem notat ejusmodi substantiam, quæ non est *conjunctiona* cum alio & spectatur ut principium quod. Nam si plures substantiae singulares ita sint *conjunctionæ*, ut *actiones* vel *passiones* unius adscribantur toti composite, tunc nulla quidem illarum, sed compositum solum appellatur *Suppositum*. Ita homo dicitur *suppositum*, non corpus aut anima, ex quibus componitur. Conf. §. 54. *Suppositum intelligens Persona* dicitur, ein selbständiges verständig Ding.

228. *Actione* propriè nihil aliud esse videtur, quam *mutatio status*, in quo *res* est standsveränderung. *Status* vox adeo latè patet, ut etiam enti potentia tribuatur §. 83. Et vulgo genus *actionis* & *passionis* *mutationem* faciunt. Suntque duo hæc nomina eidem rei imposta, propter vel ad mutationem causam refertur, vel ad subjectum, cui accedit mutatio. Ita calefactio si ad ignem calefacientem refertur, est *actio*; si ad aquam, quæ calefit, *passio*. Agens mutationem efficit, patiens recipit.

229. *Mutatur* autem *status*, vel ipsius rei, quæ dicitur *agere*, vel alte-

alterius. Si ipius rei, quæ dicitur agere, status mutetur, est *actio immanens*; si alterius, est *actio transiens*. Hoc igitur sensu Deo, qui in eodem semper statu manet §. 4., non tribuenda actio immanens. Voluntati nostra convenit de *actio immanens*, quæ in ipsa terminatur, ut dilectio Dei, & transiens, quæ terminatur in corpore, ut ambulandi voluntas, ex quæ sequitur motus pedum. Hinc ambulare *actus imperatus*, at ipsum velle actus voluntatis *dictus* dicitur. Actiones Dei immanentes quæ vocantur vulgo, intellectus scilicet & voluntas æterna, in Deo sunt ipsa ejus essentia §. 97. que est actus purissimus. Essentia autem Dei propriè loquendo non est opus vel actio Dei. *Gottes wittliche und stahle wirkende wesen ist eigentlich keine Kraft oder Werk Gottes.*

230. Actioni immanentí speciatim assignatur *objectum*, circa quod versatur & exercetur. Et hoc ipsum objectum ab actione immanente passiva denominatur, ac si reciperet in se actionem ejusque foret subjectum. Quod tamen ita ratione habet. Sic Deus dicitur intelligi, amari, qui tamen non patitur vel recipit. Sol dicitur videti, cognosci, qui tamen visionis & cognitionis objectum solum est, non subjectum recipiens.

231. Qui Actionem definit *fluxum effectus à causa*, occasionem dant animo concipiendi nescio quid substantiam, quod egrediarum ex causa ad effectum. Quod verum quidem est in generatione hominis, ubi parentes materiam simili larguntur, &c. vide §. 89. ar. non in actionibus Dei & mentis nostræ similibusque; neque convenit sufficienti cause quatenus efficiens est, ac proinde ad effectum actionis, qua actio est, haudquam pertinet. Ex. gr. per accidens fuisse ad vestem conficiendam factor etiam pannum suppeditat. Id enim non facit qua factor §. 69. Hinc ergo corriges illam cogitationem, qua §. 219. ad nexus inter Entis attributa deponit, unde *causa* adjecta tamen improprietas vocula, *causa*.

232. Sed multa etiam illa vocabula, quibus in experientia rerum origine & causalitate utimur, a corporibus mundi, quippe in quibus major vis & efficacia quam in duris §. 130. petita sunt. Sic Pater in divinis dicitur *fons* Trinitatis, Deus *patruus* omnis boni, Bonum sui *diffusivum*, Deus *infundit* animas corporibus, ab eodem sunt habitus *misi*, vocabula alia ab aliis derivantur, res creatae de binilo emiserunt. Hujus quoque loci est *emanatio* (aliis etiam *resolutio* naturalis dicta) unde causa quædam efficiens *immanens* denominatur,

tur, quamvis non aliqua actione aliqua interveniente, sed ipsa sua existentia causa esse putatur, dum suas in semetipsa proprietates producit. Sic ignem concipiunt esse causam emanativam proprii sui caloris, quod enim se quam fundat & signat.

233. Verum & Physicis discere licet, calorem, quatenus nativa ignis est proprietas, in vario subtilium particularum motu consistere, quae forma ignis interna est (uipote qui natura sua corpus fluidum est §. 130.) ipsum constitens & ab aliis rebus distinguens §. 61.

62. neutquam verò effectus ab igne revera distinctus. Quemadmodum ergo §. 225. generatim ostendimus, diversam cause & effectus esse essentiam, unde §. 229. speciatim collegimus, esse Dei male appellari opus Dei: ita hic notamus, perperam considerati, sanguinum actionem & effectum ignis id ipsum in quo essentia & forma ignis vertitur. Similis aliarum est emanationum ratio. *Emanatio actionem nominat Grammatico, non Philosopho, cum nulla sic status mutatio: quod vel illi ipsi agnoscunt, qui causam emanativam activa oppo-*

nunt.

234. **XIV. Vis agendi.** *Vis agendi* est uerba uocata, quae ad actionem agentis pertinet, ut in aliis operibus deinceps dicitur. *Vis agendi* est uerba uocata, quae ad actionem agentis pertinet, ut in aliis operibus deinceps dicitur.

234. Respectu actionis agens dicitur habere *Uim, Facultatem, Potentiam, fratre/ macht/ vermogen/* que nihil est aliud quam non repugnantia ad agentium: sicut *possibilitas, die möglichkeit/* est non repugnantia ad existendum §. 88. sqq. Ita qui calatum posse scribere aut scripsum calamo posse coexistere significat. Coexistere autem vel simili exstere posse, est esse possibile. Possibile denique esse, est non involvere contradictionem, non repugnare.

235. Quamvis autem ista ratione *Potentia* vocabulum, das können / in causa efficiente sic extrema denominatio, à possibili effectus aliquius coexistentia petita; substernitur tamen illi denominatioi aliquod in causa efficiente reale fundamentum, t quemadmodum in omni relatione contingit §. 208. Sic in calamo revera est durities, acumen, crena, propter quas dispositiones dicitur posse scribere seu idoneus ad scribendum existere.

236. Fundamentum potentiae in Deo est ejus, ut sic loquar, *omnis sufficientia*; in Creaturis est *Dei voluntas*, qua constituit, ut hoc vel illo posito aliud sequatur. Sic anima potest mouere manum, manus globum, hoc est, Deus constituit, ut ad nucum voluntatis nostrae move-

moveatur manus ad motum manus moveatur globus.

237. Et illa quidem est potentia *activa*, cui opponitur *passiva*, quo nomine generaliter intelligere possumus non repugnantiam ad aliquid recipiendum, quemadmodum ex ipsa oppositione liquet.

238. Distinctio vero inter activum & passivum, auctis aut similibus vocibus expressa, pluribus rebus passim applicatur. Vide distinctionem Naturae §. 74. item Principii §. 224. Ita Theologis creatio, justificatio, induratio considerantur activè vel passivè. Quod idem in aliis verbalibus in i. o terminatis usu venit. Scandalum datum vel acceptum, &c.

239. Adhuc, ut in omnibus fore rerum attributis, ita etiam in actionibus & per consequens in agendi viribus gradus inveniuntur.

Et primo quidem, cum posse agere significet possibilem effectus aliquujus coexistentiam, possibile autem sit aut facile aut difficile ex §. 98. agendi quidem facilitas *Habitus*, eine geschicklichkeit oder fähigkeit etwas zu tuhn / difficultas autem *Impotentia*, eine unvermögenheit / sepius nominatur. Vide §. 34.

240. Habitus igitur non est nova res potentiae naturali addita, sed novus tantum modus, qui vel crebris actionibus, hoc est, exercitio & usu, vel etiam uno actu valde intenso acquiritur, vel denique a Dei gratia actionem Creaturæ suæ facilitante proficiuntur. Ira vis intelligendi potentia naturalis dicitur, at tarditas ac difficultas in percipiendo impotentia, facilitas cognoscendi habitus nuncupatur.

241. Cum vero hujusmodi operandi facilitas non modo in animum, verum etiam in corpus cadat, non video quare habitus rebus corporeis, quæ mouentur, simpliciter sic denegandus. Utique enim ille, qui instrumentum musicum pulsandi habitum sibi comparavit, non tantum in animo suo facilitatem ad regulas Musicas attendendi, & promptitudinem voluntatis ad motum varium digitis imperandum sentit, verum etiam in ipsis digitis singularem movendi facilitatem animadverrit. Ita pedes hominis celerius iter facientis habitum quendam ambulandi acquirunt, quo & celerius & diutius moveri apti sunt.

242. Atque ita vidimus eas agendi differentias, quæ inde oriuntur, quod effectus causæ suæ vel tardius vel celerius, difficilius aut facilius coexistere possit; cuius facilitatis ac difficultatis gradus iterum subdividi possunt & solent, ut cum ex. gr. facilitas inchoata, ne-
dum satis perfecta, *Dispositio* potius quam *Habitus* vocatur. Ita pro-

proficiens à perfecto; semivirtus à virtute distinguuntur. §. 197.

243. Jam etiam verbo illos gradus qui sunt inter paucum & multum, &c. §. 143. Prout enim vel multum vel parum effectus, cause efficienti coexistit; ita dicitur ejus *actio magis vel minus recipere*, seu, intendi vel remitti. Ita non solum in maiori quanto major est virtus, sed etiam in parvo quanto sepe magna virtus. §. 197. Sic alia magis, alia minus calefaciunt; hoc est, plus aut minus calorū producunt.

244. *Actiones & vires agendi sapientia & rectius a termino qui acquiritur, quam ab eo qui deperditur, denominationem ac distinctionem accipiunt.* Ille enim potior est. Ita calefactio & vis calefaciendi dicitur quae tendit ad calorem, frigefaciendi vis quae terminatur ad frigus.

245. Quoniam verò actionibus immaterialibus hoc peculiare est, ut referantur ad certa objecta. §. 230. hinc sit ut facultates intelligendi ac volendi & quae sub illis comprehenduntur, præcipue distinguantur per objecta. Ita virtutes, ita affectiones animi & in specie cupiditates nostræ per objecta distinguuntur.

XV. Efficientis & Finis differentia.

246. Efficientis in *Procreantem, erschaffende / & Conservantem, erhaltende Ursache / dividitur.* Illa solius existentiae, hæc insuper durationis causa est, illa ad fieri tantum, hæc etiam ad esse refertur. Quidam addunt causam *confirmantem, corroborantem vel augentem*, quoniam amplius quid est confirmare quod productum est, quam solummodo conservare. Sed hujusmodi causalitas cum nova vel ulterior videatur esse productio, ad procreationem fortassis referri queat. Tandem accedit causa *diminuens vel corruptens*, quæ intuitu termini ad quem tendit minus propriè causa dicitur, cum non producat & ponat, sed destruat ac tollat.

247. *Conservatio* verò propriè dicitur continuatio ejusdem actionis, per quam res esse suum accepit initio. Sic Deus conservat rem *creatam*, unde conservatio continuata creatio nuncupatur. Minus propriè conservatio dicitur 1. perditæ ex parte entitatis restitutio: sic alimenta conservant hominem: 2. causarum corruptientium remotione: ita sal carnem conservat arcendo aërem ambientem. Maximè impropriè conservans causa dicitur quæ tantum applicat conservantia, uti nutrix, & qui sale condit carnes.

248. Finis dicitur vel *utrum*, der wirkung zweck / ita sutoris finis est calcetus; vel *verfachter* des werks zweck / ut usus calcei. Ille refertur ad fieri; hic ad esse; adeo ut similis hæc divisio sit præcedenti, qua efficiens in procreantem & conservantem distinguitur.

249. Atque hæc distinctio ex consideratione existentie ac durationis vel etiam cessationis oritur. Sequitur alia quæ fundatur in distinctione unius & multi. Nam causa quæ indifferenter agit in res plures, *Universalis* appellatur, allgemeine uhrsache. Ita Sol quantum in ipso est æque animalium omnium oculos illuminat. Causa verò cuius vis propria naturæ dispositione ad unum effectum contracta est, vocatur *Particularis*, absonderliche uhrsache. Sic aliter vider lynx, aliter homo.

250. Pater finis est vel *universalis*, allgemeiner zweck / ad quem res plures communiter tendunt, ut studiosi ad eruditionem; vel *particularis*, absonderlicher zweck / quem unusquisque sibi vult esse proprium. Ita studiosus alias Medicus, alias Juriſconsultus esse vult.

251. Adhæc ex eo quod unicum & solitarium distinguimus ab eo quod socium habet §. 147. causa efficiens alia *solitaria*, allein-wirkende / alia *sociæ*, mitwirkende uhrsache. Solitaria est vel simpliciter talis, quæ efficit sine concursu causæ alterius cujuscunque, quod solitus Dei est; vel secundum quid, quæ aliquid efficit sine concursu alterius causæ ejusdem ordinis. Sic unus equus trahens currum, causa solitaria; duo trahentes eundem, vocantur causæ sociæ.

252. Similiter finis aliis *adæquatus* dicitur; alias *inadæquatus*. Nempe cum omnis finis bonus sit, totum illud bonum ad quod res ordinatur, finis *adæquatus* est; *inadæquatus* autem est pars illius boni duntaxat, qui socium habet aliud bonum. Sic Academæ institutæ finis *adæquatus* est eruditionis & scientiarum omnium propagatio, *inadæquatus* est propagatio artis Medicæ.

253. Quæ causa agit ut principium quod §. 224. vocatur *principalis*; sic architectus ædificat domum, der werkmeister. Huic opponitur causa *minus principalis*, quæ quadruplex: *instrumentalum*, das werkzeug; *exemplaris* sive idea rei facienda, das werkbild / vorbild / ut formula dominus exstruenda quam animo concipit architectus; *procataristica*, quæ extrinsecus, & *proögumenia* quæ intrinsecus impellit ad agendum. Sic architectum extrinsecus quidem merces vel is qui mercedem pollicetur, intrinsecus autem lucri cupiditas movere ad ædificandum.

254. In -

254. *Instrumenta seu organa dividuntur in passiva, quae non tantum assumentur ac diriguntur a causa principali, verum etiam agendi vim ab ea accipiunt, utrū maleus, ferrus, securis, moventur in dissipando, & adiuta, quae vim agendi propriae habent, ut fabro lignarii quibus utitur architectus. Tunc tamen vim si exerceant non dependendo a causa principali, instrumenta esse desinunt. Possunt autem separatum agere, & tamen dependere. Passiva instrumenta perpetua cum principali causa conjuncta sunt.*

255. *Finis item vel primarius est, hanc est, qui magis ad agendum movet, vel secundarius, accessorius, nevenus, qui minus moveat. Ita studiosi principalis finis est cognitio rerum, inquit, in his principiis linguarum scientia.*

256. *Causa efficiens per se ex §. 69. appellatur, quae facultate propria agit, unde & nomen habet; per accidens quae facultate aliena, unde non habet nomen. Ita Musicus qua Musicus canit, at Musicus facit syllogismum non qua Musicus. Dicitur etiam causa per se quae sine luo posuit, ut studiosus perveniens ad studiorum; at causa per accidens quae sine suo frustratur, ut studiosus incidentis in delirium.*

257. *Ex divisione Substantie in intellectualem & corpoream. Efficiens quoque dividitur in intellectualem & naturalem, quod ita sonat ac si intellectus accidens mentis esset, non vera substantia alicuius natura §. 49. 36. Corporeo motu agens etiati necessaria causa dicitur, at intellectualis ratione voluntatis, quae sponte agit vel etiam indifferens ad agendum est, libera nuncupatur. Eandem divisionem elicies ex §. 98. Siquidem effectus causae sua coexistit vel contingenter tantum, hoc est, ita ut etiam possit non coexistere, vel necessario, hoc est, ita coexistit ut non possit non coexistere. Nec tamen repugnat, aliquid fieri simul necessario & liberum. Sic homo non potest non velle ut sibi bene sit, non potest non affirmare, bis bina esse quatuor, & tamen id vult atque affirmat libertatis.*

258. *Causa Physica cum opponitur moralis, ipsam quoque intellectualem includit, dummodo haec efficietur agere, effectum ipsum attingendo. Nam qui suadet dimitaxat, hotatur, consulit, monet, orat ut aliquid fiat, vel effectum non impedit cum possit ac debeat, non ita effectum qui inde sequi potest attingi, sed effectus tantum ut attingatur ac producatur ab alio. Causa moralis hec appellantur, quia licet more receptum est, ut quod quis per alium facit id ipse fecisse.*

cisse censetur, secundum regulam, quod est causa causa etiam est causa causati, quæ tamen in causis per se subordinatis propriæ locum habet. Ita sol quia est causa luminis, etiam caloris, nam illuminando calefacit. Homo docens hominem agit ut causa moralis, sed Deus intus dodes ut causa physica. Cor. III, 7, neque enim qui plantat, &c. Quia tamen actiones ille divina suavitate morales, efficacia physicas longe superant, possunt etiam hyperphysica appellari.

259. Finis quoque in rebus moralibus maxime spectatur diciturque causa intentionis, ut à reliquis causis, quæ reales nuncupantur, discernatur, quia nihil aliud est, quam intentio & scopus propositus, deo. prof. das. psl. 114. Aliud est finis, id est, extrellum rei. Et aliud finis intentionis, qui est ipsa causa finalis, quæ huc pertinet, utpote agendi principium; aliud finis executionis, qui est effectus & actionis terminus.

260. Finis motus dicitur metaphoricus, ut à propria corporis agitatione discernatur. Nempe aliter inc movet bonum illud, cuius gratia ago, aliter ille, qui manu me trahit. Motum finis maxime experientur homines, quando boni aliquis desiderio sic impelluntur ad agendum, ut continere se nequeant. Et affectus omnium vehementissimi sunt, quenos serunt ad bonum futurum sub ratione finis.

261. Quoniam verò nemo appetit malum qua malum, id est, quatenus sibi inconveniens esse novit, hinc primus finis bonus est, si non revera, saltim opinione ejus, à quo appetitur. Cumque ignoti nulla sit cupidio, finis est propriè rerum intelligentium. Res intelligentia expertes propriè non agunt propter finem, sed à Deo vel aliis etiam causis intelligentibus pro arbitrio huc illuc moyentur, quemadmodum sagitta, à sagittario dirigitur ad certum scopum, quem ipsa non cognoscit. Quamvis autem finis non moveat voluntatem, nisi cognitus, non tamen moveri secundum esse cognitum & objectivum, at secundum esse reale & possibile (§. 16, 18, 21), in quo bonitas ejus consistit. Ita ægrotus appetit sanitatem, non quatenus illa mente solum cogno scitur, sed quatenus revera corpus afficit.

262. Finis formalis est actio immahens, cuius objectum finis objectivus s. 176. fine. Finis indigentia mediis eger, ut homo yictu & animo, sive assimilationis indigent media, ut Creature Deo. Finis cuius & cii, sive res quæ appetitur & persona qui ea destinatur, quoties concurreunt, unum finem adæquatum componunt; sic finis medici est sanitas ægroti.

XVI. *Distincta & Opposita.*

263. Cùm omnis relatio sit inter plura, plura verò non dentur, nisi productio antecedat, qua unum oriatur ab altero (nam si nulla sit vel fuerit productio, ens non nisi unum erit) manifestum est, relationem originis omnium primam esse. *Productio* autem cùm sit proxima causa multitudinis (unde *multiplicatio* interdum dicitur) multitudino distinctionis, qua unum negatur esse alterum, patet relationem negationis esse secundam. Nec sanè quicquam alteri junctum vel simile cogitare licet, quin prius distinctum fuisse intelligatur. Necessum est esse aliud & aliud quæ conjuguntur, convenienter vel alio quoque modo ad se invicem referuntur, §. 209.

264. Est autem relatio negationis inter *Diversa*, hoc est, distincta vel opposita, quibus ex adverso respondent *Eadem*; item inter *priora & posteriora*, quibus opponuntur ea quæ simul sunt. *Distinctio formaliter in negatione consistit*: nam qui dicit hoc ab illo diversum esse vel differere, nil aliud indicat, quam, *hoc non esse illud*. Causa distinctionis posita §. 61. Pluribus tamen scriptoribus *diversa* plus dicunt quam *distincta*. Unde diversa appellant, quæ vix in ullo convenienter ac toto genere differunt, ut Deus & Creatura. *Differentia* autem videtur quibusdam aliquam præsupponere convenientiam. Nam si dicas corvum differere à columba, doctum ab indocto, ibi avem, hic virum intelligis, in quibus illa convenienter.

265. Quoties autem uno posito alterum tolli cogitatur, *Opposito* & pugna rerum dicitur, quæ veluti summus diversitatis gradus est. Et quemadmodum summa amicitia vix nisi inter duos reperitur: ita oppositio propriè tantum duorum est. Ex. gr. colores quidem omnes diversi sunt, at solus albus & niger pro contrariis habentur. Quando unum pluribus opponitur eodem modo, *Disparata* appellantur. Sic album rubro, viridi, flavo, cæruleo opponitur.

266. *Distinctio maxima* est inter duas res sive substantias, quæ inde *realis* appellatur, §. 42. 216. *Distinctio media* est inter rem & modum rei propriè dictum, vel inter duos modos ejusdem rei, §. 44. 122. quæ inde *modalis*. *Distinctio minima* est inter rem & modum cogitandi seu attributum generaliter dictum, §. 44. vel inter duo talia ejusdem rei attributa, quæ *rationis* vocatur. Hæc etiam *formaliter* distinguuntur, quoniam formales eorum rationes seu definitiones

I diver-

diversæ sunt. Distinctio *ex natura rei* vel realis latius dicta (voce Rei in secunda significatione accepta) multis censetur omnis ea, quæ non pendet ab operatione mentis, atque ita realem strictè dictam & modalem comprehendit. At præstat distinctè de distinctione loqui, & rem à modo rei secernere.

267. Illa tria distinctionis genera, pro gradu varietate sic recensita, sunt inter extrema positiva, quo respectu ipsa *positiva* dicitur §. 216. At *negativa* distinctio vocatur, ubi alterum extreum est negativum, cuiusmodi inter aliquid & nihil esse censetur. Simili sensu *Opposita* dividuntur in *positiva* & *negativa*: hæc iterum in *contradicentia* & *privantia*, secundùm distinctionem Nihili, §. 31. 36.

268. *Realis* distinctio deprehenditur ubi rem hanc absque illa, ut mentem absque corpore, & vicissim illam absque hac, veluti corpus absque mente, clare distineteque intelligere possumus. Vide §. 48. Ex illa enim negatione sive exclusione mutua discimus eas posse separari, saltem à Deo, §. 88. utcunque sint conjunctæ. Nec refert utrum diversi generis sint, ut mens & corpus, an ejusdem, ut aqua & spongia.

Realis
269. *Modalis* distinctio ex eo agnoscitur, quod rem quidem possumus clare percipere absque modo, ut mentem sine dubitatione, vel unum modum absque alio, uti dubitationem sine amore, at non vicissim modum absque re cui inest, uti dubitationem sine mente. Nam quia modus non est ens per se existens, sed aliquid entis, per se etiam non potest animo concipi; sed perpetuò involvit conceptum *subjecti*. Quisquis ergo modum seu accidens apprehendit, hoc ipso apprehendit substantiam [ad eo ut omnino errant, qui nos accidentia tantum, non substantias cognoscere opinantur] Modus enim cognoscendi sequitur modum essendi. Modus unius rei ab alia re, vel alterius rei modo, distinguitur potius realiter, quia modi illi non clare intelliguntur sine rebus quarum sunt modi. Nempe modus omnis refertur ad classem, in qua res ea collocatur, cui modus inest. Itaque *cogitatio* & *motus localis* non modaliter, sed realiter differunt, quia nullum commune subjectum intelligi potest, cui simul illa convenient.

270. *Rationis* distinctio in eo consistit, quod non possumus clare intelligere rem, v. g. corpoream, si attributum ejus, v. g. extensionem, ab ea excludimus; aut non possumus unum attributum clare percipere, siquidem illud ab alio separamus, ut extensionem à divisi-

sibilitate. Huc pertinet omnis distinctio subjecti & attributi illius, quod a solo nostro considerandi modo pendet, ut si homo dicatur subiectum vel praedicatum enunciationis, species animalis, &c.

271. Realiter distincta separata sunt aut certè possunt separari positivè, hoc est, ita ut ambo pergent existere. Modaliter distincta possunt separari negative, hoc est, ita ut pereunte altero (nempe modo, manente subiecto, vel altero manente etiam modo) alterum existat. Ratione distincta nullo modo separari possunt, sed uno existente existit alterum, uno pereunte perit alterum, §. 124.

272. Realis distinctio est quoque *essentialis* ex §. 61. *Accidentalis* tamen dicitur, si in accidentibus tantum instituitur comparatio; veluti si parvum & album hominem referam ad magnam & nigram bestiam, & non attendens rationalem atque irrationalem eorum naturam, cuius intuitu realiter atque essentialiter distinguuntur, solummodo ratione quantitatis & qualitatis imparia ac dissimilia animalia esse affirmem. Homo tamen ille & bestia non tantum realiter differunt propter formas contrarias vel differentias illas specificas, verum etiam solius materiae & corporum respectu, quatenus duæ sunt portiones mundanæ hujus materiae. Nec putandum *essentiales* rerum differentias nunquam ab accidentibus vel modis rerum desumi posse: hoc enim semper fit in arte factis, ut cum gladius à cultro, clavis à clavo distinguitur. Fit etiam in rebus naturalibus, ut cum glacies ab aqua, aqua à vapore distinguitur. Qua de re in *Physicali*. Nempe potest aliquid ad essentialiam specie pertinere, quod generis accidens est.

273. Similiter opposita positiva vocamus *Contraria* & *adversa*, si naturam eorum absolutam intueamur; at si eadem consideremus ut relatione affecta sunt, *Relatè opposita* dicimus, confer. §. 209. Ex. gr. si consideres mentem & corpus tanquam rem cogitantem & extensem ex §. 48. seq. propriè *contraria* appellabis. Atqui eo ipso quo illa ad se invicem refers, ut *contraria*, quoniam contrarium suo contrario est contrarium, relata sunt, nempe *synonyma* ex §. 215. ac proinde relatè opposita.

274. Sed de contrariis observandum, quod pugna eorum sit vel tantum *Lògica seu formalis*, quatenus ob natura sua diversitatem de se invicem affirmari nequeunt, ut par & impar, rectum & curvum; vel insuper *Physica seu effectiva*, quatenus se invicem destruere possunt, aut certè *contrariam agendi vim* habent, ut calor & frigus, motus & quietes.

275. Realis distinctio *numerica* quoque dicitur, siquidem est rerum, quarum unaquaque est una numero, §. 140. quæ tamen & *specifica*, immo etiam *generica* est, si individua posita sint sub diversis speciebus, ut Alexander & Bucephalus sub homine & equo; vel etiam generibus, ut Bucephalus & Gabriel angelus sub corpore & mente, §. 139. 49. Genus tamen à specie sua, species ab individuo, ut animal ab homine, homo à Petro, solum *ratione distinguitur*. Interim cogitatio de Petro & cogitatio de Homine in mente nostra differunt modaliter. Vide §. 22. 23. 40.

276. Ut *genus* & *species* differunt antecedens & causa, consequens & effectum, argumentatio & syllogismus, parare & emere, thema & thesis, &c. §. 31. 220. Hæc omnia animo concipimus ut *subordinata*; at cùm inter ens & essentiam, definitionem ac definitum, &c. distinguimus, concipimus ut *coordinata* & æquè lata. At jam de Ordine agamus.

XVII. *Ordo prioris & posterioris.*

277. Ordo enim, prout in eo prius & posterius spectantur, species quædam diversitatis est. Nam quod est ante vel post aliud loci vel dispositionis, temporis vel durationis, dignitatis vel perfectio-
nis, cognitionis, aut alio quocunque naturæ generantis vel inten-
dientis ordine, id ab illo differt loco, tempore, &c. atque eo ipso ne-
gatur esse illud alterum. Plurimumque rerum distinctio ab ordine de-
finitur, & vocabulis, *primum*, *secundum*, *tertium*, &c. exprimitur. Ex-
empla vide §. 5. ens, philosophia, §. 97. actus, §. 140. substantia,
§. 194. perfectio. Ita *causa efficiens* aut *prima* est, ut Deus indepen-
dens, aut *secunda*, quæ à prima pendet, ut res enata. Et *finis* aut *ul-
timus* est, propter quem sunt omnia, ut Dei gloria, aut *subordina-
tus*, qui dum refertur ad finem ulteriore, medii rationem induit.
Ita cognitione linguarum refertur ad cognitionem rerum, quamvis &
prior illa finis sit ejus, qui Grammaticam addiscit.

278. *Ordo dispositionis* respicit vel locum, ita primus locus in audi-
torio statuitur cathedra; vel methodum & cognoscendi viam, ita ex-
ordium orationis præcedit confirmationem. *Ordo cognoscendi* natura-
lis & verus petitur vel à natura rerum, atque ita causæ effectis, sim-
plicia compositis notiora sunt; vel à cognitione nostra distincta & fa-
cili, atque ita mens sibi notior quam corpus. Huic ordini naturali
oppo-

oppontitur 1. arbitrarius qui à voluntate nostra penderet; 2. apparenſ & imaginariuſ, qui à vulgaris notitia pveritatem. Vide §. 50. fqq.

279. *Ordo dignitatis* intelligitur vel ratione ſubſtantiae, ſic anima corpore nobilitor; vel ratione accidentium, ſic doctus indocto prefat; vel ratione utilitatis noſtræ, ita panis carni preferrur; vel ratione estimationis & opinionis humanae, ſic apud nos aurum ferro, apud barbaros aliquos ferrum auro anteponitur.

280. *Naturâ prius* dicitur, fine quo alterum eſſe vel intelligi nequit, etſi hoc poſſit eſſe vel intelligi fine illo. Ita cauſa prior effectu, ſimplicia compositis, ſubſtantiae accidentibus, ſubiecta adjunctis priora. Ut cauſa efficiens à fine, ſic *ordo naturâ generantis* ab ordine naturae intendentiſ diſtinguitur. Priore respectu materia prior formâ, pars toto, domus civitate. Posteriore contrâ forma prior materia, &c. Unde politicus canon: civitas naturâ domo prior eſt.

281. Si plura duobus ordinem inter ſe habent, *extrema & medium* in iis invenire licet. *Medium non tantum diſtat ab extremis, quantum extrema inter ſe*: ita ſenarius non tantum diſtat à ternario vel novenario, quantum ternarius & novarius inter ſe. Sic Ethici ſtatuant majorē eſſe repugnantiam inter duo vitia extrema, ut avaritiam & prodigalitatem, quam inter extrema & medium, ut inter prodigalitatem & liberalitatem.

282. Medium aliud dicitur per negationem utriusque extremitati, ſic medii ſunt qui bello & partibus abſtinent, vulgo neutrales, enim mitiſſima res adiaphora, quæ neque bona neque mala: aliud per participationem utriusque extremitati, ſic liberti ſunt inter liberos & ſervos medii, participium, das mittelworf inter nomen & verbum. Medium participationis eſt inter nonnulla contraria, ut Homo inter Mentem & Corpus, §. 53. tepor inter calorem & frigus. Neimpe contraria poſſunt eſſe in eodem ſubiecto in gradibus remiſſis, non in excellentiibus. Nam *summus gradus unius contrarii*, ut loquuntur, nihil relinquit de altero. Medium negationis datur inter relate opposita & privantia, ſic lapis nec pater eſt nec filius, nec videns nec cæcus; non inter contradicentia, §. 30.

283. Ex conſideratione medii, quod inter duo extrema interjacet, petitur diſtinctio inter *remotum & proximum, mediatum & immediatum*, quæ pluribus rebus accommodatur, ut modis, §. 46. item causis. Sic pater eſt filii cauſa proxima, avus nepotis cauſa remota. Faber intermedia ſecuri ſtatuant formans dicitur cauſa mediata me- dia.

diatione suppositi, §. 227. Luna per lumen à sole acceptum illuminans aërem, dicitur causa efficiens mediata *mediatione virtutis*. Num vero Lunæ exemplo probetur, quod res aliqua virtute alterius agat, Physica docebit. Hinc intelligitur quomodo è contrario, *immediata* causa vocetur vel immediatione suppositi, ut ignis urens lignum, vel immediatione virtutis, ut sol lucens.

284. Medium inter duo extrema interpositum vel unum est, ubi ordo constat ex tribus; vel multiplex, ubi ordo ex quatuor aut pluribus componitur. Evidem citra ternarium non consistit universalitas, nec propriè de duobus dicimus *omnes*, sed ambos & utrumque nominamus: quæ nationibus quibusdam causa fuit, cur numerum pluralem à duali fecerent. Cumque in ternario primò & simplicissimè insint illa tria, *primum*, *medium*, *ultimum*, non mirum est, quod passim in rerum distinctione & ordine *Trichotomia* exempla occurant.

285. Ordinis permutatio *Confusio* dicitur, nempe cùm eorum, quæ simul esse deberent, aliud prius est, aliud posterius, vel ubi prius est quod deberet esse posterius, & contra. Hoc exprimunt vœces illæ, *præposterus*, *υπέρτερος*. Talis confusio est ubi medium pro fine, effectus pro causa haberetur.

286. Sæpe tamen dispositio huic composito disconveniens, illi est conveniens, ubi ordo inversus non confusionem rerum, sed multitudinem ac diversitatem parit. Sic unius corruptio alterius est generatio. Et arte facta dantur, quæ pro varia dispositione partium aliud nomen habent, alium usum præstant. Homo cum planta inversa comparatur. Versus perturbati qui dicuntur vulgo intuitu metri, non ideo syntactico ordine destituuntur. Confer §. 183. In vocabulorum, præsertim Teutonicorum, compositione nihil est frequentius: ex. gr. aliud ens rationis, aliud ratio entis. Vide & §. 198 fin. *weinfaß* / *fasswein* / *faustrecht* / *rechtsfaust* / *rahthaus* / *hausraht* / *puchthaus* / *hauspucht*. Vorhin præteritum, hinvor notat futurum.

287. Ex priore & posteriore in tempore & motu constituitur *Ens successivum*, ut vocant, quod partem unam habet post aliam; cui opponitur *Ens permanens*, quod partes suas aut saltem perfectionem suam simul & semel obtinet. Sic annus componitur è multis mensibus & pluribus diebus, qui nunquam simul existere possunt. At qui in corpore humano partes omnes simul existunt. Mens humana nunquam cogitat ea simul & semel, quæ progressu temporis vel successi-

cessive, ut aiunt, cogitare potest & solet. Solus Deus, cum omnes cogitationes suas simul & semel habeat, simpliciter Ense permanens eo respectu dici queat.

288. Successivum etiam opponitur *simultaneo*, item *instantaneo* seu *momentaneo*. Sed barbara sunt hæc omnia vocabula: uti cum Polygamiam distinguunt in simultaneam & successivam, Mutationem in momentaneam & successivam, vel divisibilem ac indivisibilem.

XVIII. Idem & Aliud.

289. Multò adhuc plures ex *Eiusdem ad Diversi* oppositione distinctiones proimanant. Vide §. 45. 125. seq. 215. 229. Motus ideo distinguitur à quiete, amor ab odio, materia transiens ab immanente, commodatum à mutuo, §. 65. genus, nomen, actio, generatio, causa univoca ab æquivocis. Nam efficiens *causa univoca* dicitur, à qua producitur effectus *eiusdem speciei*, ut homo ab homine, de qua intelligitur tritum illud: *qualis causa, talis effectus: equivoca causa* vocatur, à qua diversæ speciei effectus proficiscitur, ita homo struit domum. Causæ ad eundem effectum concurentes sunt vel *eiusdem* vel diversi generis. Ita efficiens & finis ad eundem effectum concurrunt, & sæpe plures fines vel efficientes causæ coordinatae vel subordinatae sunt, §. 251. sq. 258. 277.

290. Adhæc, quemadmodum omne simile, ut dici solet, etiam est dissimile: ita duo distincta possunt etiam esse *idem* vel *unitate naturæ*, sic intellectus & voluntas ad eandem mentis naturam pertinent, §. 49. Vel *unitate compositionis*, ita mens & corpus eundem hominem componunt, mas & fœmina una caro, pater & filius una persona. Unitas naturæ est inter genus, speciem & individuum, quæ subordinata dicuntur, §. 275. sq.

291. Præterea sæpius contingit, ut rem aliquam singularem atque individuam ad semetipsam referamus, §. 209. Objectum unum duabus considerationibus apprehendentes, sive id fiat ob locorum ac temporum diversitatem, sive alia de causa. Quoties autem in hac geminata consideratione sic nobis objectum repræsentamus, sic rem ad semetipsam referimus, ut non cogitemus de ea tanquam de alia (quasi essentiam diversam habeat ab ea quam habuit) neque alio ipsam nomine insigniamus, *Eandem* dicimus, & quidem eandem numero, eben dasselbe ding. Vide §. 83. 275. De hujusmodi identitate intel-

intelligendus Virgilius Aeneid. I. Ille ego, qui quondam, &c. At nunc
borrentia Martis arma virumque cano. Et Jobus 19: 27. Quem (Redem-
torem) visurus sum ego ipse, & oculi mei conspecturi sunt, & non aliis.

292. Quoniam verò in rebus omnibus quæ sunt, excepto Deo,
variæ mutationes occurunt, imprimis in corporeis; queritur, quo us-
que permittant istæ mutationes, ut rem unam eandemque esse ju-
dicemus, eandem ei definitionem tribuamus, eodem ipsam nomine
appellemus. Quæ quæstio antequam certis quibusdam conclusio-
nibus decidatur, videntur exempla pluscula in medium afferenda,
ex quibus appareat, quid secundum communem loquendi & sen-
tiendi modum ab hominibus idem putetur, quid diversum, sive
agatur de ente per se, sive de eo quod per accidens unum nuncupatur.

293. *Homo* censetur esse idem seu ægoter seu bene valeat, &
corpus senis idem numero quod fuerat infantis. Hoc vel cicatrices
impressæ & permatentes docent: quemadmodum incisuræ in plan-
tis & arboribus. Eadem *cera* est ac dicitur, seu dura sit ac frigida &
facile tangi possit, seu liquida & calida adeo ut tangi nequeat, sive
oblongi funiculi, sive globi, sive corporis humani figuram induat.
Eadem *aqua* post congelationem dicitur esse, quæ fuit antea: adde
quoque eandem putavi, si tota semel in vapores redacta fuerit, dum-
modo vapores illi rursus in aquam condenseruntur. *Rhenus* idem æsta-
te quando minimus, qui hieme quando maximus, imò idem nunc
existimatur, qui ante centum annos. Quid enim Heraclitus dixerat,
in idem *flumen* nos bis non descendere, id Seneca ita corrigit: manet
idem fluminis nomen, aqua transmissa est. Hinc Icti flumen ab aqua
fluente distinguentes, flumen est, inquiunt, totum quid, unum &
idem corpus, quod mille abhinc annis fuit; at aqua fluminis numero
eadem non est, cum alia semper subeat, alia decedat. De *flamma* &
igne simile judicabis. Eudem perpetuo *Solem* dici eo sensu, quo
mare semper idem, bonus Physicus non ignorat.

294. Conclusio 1. Tota hac disputatio de eodem ac diverso potius ad
modum cogitandi & loquendi pertinet, quam ad res ipsas in se spectatas. Quod
nihil hîc novi videri debet, cum similis aliorum generalium Entis
attributorum sit ratio, §. 44. Et quemadmodum interdum alias ut
adjunctum considerat, quod alias habet pro subiecto, ut postea vi-
debimus; ita alias diversum appellat, quod alias idem, estque sa-
pientum & vulgi non eadem hac de re sententia & oratio, imò nec
eadem sapientum inter se: quemadmodum cum ex aliis constat ex-
emplis,

emplis, tum ex illa Philosophorum disputatione de nave Thesei, quæ legitur apud Plutarch. in Theseo.

295. Concl. 2. *Si non simul & semel, at paulatim & sensim sit mutatio facta, atque ita vix animadversa, res plerumque dicitur eadem.* Sic ignis, qui (ut bene Aristot. lib. de juvent. cap. 5.) fluminis instar perpetuò gignitur & fluit, quanquam id præ celeritate nos lateat, idem tota nocte putatur, si continuo foveatur alimento. At si extinguatur ignis semel totus ac postea denuo excitetur, aliis esse perhibetur. Si navis alicujus partes omnes eodem tempore destruantur, alia numero esse dicitur, quæ ejus loco è novis lignis exstruitur. At si per partes reficiatur navis & plurimum demum annorum decursu tota mutetur, non pauci homines eandem esse judicabunt, exemplo navis Thesei, in qua postremo veteris ne una quidem tabula supererat. Hæc identitatis ratio tota ab incuria & inconsiderantia nostra pendet, utpote qui mutationem sensim & paulatim factam, etiam si non minor sit eâ, quæ simul & semel contingit, pro nulla fere habemus.

296. Concl. 3. *Licet omnia accidentia externa, quæ incurruunt in sensus, mutantur, dummodo maneat invariatum aliquod fundamentum, sepe res eadem esse censetur* (Opponitur hæc conclusio quodammodo præcedenti, ubi res eadem numero permanere existimatur, quia externa sensibilia manent eadem). Exemplum habemus in cera liquefacta & servida respectu consistentis & frigidæ, in qua sensibilia cuncta variantur. Sed manet extensum & mutabile subiectum, certis proprietatibus ceræ essentialibus præditum. Aliquando tamen sola qualitatum sensibilium mutatio facit, ut res alia quibusdam hominibus putetur, veluti cum rem aliam dicimus esse aquam, aliam esse glaciem. Nempe hic liquidum & consistens majorem quam in cera diversitatem vulgo videatur introducere, unde & glacies peculiari nomine ab aqua distinguitur, cera liquefacta à coagulata non item.

297. Concl. 4. *Si manserint partes principales, licet minus principales pereant, totum judicatur idem.* Ex. gr. si eadem vocetur domus, cuius fundamentum & muri conservantur, quamvis reliqua omnia destruantur. Definitio unius rei tantum una & eadem, licet vocabulis efferratur diversis. Notio hæc, à nihilo nihil fit, non differt ab illa, quod nihil in effectu quin simili vel eminentiori modo sit in causa, quia cogitatio eadem, quamvis verba diversa.

298. Concl. 5. *Si vel tota mutetur materia, dummodo forma quedam eadem conservetur, totum hanc raro dicitur idem permanere.* Ex. gr. eadem

civitas vel Academia nunc putatur quæ ante centum annos, quamvis alii nunc existant omnes cives, quam tunc fuere. Quid autem nomine *forma* in talibus intelligendum sit, generali conclusione vix definiri queat. Nam si civitatem eandem dicas, quia eadem iura & privilegia & ordinem & locum retinet; non tamen iis vel omnibus vel plerisque mutatis diversa illico putabitur. Academiæ manent eadem licet alio transferantur, ut sit tempore pestis aut belli. Civitas potest ex urbe egredi. Exemplum navis paulatim refectæ huc quoque pertinet. Corpus hominis mortui idem quod viventis facile omnes judicaverint. Aristoteles tamen manus mortuas vel abscissas æquivocè tantum manus dici arbitratur.

299. Concl. 6. *Omnis igitur identitas, quæ rebus tribuitur, requirit aliud fundamentum, quod vel revera vel apparenter maneat immutatum.* Unde & ipsa vel verè vel apparenter talis, vel secundum esse vel secundum dici tantum. Quæ distinctionis plurimis aliis rebus communis est, §. 164. sq.

XIX. Totum & Pars. Simplex & Compositum. Completem & Incompletum.

300. Ut reliqua genera relationum percurramus, universe notandum est, in relatione affirmationis considerari vel *unum cum alio*, † veluti cùm res simul & una esse, aut inter se convenire dicuntur, §. 153. 169. ut pares, similes, vel etiam eadem judicentur: quæ ex oppositione eorum, quæ de ordine ac diversitate hactenus diximus & ex §. 139. seq. intelliguntur; vel consideratur unum tanquam *in alio*, ut pars in toto, totum in partibus; vel unum spectatur veluti accedens ad aliud, ut in subiecto & adjuncto sit; vel denique unum spectatur ut positum *pro alio*, vice & loco alterius, ut in representatione unius rei per aliam, in substitutione & compensatione. Vide §. 293.

295.

301. *Totum* est quod constat plurium rerum coniunctione. Res, quæ junctæ *unum quid* constituunt, vocantur *Partes*. Si Deus aut animus totum quid appelletur *negativè*, tunc ejusmodi totius definitio planè contraria est definitioni totius propriè & *positivè* dicti, de quo in praesentia agitur. Hoc enim partes habet ac divisibile est, illud partes non habet estque indivisibile. Quorum autem contrarie

propter

prorsus definitiones sunt, ea ad commune genus non referimus.

302. Totum quoque appellatur *Compositum*, & partes *Simplicia*. Vide §. 53. 132. 225. Atamen dari potest res simplex, quæ neque pars est, neque totum partes continens, cuiusmodi est Deus. Hujus intuitu verum est illud; *quod quid simplicius, èd perfectius*, §. 121. sqq. Atqui è contrario *composita sunt perfectiora simplicibus*, siquidem his nominibus tota & partes eorum designantur.

303. Compositio, quia divisionem quandam præsupponit, §. 263. respondet distinctioni partium, adeo ut realis sit, in qua partes realiter differunt, modalis in qua modaliter, &c. §. 266. sqq. *Compositio realis* est ex. gr. hominis è mente & corpore, item integræ corporis ex partibus integrantibus. *Modalis* est è subjecto & accidente seu modo, ut sapientis ex homine & sapientia, acus è ferro & certa longitidine atque acumine. *Rationis* est è genere ac differentia, ut hominis ex animali & rationalitate; aut è specie ac differentia individuali, ut Petri ex homine & Petreitate. Vide §. 64. 200. aut ex essentia & existentia, §. 80. seq. aliisve attributis ratione solùm distinctis, §. 62.

304. Totum etiam ens *Completem* & pars *Incompletum* nuncupatur. Non tamen omne Completem partes habet, §. 187. ut propriè totum censeri oporteat. Sufficit enim quod ad alicujus entis constitutionem destinatum non sit. Interim ratio totius & partis à mentis nostræ consideratione penderit, quæ relationis omnis natura est, §. 207. Nempe quod solum spectatum rectè totum & completum dices, si ad aliud refers, cum quo unum, præsertim unum per se, §. 133. sqq. componit, partem & incompletum quid appellabis. Sic mens & corpus sunt substantiæ incompletæ, cum referuntur ad hominem, quem componunt; at solæ dum spectantur, sunt completæ. Vide §. 49.

305. Confer hæc cum §. 227. atque examina, annon *Suppositi* quoque definitio à mentis nostræ consideratione pendeat, quatenus substantiam singularem vel solam & per se spectamus, vel ut alteri junctam aut certè jungendam. Vide §. 133 fine. Hinc anima separata aliis suppositum esse affirmatur, aliis negatur. Suppositum etiam appellant *totam rem*: at *totum rei* dicunt, quicquid est suppositi. Sic dicitur totus homo mori, at non totum hominis. Germ. distinxeris die persohn und was zur persohn gehöhet.

306. Ex totius & partis, completi & incompleti, compositi & simplicis distinctione multæ aliæ pendent. Ita causa efficiens vel *talis*

talius & solitaria est, vel partialis & socia, §. 251. Privatio totalis, ut mors, vel partialis, ut morbus. Dictum simpliciter vel secundum quid: Adequatum aut inadequatum subjectum, finis, cognitio, mensura. Beatisudo inchoata vel completa. Abstractum vel concretum vocabulum, numerus §. 178. Complexum & incomplexum thema, quaestio, principium, notio, veritas, necessitas, §. 93. 222.

307. Sed ad pleniorum hujusmodi distinctionum intelligentiam facit, observasse, quod simplicitatem & Compositionem vel possimus intelligere tanquam in rebus ipsis, vel tanquam in nostro conceptu. De quo posteriori genere hic non videtur tractandum, quoniam attributa haec entium sunt variis considerandi modi, §. 44.

308. Sciendum igitur est, ea quae menti nostrae objiciuntur vel magis vel minus aut simplicia aut composita esse. Et I. quidem omnium simplicissima sunt quae abstracta vocantur, sive substantialia sint, ut humanitas, rationalitas, longitudo; sive accidentalia, ut sapientia, albor. Haec plerumque nominibus exprimuntur substantivis, ut patet ex allatis exemplis, quandoque etiam adjectivis: ita numeri abstracti in Arithmeticis dicuntur duo, tria, quatuor. Gradus etiam dantur in hoc primo simplicium genere. Nam ex. gr. longitudo quid simplicius est in conceptu nostro quam rationalitas, haec simplicius quam humanitas, die manschheit. Conceptus unitatis simplicior quam binarii.

309. II. Minus simplicia sunt concreta quae vocantur, ut rationale, longum, sapiens, album, duas manus. Haec saepe nominibus adjectivis exprimuntur, ut in exemplis allatis, aliquando & substantivis, ut in homo, orator, dominus, rex. Dominum quippe si concipis, intelligis & hominem & relationem dominii, ideoque plus intelligis quam solum esse hominis. Hominem dum cogitas plus tibi representas, quam si corpus humanum solum cogites; plus item, si corpus humanum, quam si corpus in genere, plus denique si corpus, quam si longum solum attendas. Gradus igitur & hic varii dantur.

310. Major adhuc compositio esse videtur, aut saltem expressior, cum plurium vocabulorum ambitu res aliqua denotata intellegetur nostro proponitur, ex. gr. amor parentum erga liberos. Sed revera tamen non est major quam illa secundi generis, ad quam referri potest. Ita conceptus hominis, dummodo clarus ac distinctus sit, non est simplicior conceptu rei ex mente finita & corpore organico compositæ.

311. Discis autem ex præcedentibus 1. quod vox abstracta non semper conceptum abstractum arguat, neque concreta concretum, adeo ut & hic & alibi conceptus rerum ac vocabulorum distinguendi sint. 2. non esse considerandum quasi simplex & unum quid, rerum plurium conceptum distinctum quod postulat. Exempla doctoris & hominis manifesta sunt. Minus obvia sunt exempla rerum corporalium, in quibus præter materiam, ob quam substantiaz dicuntur, certos quosdam modos attendere oportet, propter quos tales aut tales substantiaz nuncupantur. Ita in glaciei conceptu præter liquorem, qui ante congelationem fuit, continetur partium juxta se invicem quiescentium conjunctio; in liquoris autem conceptu præter materiam extensam continetur partium varius motus ac divisio.

312. III. Reipsa major est compositio, quoties existit notionum complexio per affirmationem & negationem, quod fit in omni axiomatica, quo aliquid esse aut non esse significatur. Et hoc vulgo thema complexum vel-conjunctum vocant, neque ad solam perceptionem, verum etiam ad judicium referunt. At quoniam negatio mente concepta vel expressa verbis, quodammodo includit affirmationem, ut non esse includit esse, §. 24. tandem relinquitur majorem in negativo quam in affirmativo effato compositionem reperiri.

XX. Subjectum & Adjunctum.

313. Quoniam vero in omni compositione pars parti adjungitur, pergitimus hinc ad illam accessionis relationem explicandam. Nempe Essentiae nomine non intelligimus omnia quæ rei insunt vel adsunt, sed primum & præcipuum aliquid in ea, §. 56. Et quicquid præter illam in re consideramus ut additum ei, vel accedens vel accidentis (quod neque constituit neque consequitur necessariò essentiam, ut-pote inseparabilem cum ea nexus non habens) Adjunctum vocamus.

314. Non igitur omne attributum vocatur adjunctum, sed illud solum quod præter essentiam rei tribuitur. Hoc vero aut propriam quandam secum assert realitatem, ut aqua in spongia, calx in superficie parietis, ignis in poris ferri, anima in corpore; aut nihil aliud est, quam illius substantiaz, cuius adjunctum dicitur, modus quidam, nullam præterea novam realitatem habens, ut in mente affirmatio, amor, scientia, veracitas, in materia figuræ, motus, &c.

315. Subiectum in hac relatione consideratur ut aliquid principale,

adjunctum ut aliquid accessorium, unde & relatio accessionis nuncupatur. Pertinet huc Jurisprudentium illud effatum, *accessorium sequitur suum principale*, & quod eodem recidit, *naturale est ut adjunctum cedat subiecto*. Ita si charta mea est, meum quoque est quod in ea scriptum; si solum meum, etiam quod ei inaedificatum est, meum. Sublato principali tollitur accessorium.

316. Mens autem humana, quippe cuius opus est omnis relatio, §. 207. quandoque hic ordinem invertit, faciendo ex adjuncto subjectum, & contra. Sic Cicero generum suum ad gladium alligatum esse dixit, considerans gladium, qui longus erat, tanquam subjectum, & generum suum, exiguae statura hominem, tanquam adjunctum. Similiter ille apud Virgil. Eclog. 3. ait se neccum labra poculis admovisse, quasi poculum sit aliquid principale, cui labra accedant, cum tamen res contrario se modo habeat. At cum in his viri docti figuram observent Grammaticam, quae Hypallage dicitur, patet regulum demum censi ordinem, ubi subjectum ut res præcipua, adjunctum ut additamentum spectatur.

317. Atqui potest contingere ut ambigas, utrum duorum, inter quae accessionis habitudo est, pro subjecto, utrum pro adjuncto habendum: ex. gr. si manum refers ad chirothecam, videtur manus esse subjectum ad se recipiens chirothecam, eadem ratione, qua reliquum nostrum corpus est subjectum vestium. At contra etiam videntur chirotheca esse subjectum intra se recipiens manum, sicuti vas aquam, vagina gladium, continens contentum. Sed quia chirotheca regitur a manu ipsoque homine, ut supposito & principio agendi quod, manus item nostræ figuram & mensuram imitatur, cum è contrario aqua regatur a vase & figuram ejus sequatur, ratio postulat, ut manum consideremus tanquam subjectum & principale aliquid, chirothecam ut adjunctum & accessorium. Quod habet est subjectum, quod habetur adjunctum. Eadem ratione calceus qui pedem munit est adjunctum pedis; at qui poma vel nuces continet, est subjectum harum rerum.

318. Distinctio illa inter principale & accessorium multis omnino rebus accommodatur. Sic finis alias primarius, alias secundarius vel accessorius, qui est adjunctum primarii. Sic obligatur aliquis aut proprio nomine sive principaliter, aut nomine alieno sive accessoriè, quemadmodum ex. gr. fidejussor, §. 199. Sic proverbiis reprehenduntur, qui μέρη γενον in ἔργον, accessorium in opus commutant;

item

item qui præfationem scribunt libro prolixiorum. Sic etiam absurdum est exceptionem latius patere, quam ipsa regula, cum exceptio accedit atque accidat regulæ. Nimirum si accessoriū majus est ipso principali, male respondet proportio. Quæ causa fuit cur Cicerō per jocum inverteret relationem, quæ est inter hominem & gladium quo accinctus est, considerata illius parvitate, hujus magnitudine.

319. Adhac sicuti Philosophiæ axioma est, *finitum non esse capax infiniti*, cum impossibile sit ab adjuncto, utpote re accessoria, tantopere excedi subjectum, quod est principale: ita Jurisprudentiæ est illud, *non plus in accessorio esse potest quam in principali re*. Et quia uni rei multa accidere atque accedere possunt, hinc adjuncta subjectū copiosiora. Sic uti & plura sunt unius rei attributa, §. 150.

320. Subjectum, si latius capiatur, sub se comprehendit etiam objectum seu *subjectum occupans*. Ita Latini dicunt, subjicere aliquid oculis, ubi oculi considerantur ut adjuncta rei quæ videtur. Ali quando autem strictius accipitur pro *subjecto recipiente* & opponitur *objecto*. Ita certitudo, item potentia subjectiva vel objectiva dicitur. In intellectu est aliquid subjectivè vel objectivè, §. 40. Ex. gr. dum cogito de Deo, infinitum est in mente mea objectivè, sed nihil in ea est subjectivè, quin sit finitum. Objectum scientiæ est subjectum affectionum, quæ ei accidunt.

321. Quotiescumque autem objecta referuntur ad sensus nostros eosdemque afficiunt, locum habet illud: *objecta movent sensus* vel potentiam, ut loquuntur. Inde objectum *causa objectiva* nomen indipiscitur, & facultatibus, habitibus atque actibus immanentibus distinguendis inservit, §. 245. Cum enim *objectum* propriè vocetur quicquid alicui potentia proponitur, ut circa illud vel in illo aliquid agat, *agere* verò primò & primariò rerum sit intellectualium, harum tantum respectu propriè quid pro objecto habetur.

322. Tandem *subjectum denominationis* seu attributionis Logicæ distinguendum est à subjecto *inhesionis physicæ*. Sic luna dicitur illuminare, licet ei non insit lux, cum solummodo reflectat solis radios. Eorum attributorum, quæ ad mentem solam vel corpus solum spectant, mens vel corpus tantum subjectum *inhesionis* est, at totus homo subjectum *denominationis*. Sic homo quidem dicitur intelligere, judicare, quæ tamen sola mens agit; dicitur calidus aut frigidus esse, moveri, stare, quæ tamen solius corporis sunt, §. 53. sq.
Alius:

XXI. *Signum & Signatum.*

323. Signum spectari potest tanquam adjunctum rei signatae: sic voces adjunguntur rebus, nomen imponitur infanti. Itaque signata signis potiora sunt, §. 315. Sic res preferuntur vocabulis.

324. Eximia tamen est signorum praestantia, quod res loco vel tempore absentes, praesentes sistent; maxima saepe in minimis exhibent (ex. gr. cælum & terram in exiguis globis) illis mentibus, quibus non omnia semper praesentia sunt. Tales autem cum sint omnes & solae mentes creatæ, §. 287. Angelis pariter & Hominibus cognitionem per signa adscribimus.

325. *Signum* est quod aliquid notum facit vel indicat; unde Germ. Zeichen à zeigen / & zeiger / index, pro digito & horologio usurpatum. A zeigen indicare, derivatur zeugen testari, quia testimonium est signum complexum, §. 306. Ita ut *relatio testimonii ad testatum* sub hac relatione, de qua agimus, contineatur.

326. Cum verò indicari vel notum fieri aliquid non possit nisi menti, patet signa non ad res mere corporeas, sed ad intellectu praeditas pertinere, §. 49. Cumque alii dicunt, *Signum esse, quod potentia cognoscendi aliquid representat*, nomine potentia cognoscens idem, sed minus latine, obscurius & prolixius exprimit, quod nos brevius & clarius voce mentis.

327. Præterea nec omne signum propriè aliquid representat seu praesens silit, quod amplius quiddam est quam indicare. Nempe hedera quidem indicat vinum vendibile, at non representat vinum, ut statua vel pictura hominem, & conceptus vini ipsum vinum exhibet. Representatio igitur similitudinem quandam rei signatae vel imaginem ac simulacrum requirit.

328. Quamvis autem res significatae menti nostrae representari dicantur, ipsæ tamen revera extra cogitationem nostram manent secundum esse suum *proprium*, nec aliter mente & cogitatione attinguntur, quam objecta à facultate, quæ circa ea versatur, attingi solent & possunt, §. 17. 320. sq. Nam præter istum attingendi modum *objectivum* inter rem intelligentia praeditam & res quæ extra eam sunt, nullæ

nulla alia præsentia vel conjunctionis ratio invenitur: nisi quod tanto propius objecto, quod menti per ideam præsens est, nos jungi sentiamus, quantò majore voluntatis affectu attentionem in eo figimus. Quæ observatio usui erit ubi de possessione & fruitione summi boni disputatur.

329. Igitur, quemadmodum in relatis aliis §. 209. ita in signo duplex esse spectatur, alterum *materiale* & *proprium*, quo distinguitur à signato & extra mentem cognoscentem existit; alterum *formale* & *vicarium*, quo ponitur pro signato & in mente cognoscentis est. Illud etiam *reale* esse, hoc *intentionale* & *objectivum* appellatur. Confer §. 18. 259. Ita in sacramentis distinguitur esse naturale & morale. Confer §. 258. Voces accipiuntur vel materialiter, id est, pro literis & syllabis ex quibus constant, vel formaliter, id est, pro rebus significatis. Hoc an illo modo intelligendum sit nomen Iesu, Philipp. 2, Theologorum disputatio est.

330. Secundum esse *materiale* signo tribuitur veritas transcendentalis, ita panis & vinum in S. Coena veræ sunt res materiales, vocabula *veri soni* vel *motus sunt*: secundum esse *formale* competit ei *veritas signi* quæ dicitur, sub qua comprehenditur veritas & cognitionis, quæ in mente objectum sibi repræsentante est, & orationis, quæ est in mentis interprete sermone. Hæc iterum est vel *Ethica*, cum sermo convenit cum mente, cui opponitur mendacium; vel *Logica*, cum sermo convenit cum re, cui opponitur enunciatio falsa: Confer §. 151. 162. In hypocrita, ostentante majorem justitiam quam habet, est falsitas signi. Deus non potest semetipsum abnegare, hoc est, alium se ostendere creaturæ rationali, quam revera est. Lignum est Deus mendax.

331. Et quoniam duplex est signi realitas, duplex item veritas, congruum erit, ut etiam *duplicem ejus causam* consideremus: alteram quæ producit esse *proprium*, alteram quæ efficit esse *vicarium*. Ex gr. pistor est quidem causa panis materialis, at Christus est causa panis eucharistici. Mens de Deo cogitans est *causa idæ seu notionis*, quatenus intus operando Deum sibi repræsentat: atqui Deus est causa exemplaris illius idæ & objectum illius operationis, qui nisi revera existeret extra mentem nostram, nullâ operandi vi per ideam in ea repræsentari posset.

332. Signi materialiter considerati particeps quis esse potest, qui tamen non est particeps signati: veluti cum sonum verborum audis

audis aut figurā vides, at significationem & sensum non intellegis. Ita aliqui in concordiam redigunt locum Act. IX. 7. ubi Pauli comites affirmantur audivisse vocem, cum Act. XXII. 9. ubi vocem audiisse negantur. Eadem mente dicunt Theologi, impios in S. cena edere panem Domini, at non panem Dominum. Viciūm, signati materialiter spectati particeps quis esse potest sine signo, ut si quis res discat sine nominibus, servetur absque sacramentis.

333. Signum vel præteriti memoriam conservat, ut cicatrix vulneris, quod *memoriale* vocant; vel futurum prænunciat, ut *prognostica*, typi, vorzeichen / vorbild / præludia, præfigia, prodigia, omnia; vel præsens *demonstrat*, ut respiratio vitam. Sic differunt umbra futuorum bonorum & forma expressa rerum, Hebr. X. 1. id est, figura præcedens & rei jam existantis radius. At quomodo signo demonstrativo repræsentari seu præsens sisti potest, quod jam præsens est. §. 26. Resp. intellectui repræsentari potest, quod alio modo præsens est, ut *objectivè* etiam præsens sit quod est realiter. §. 328.

334. Signum vel *notificat* rem ignotam, kennzeichen / (ignotam intellige in sensu diviso, nam signo innoteat: quod pertinent nota Ecclesiæ) vel *commoneat* de re nota, denkzeichnen / μνημόνευσαι, ut arrha de fide data conjugali; vel rem notam *obsignat* & *confirmat*, ut sigillum certum reddit testimonium literis conscriptum.

335. Alia signa hæc præstant *necessario*, quæ τακτικά, wahrscheiden Act. I. 3. alia *contingenter*. Alia suapte *natura* signant, ut statua vel *imago* hominem, fumus ignem; alia ex *arbitrio* voluntatis divinae vel humanæ, ut vocabula & sacramenta &c. Naturalium signorum significatio obvia est hominibus & naturâ nota, idque aut propter similitudinem signati & signi, aut propter dependentiam hujus ab illo vel alijam utriusque connexionem.

336. *Formale* signum appellatur *imago* rei in mente vel *omne signum*, quod propriè repræsentat. §. 327. Ita conceptus rei signum est. *Instrumentale* signum dicitur, quod tantum indicat (vide ibid.) vel externum dunitaxat cognoscendi adminiculum est. Ita nomen rei signum est. Instrumentali signo possis vulgo receptam definitionem applicare, quod *semetipsum sensibus, & id, cuius est signum, intellectui offert*: quam qui pro generali Signi definitione habent, tenentur bestiæ, ut pote intellectu destitutis, itemque angelis, quibus non dari sensus, & ipsi denique homini, quoties puro intellectu utitur, cognitionem per signa denegare.

XXII. Mensura & Mensuratum

337. Signum quod notificat quantitatem, dicitur *Mensura*, regula, norma, adeoque relatio mensuræ & mensurati species est relationis inter signum & signatum, quemadmodum hæc species est ejus, quæ inter subiectum & adjunctum. §. 323.

338. Id quod beneficio mensuræ alicuius cognoscitur, appellamus *Quantitatem*, intellige 1. *perfectionis*, sicuti Deus ipse immensus §. 116. mensura est rerum omnium, lex Dei legum humanarum, vita Christi virtus omnis Christianæ regula, & generaliter quod sumnum *exquisitissimumque vel primum in unoquoque genere, est mensura reliquorum.* Hoc genus mensuræ ab aliorum signorum natura deflectit, quoniam prius & potius est mensurato, §. 323. 2. *extensionis*, §. 117. sic ulna mensura panni *externa* est, at certe panni quantitas mensura ejus *interna* est, eine gewisse dem ding selbst ahnlebende maßse der größe. 3. *intensionis*, ita calor manus, est mensura caloris in aqua. 4. *successionis*, ita tempus dicitur mensura motus, §. 112. sqq. 5. *multitudinis*, ita numerus propriè non est ipsa unitatum collectio (id enim vocatur multitudo) nisi collectionis vocabulo *certam mensuram intelligas.* Vide §. 198. sq.

339. Quantitatis continuæ, numeri similiumque rerum *essentiam in ratione mensura esse positam*, clarè liquet ex istis quæstionibus, Wie grob quantum, wie lang / wie breit / wie viel quor §. 102. ubi interrogans vocibus grob / lang / breit / viel / indicat sibi notum esse aliquid magnum, longum, latum, multum; sed adverbio, wie / modum ac mensuram illius magni vel multi sibi ignotam significat, quam respondens (definit), dicendo so grob / so viel / tantum, tot, &c. Illud igitur quod queritur, est mensura: hæc autem quantitas vel tantitas. Ita Politici dividentes remp. in monarchiam, aristocratiā, democratiam, essentiam reipublicæ constituunt in personarum numero, quæ ad potestatem summam admittuntur.

340. Ut res aliqua alterius quantitatem notificare atque ita mensuræ officio fungi queat, requiritur 1. *ut sit homogenea mensurando*, hoc est, convenientiam cum eo habeat, in illo rerum genere, in quo mensura est; ita homo non posset esse mensura reliquorum corporum viventium, nisi & ipse corpus vitamque haberet. Inde Geometrae docent omnem quantitatem cognomine mensuræ genere men-

surari, lineam lineis, superficiem superficiebus, corpus corporibus.
 2. *ut sit aliquid indivisibile*, hoc est, certum & fixum quid, cui nihil addatur vel dematur, quatenus talis mensura est. Conf. §. 63. sqq. Ita ulna si consideres materiam ex qua constat, longior quidem aut brevior esse potest, at non potest augeri vel minui, quatenus certae mensuræ rationem habet. 3. *ut sit notior mensurando*. Hinc corporis humani membra & alia, quorum perspecta est quantitas, assumi solent ad alia mensuranda.

341. Quoties mensurandum à mensura non adæquatur, hæc repeti debet: sic numerum unitate metimur, milliare stadiis. Vocatur *mensura repetitionis*. Ita regulæ multiplicantur, quoties ad unam cuncta referri nequeunt. Conf. Log. I. 103.

XXIII. Exemplar & Imago.

342. Ex iis quæ de Signo propriè repræsentante & formalí diximus §. 327. 336. manifestum est, sub Signo etiam contineri *Imaginem*, ut speciem sub genere, §. 276. Signatum Imagini respondens vocatur *Exemplar*.

Ita l'è Bona Scien.

343. *Imago* est quicquid aliunde per imitationem expressum est, *ein nachbild*. Atque ita differt à *similitudine*, *gleichnis* / ad quam sola convenientia sufficit. Nempe similitudo solam notat affirmationis, *imago* insuper originis & ordinis seu prioris & posterioris continet relationem, §. 217. Sic dicimus, *einem etwas nachtuhn* / id est, sequi imitari. Sic miscentur interdum plura relationum genera, quemadmodum & *Ordo*, propter prioris & posterioris, eorumque quæ simul esse dicuntur, relationem, ex negatione & affirmatione componitur. Ita *Totius* conceptus multitudinem simul & unitatem continet, quia conjunctione constat plurium: cui accedit originis relatio, quatenus totum ex partibus fieri cogitatur.

344. *Exemplar* vocatur id, unde quid per imitationem expressum, *ein vorbild*. Et quoniam nemo imitari potest quod non est, nemo sequi potest quod non præcedit, nemo inde quid exprimere in quo nihil inest; ideo apertum est, *non posse plus esse in imagine, quam est in ejus exemplari*. Quod etiam inde confirmatur, quod ratio & relatio originis, quam participat *imago*, non permittat, ut plus in effectu sit quam in causa. Et *Exemplar* etiam causa exemplaris dicitur atque ad Efficientem refertur, §. 253. Consonat quoque illud: *non plus in accesso*.

cessorio esse potest quam in principali re, §. 319. Recte igitur negantur, quod minor natu maiorem adoptare possit, cum adoptio sit naturae imago, & filius per naturam patre major esse nequeat. Ita nec possemus Ens summè perfectum per ideam seu intellectualem imaginem nobis representare, nisi revera existeret. §. 331.

345. Exemplar dicitur *architectum*, *imago ectypum*. Quæ distinctione applicatur *Mundo*, *Theologæ*, *Ideæ*, & ipsi quandoque *Imagini*, dem *bilde* / cum vox hæc latius accipitur, tanquam genus des *vorbildes* und *nachbildes*. Vulgo sic distinguunt das *Original* und die *Copie* / *autographum* & *apographum*, fontem & versionem.

346. Idem exemplar diversi diversis modis imitantur: unde rei ejusdem diversæ existunt imagines. Vide enim quam diversa sit scriptura discipulorum, ejusdem præceptoris chirographum, die vorschrift imitantum. Nec miraberis tam varia Numinis in creatis rebus impressa vestigia. Conceptus quamvis apud omnes homines iidem esse dicantur, in aliorum tamen animis clari ac distincti, vel pleni etiam atque adæquati, in aliorum verò, & quidem longè plurium, obscuri sunt & confusi, semipleni & inadæquati. Unde nec eadem apud omnes conceptuum signa, vocabula.

347. Hinc fit ut *imago rei imperfectior perfici*, *obscura clarior fieri possit*, & *contra*. Ita per lapsum homo imaginem Dei sic perdidit, vix ut rudera ejus aliqua supersint. Picta imago plurium annorum decursu obliteratur. Conceptus nostri philosophando & meditando clariores fiunt, expressiores ac pleniores.

348. Quia verò imago non modò similis est exemplari, verùm etiam ab eo dependet, minimè est mirandum, si *quod contingit imaginis*, *redundet in exemplar*. Ita quandoque facinorosus aliquis suspenditur in effigie sua: Regiam majestatem laedit, qui imaginem ejus collutulat. Creatura rationalis ad imaginem Dei condita, dum peccat, Dei imaginem fœdat, & exemplar ad quod facta est, tanquam similitudine mendacii & turpitudinis conspurcat.

349. *Quod in imagine distinguendum sit esse proprium & vicarium*, & utriusque causa distinctè consideranda, id ipsi commune est cum aliis signis, §. 329. sqq. *Gradus* etiam illius vicariæ seu objectivæ realitatis in imagine ex §. 346 agnoscens. Sic èo plus est in idea, quod maius ac præstantius objectum refert, ex §. 344. Est autem imago vel *substantialis*, ut si filius dicatur imago patris; vel *accidentalis*, uti conceptus vivæ sunt rerum imagines. Imago item est vel *corporea*,

XXIV. *Compensatio rerum.*

350. Quemadmodum verò imago sumitur pro exemplari ex §. 348. & signum pro signato accipitur ex §. 324. ita sæpe simile pro simili, effectus pro causa, causa pro effectu, subiectum pro adjuncto, & contra, pars pro toto ponitur, & contra. Unde tropi Rhetorici pendent, ut metaphora, metonymia, synecdoche. De hujusmodi compensatione rerum, ex iis quæ §. 300 proposita sunt, postremo nunc loco agendum erit.

351. *Compensationis* nomine hic generaliter intelligimus affirmationis relationem, qua unum sumitur pro alio, ponitur loco alterius, vices ejus supplet, utpote simile vel æquivalens seu tantundem præstans. Vocatur alias *commutatio*, *subrogatio*, *substitutio*.

352. Ita *persona substituitur persona*: quò pertinent proconsules, procuratores, *vorspredere* / *vormündere* / sponsores, filii adoptivi, vicarii, legati, Gal. *Lieutenant*, *Stathalter*. Ita debitor sæpe alium pro se substituit qui solvat. Sara Hagaram assignabat Abrahamo, Gen. 16: 3. Christus, Matth. 10: fin. qui vos, inquit, recipit, me recipit, &c. In Christo hæc relatio multis nominibus cernitur. Est enim æterni Patris legatus, sponsor noster, intercessor, &c. Huc refer quotiescumque aliud etiam suppositum pro alio ponitur. Sic natura victimæ est cædi pro peccatore. Et qui sacrificando cibum suum offert, videtur corpus & vitam suam offerre.

353. *Quod perfectionis quasi ponderi degit in singulis*, in multis numero compensatur. Nam cùm non profunt singula, multa juvant. Sic in nonnullis linguis duplex negatio fortius negat, positivus bis usurpatus habetur pro superlativo. *Quod* unus in monarchia, hoc plures præstant in aristocracia ac democracia. Plus vident oculi quam oculus. Duæ syllabæ breves in versu pro una longa. Sexaginta stuferi Chivenses pro uno dalerò imperiali. Habitus qui alias pluribus remissis actionibus comparatur, interdum uno actu intenso simul & ferme paratur. §. 240.

354. *Duratio perficit qualitatem perfectionis, & conera.* Sic Christus pœnaruim intensionem & extremitatem (ut loquuntur quidam) pertulit, quārum extensionem & æternitatem homines perferre debuissent.

sent. Ita saepe juventis prudencia supplet aetatem senis. Praeclarum bonum, quamvis momentaneum, saepe praefertur bono exiguo, quod diuturnum, saepe contra. *Sal. 84:10.* melior est dies una in atriiis tuis, quam mille alibi.

355. *Pars est locototius,* quoties specimen exhibetur, vel ex ungue leo cognoscitur, vel obses pro tota civitate datur, vel species pro genere ponitur. Quod agit vel patitur unum individuum, id quandoque in illo. & per illud rotum genus agere vel pati censetur.

356. *Causa universalis compensat particularem,* uti res publica in educandis orphanis supplet vices parentum. *Voluntas sumitur profacto. Ars supplet quod natura deest.* Vide exempla plura *§. 84. 91. 98. 144.*

F I N I S.

J o h:

ANNOTATIONES

Ad

ONTOSOPHIAM

A R T I C . I.

Natura gradum] Vide §. 200.
Suo modo] si non univocè, saltem analogicè.

2. Aptius] id disces ex §. 64.

3. Clases] quo nomine vulgo intelligunt decem prædicamenta.
Nobis duæ sunt præcipua Rerum classes, §. 49.

5. Prima philosophia] sic dicta non propter universalitatem objecti, de quo agit; sed quod serio philosophaturus ab ea debeat incipere. Nempe à cognitione sive mentis & Dei &c. Hæc prima philosophia sex Meditationibus Cartesii continetur. Summam ejus etiam prima pars Principiorum exhibet.

17. ascendere in cor] ut Jer. XIX. 5. Et Ezech. XX. 32. quod ascendi in spiritum vestrum, nulla modo fiet. Id scholasticis terminis sic efferves: quod apud vos esse objectivum habet, id nunquam accipiet esse reale. Act. X. 4. Orationes tue & elemosyna tue ascenderunt in memoriam in conspectu Dei.

18. repugnantiam] Nota quod omne Impossibile sit aliquid compositum à mente & in mente, nunquam simplex conceptus. Similis est aliorum figurætorum ratio.

19. licet eas esse non cogitemus] nempe per actum reflexum, cuius ipsæ cogitationes objectum sint, ut patet è verbis hujus §. ultimis. At ipso actu directo cogitantes, etiam cogitare nos consciū sumus. alias enim cogitatio non esset. Atqui illud conscientium esse etiam cogitare est.

21. simili ratione] Sicut in specie tale aliquid vocatur, etiamsi non sit actu tale: ita in genere aliquid dici potest, licet non sit actu jam aliquid. Sic dicimus, der psalm hat eine gute melodey / nempe dum canitur, etiamsi nunquam canatur. Scalig. Ex. 71. sect. 1. Etiam si nullus homo sit justus, tamen justitia est habitus anima distribuens secundum rem

etiam

*etiam rationem, &c. Pleniūs hæc intelliges ex iis, quæ de Essentia & Existentia dicuntur infra. Horat. lib. I. Sat. 3. *Vi quamvis tacer Her-mogenes, cantor tamen atque Optimus est modulator &c.**

22. *Cogitatio*] intellige cogitationem, qua aliquid nobis representamus; quæ est perceptio intellectus: non eam, qua aliquid esse jubemus, quæ est actus voluntatis. Nam ad nutum voluntatis nostra movetur ex. gr. corpus nostrum.

mutat] idem §. seq. exprimitur verbo, *ponit*. Utrumque axioma illustratur exemplo picturæ, quæ mutat ac ponit aliquid in pictore & in tabula; non autem in re depicta: licet hæc passim *depicta, delineata, appelletur*. Sic Deus dicitur *intelligi & cognosci*, nec tamen quicquam patitur aut recipit.

24. Non ens] hoc loco illud negat Ens. in secunda significatione acceptum. Sin opponatur Enti in tertia significatione, tum rectè aliqui statuunt, dari medium inter ens & non ens, nempe modum, & similia.

fictio] Confer §. 36, 37.

n̄egationes.] Opponitur ex §. 35. quod non sint merē negationes; sed ex esse & non esse compositæ notiones. Resp. Magis expressè negant, quam affirmant. Formalis autem significatio hic attenditur.

26. *Impossibile est idem simul esse & non esse*] Hoc vulgo habetur pro primo principio. Tu vero attende illud, quod dico verbo, [insertur] *Nimirum disjuncta enunciatio quæ præcedit (per aut, aut) quæque generalissimam Intelligibilis in ens & non ens divisionem exprimit,* non permittit ut copulata enunciatio ista duo (per, &, &) conjungat & affirmet de eodem. Sed parum in ista controversia situm est. Quod idem de pluribus ejusdem generis aliis pronuncio, quas ea de causa sciens volens omitto. Cartesianis primum principium est, *Ego sum*, quod rident alii. Tu vero, si vir Logicus es, hoc principium illo superiore prius; notius & simplicius esse invenies; et si nulla verborum amplitudine vel antiquitate se commendet. Simplex enunciatio prior est composita, affirmans negante, pura modali. Cartesianum axioma de semetipso pronunciat unusquisque philosophatus, quatenus cogitat & mentem habet. Mens enim cogitans intelligitur voce, *Ego*. Atqui mens cuique sua notior est (saltem, quod sit) quam aliud quodcunque. Et prius est verbum, *sum*, de prima & cerra loquens persona, quam verbum, *est*, de tertio loquens, nescio quo. Substantiae primæ semper fuerunt ante secundas, notiones pri-

* Nota go legito aye Junc 27, 1861 at King's University College & the Bishop go
legito go 27th the eight day of October and reading from the first chapter of the
Book of Genesis said quodammodo & it is as follows & the Bishop signified his
signature thereon & the Bishop signified his signature thereon & the
Bishop signified his signature thereon & the Bishop signified his signature thereon &
the Bishop signified his signature thereon & the Bishop signified his signature thereon &
the Bishop signified his signature thereon & the Bishop signified his signature thereon &
the Bishop signified his signature thereon & the Bishop signified his signature thereon &
the Bishop signified his signature thereon & the Bishop signified his signature thereon &

mæ ante secundas. Prius de te, hoc hominè, cogitasti, quām de hominè in genere; prius de hoc ente singulari, quod offerebatur sensui vel intellectui, quām de ente generaliter atque universel. Cartesianum axioma demonstrat existentiam alicujus rei. Utique enim initio philosophiæ ostendendum est, dari subjectum, de quo philosophemur. Generale illud, impossibile est, &c. per se nullius rei existentiam probat. Potius præsupponere videtur, aliquid esse, quod probandum erat in philosophia prima. Certe præsupponit divisionem ejus, quod cogitari potest, in ens & non ens, indeque natum axioma: quodlibet est aut non est. Cartesianum, Ego scil. [cogitans existo], nihil præsupponit, cùm ab eo, qui reliqua omnia in dubium revocavit ac se posuit, pronuncietur. Et nunquid hi termini, ego & sum notiores mihi, quām illi, impossibile, idem, simul, &c? Absoluti termini annon prioris respectivis? Subjectum Cartesiani axiomatis, videlicet meus mea cogitans, clara ac distincta cognitione prius intelligitur, quām alia. At conceptus entis, de quo loquitur axioma, Impossible, &c. primus est, notitiâ tantum confusâ & obscurâ, ut patet ex §. 12. 13.

plura alia] Ut, Non entis nulla sunt accidentia. Nam si quid Non enti inhæreret, tunc esset: atqui non est. Omne recipiens denudatum esse debet à natura recipi. Si enim recipere posset id quod jam habet, idei simul ei adesset & non adesset. Causa nihil potest dare, quod non habet, seu, à nihilo nihil fit. Nihil potest semetipsum producere. Nihil potest dividiri in ea qua non insunt, canon Logicus est. Inter juris regulas est illa: Quod factum est, neque pacto, neque stipulatione, neque ullo quo modo alio fieri potest infectum. Puta, ut fur non sit, ut fugitus non sit, qui revera est; ut nothus non sit, qui talis est, ex concubina videlicet suscepitus. Vide plura exempla §. 95. 148. Impingitur in illud axioma, Impossible est, &c. quoties definitio admittitur, & definitum negatur; quoties ens quocunque modo negatur habere essentiam; & generaliter, quoties implicatur contradiccio, ut §. 18. 38. 90.

27. Plura requiruntur ad esse &c.] Exempla juridica sunt, quod possessio solo etiam animo amittitur, licet non acquiratur solo animo; quod societas vel unius renunciatione dissolvitur. At fusissime axiomatis hujus usum demonstravi capite ult. defens. Cartes.

28. infinitam esse distantiam] Confer Exerc. de Cognit. Dei & Nostris cap. 61. cuius inscriptio: Quomodo distantia inter finitum & infinitum sit infinita.

ad virtutem accedit] Mazis opponitur temperantiae intemperantia, quām

quām stupiditas; magis pietati impietas, quām supersticio. Prodigalitas propinquior liberalitati, quām avaritia. Lentitudo mansuetudini vicinior, quām iracundia. Privativum Nihilum vicinus Alicui, quām negativum: unde Privatio quibusdam Metaphysicis medium esse censetur inter ens & non ens.

34. partem vel gradum] Tirinus ad. r Sam. XIX. 24. hæc inter alia habet: *Nudus verè dicitur tum apud sacros tum apud profanos autores, qui sui ordinis ac dignitatis ornamenti exutus est.* Sic Esaias, cap. 20, nudus incessisse dicitur, quod abjecerat vestem prophetalem. Sic David, 2 Reg. 6, dicitur nudus ante arcam saltasse, &c. Sic Seneca dicit, male vestitum & pannosum, nudum vocari solitum; sicut, inquit, illiteratum dicimus non ex toto rudem, sed ad literas altiores non perductum. Et sicut Esiae 19, siccus vocatur Nilus quando minus habet aqua quām soleat, aut quam exigat agri Ægyptii necessitas; & Act. 27. jejuni scribuntur fuisse socii S. Pauli totis 14 diebus, eo quod toto illo navigationis tempore famem tenui admodum cibo sustentassent. Sic Johannes Baptista docuit in deserto, id est, in loco minus populo. Huc pertinet proverbium: Nullus sum.

unshier] Sic unshier non negat omne factum, cùm Latinis facinus, à faciendo derivatum, eadem significatione persæpe usurpetur, ac notet κακέγνωμα sed negat recte factum. Nam que contra bonos mores sunt, &c. Vide §. 91. & 32. Ita der unzeit opponitur die rechte zeit.

35. actionum] hoc est, entium in secunda significatione.

vitium] hoc est, non ens, seu nihilum privativum.

creari] Creatio igitur involvit novitatem effendi, ut loquuntur, & quod creatur, ab æterno esse non potest: id quod collatis his omnibus exemplis probatur.

initium] Sic Janus, à quo Ianuarius mensis, qui initium anni est, nomen habet, bifrons fingitur, utrumque annum, præteritum & futurum respiciens.

potius, præcipue] quia in omni mutatione denominatio potissimum petitur à termino ad quem, ut calefactio dicitur, quæ ad calorem tendit, frigefactio, &c. Vide notata ad finem §. 24. Nomina fieri, nasci, mori, &c. Grammaticè seu materialiter non sunt composita; at sunt formaliter seu ratione significationis. Referre hæc etiam liceat ad illustranda illa Jurisprudentiæ dogmata: quod in tempus mortis collata obligatio, ante mortem in persona morientis incipiat, & cœpta ad hæredem transmittatur. Institut. lib. 3. tit. 20. §. 14. Ita autem stipulatio concepta, veluti si Titius dicat, cùm moriar, dare spondes? vel

cum morieris, & apud veteres utilis erat, & nunc valet. Nempe cum mortis & moriendi vocabulo prius esse, deinde non esse significatur, non est simpliciter negandum, quod ad viventem pertineant, quae morientis sunt.

definere] Sic dicimus: *Fuimus Troës. Actum est de te.*

36. *Ens rationis*] Quatuor genera Entis rationis distinctè hic explicantur: primum §. 36. secundum §. 37. tertium §. 38. quartum §. 40. Quæ §. 39, dicuntur, pertinent ad entia rationis secundi ac tertii generis.

37. *nigroris*] Ut enim serena die mundum luce, tanquam aurea veste, indutum concipimus: ita obscura nocte, quasi atro vestimento obvolutum cogitamus. Unde Virgil. *rebus nox abfluit atra colore*. Vide quæ observant JCri ad Instit. lib. 4. tit. 1. §. 2. *Furtum autem vel à furvo, id est, nigro, dictum est, quod clam & obscure fiat, & plerumque nocte: &c.*

38. *imaginemur*] Cartes. P. I. 26. *sumus assueti varias ideas rerum, quæ nusquam sunt aut fuerunt, ad arbitrium effingere.*

loco] ubi scilicet non invenitur.

alio sensu] Entia hæc rationis sunt primi generis ex §. 36.

39. *Ens rationis Ens realis simia*] Sic peccatum fuso & colore quopiam tegi & incrustari solet. Mich. VII. 3. *Super malo manus sunt ad efficiendum bonum*, hoc est, malum studiosè fingitur, pingitur, ornatur, ut videatur bonum. Simile quodammodo est, quod in Jure sèpe contingit, ut ficta traditio nota aliqua aut symbolo verum representetur. Ficta imitantur veras res, & in ratione, & in oratione, si quidem fictorum nomina derivantur à nominibus verarum rerum. Sic Iovem Ethnici fecerunt à Iova, quod ex Iehova contractum. Sed exempla axiomatis plurima habes de dubitat. Cartes. pag. 296. sqq.

40. *objecta*] non subjecta recipientia. Hinc argumentatur Eustachius in procœm. Log. Quæst. 2. *Multum invaluit apud scholas eorum opinio, qui Dialectica objectum esse, Ens rationis voluerunt. Quæ tamen opinio nobis nunquam probari potuit: Etsi enim definitio, divisio, argumentatio, quæ sunt præcipua partes objecti, dici possint entia rationis in ipsis rebus definitis, divisis, aut ratione conclusis, tamen vere & proprie sunt actiones intellectus defendantis, dividensis, argumentantis. Cùm igitur ea & similia optimè considerari possint à Logico, quatenus sunt entia vera & realia, nempe actiones mentis, quid necesse est, entia rationis pro subjecto vera & realis scientia communisci? Nempe à posteriori sit denominatio, neque Petrum aut Paulum appellas,*

las, nomine proprio, quem honorificentiore Doctoris aut Consulis
titulo salutare potes.

41. modò res, modò attributa] Ita *Caro* in sacris Literis notat vel sub-
stantiam corporalem; vel carentiam spiritus Dei vivificantis, ut
1 Cor. XV. 50. Cartes. P. I. 63. *Cogitatio & extensio spectari possunt ut*
constituentes naturas substantia intelligentis & corporea &c. & §. 64. sumi
etiam possunt pro modis substantia, &c.

42. rem & modum rei] Ad substantiæ & accidentis distinctos con-
ceptus formandos & realitatem accidentium modalem rectè intelli-
gendarum, multum proderit legere Exerc. de Cogn. Dei & Nostri
cap. 42. & sqq.

43. *opponamus*] Nam oppositio est gradus diversitatis summus ex §. 265

44. referimus] Solvitur hinc quæstio, cur nihil tam parvum &
exile, nihil tam simplex sit, in quo non multa attributa numeremus.
Simul ex hac observatione decisio pendet plurium aliarum quæstio-
num Metaphysicarum, quæ alias maximè intricatae videntur: ex. gr.
in quo consistat ratio formalis Unius, seu, quid *Vnitas* addat Enti,
Veritas an sit externa denominatio, an negatio, &c. Quod autem hîc
generatim dicitur de Attributis entis, videl. quod sint certi cogitandi
modi, id in sequentibus exemplis Attributorum specialibus com-
probatur, ut §. 56. Vide Not. 62. cum Not. 110. 114. 125. &c.

45. non semper] Ergo hoc est negativum, & male proinde affir-
mativè vocatur *Mutabile*. E contrario, quod *semper manet idem*, est
affirmativum quid, & male proinde negativè *Immutabile* dicitur. Vide
§. 20. 24. Magis appositè hoc dixeris *Ens Constans*, beständig/ cui ta-
lis conveniat definitio: quod semper in eodem statu permanet. Vox
enim *statu* cum transcendens sit, in Ontosophicis non est refugienda.

46. res considerata modo considerandi] Sic res considerata in Ontoso-
phia est *Ens*, modus considerandi, *quatenus ens*, §. 1.

modus specialior,] Prior ille modus tali respectu non fungitur officio
modi (hoc est, non variat & distinguit in hac consideratione),
adeoque nec modus dicitur, quamvis accidens, actio, scientia, &c.
rectè appelletur.

48. intellige positiva] Quod præceptum Aristoteles habet 6 Top. 6.
differentiam debere esse affirmatam seu positivam, quodque & hic & alibi
alii negligunt, id. nobis in prima & potissima Rerum divisione vel
maximè observandum videbatur.

magis opponi] At cur minus appetit nobis ista. tanta oppositio?

M. 3.

Resp.

Resp. 1. quia positiva voce & notione nunquam assueti sumus res intellectuales nobis repræsentare: unde & barbarum rei *intellectualis* nomen usurpare cogimur, nisi velimus uti periphrasi; cùm tamen Latinum rei *corporeæ* nomen habeamus. 2. Solemus oppositionem contradictoriam passim requirere nimio studio, verasque & reales differentias negligere. Vide Log. IV. 73.

convenientiam] intellige specialem, ratione illorum attributorum: habent enim generalem, nempe quod aliquid sint, non nihil. In divisione Entis in Deum & Creaturas, non modò generalis ejusmodi inter extrema dividunt intelligitur convenientia; verum etiam specialis aliqua inter attributa Dei & mentium creatarum proprietates similitudo à nobis cogitatatur. Objectio: atqui major inter Deum & Creaturam est oppositio, quam inter Mentem & corpus, quoniam inter infinitum & finitum distantia est infinita. Resp. Si infinitatem Dei & finitatem respicias Creaturæ, fatemur oppositionem inter ea esse maximam. At hæc divisio eo respectu non pertinet ab attributis, quæ in utroque membro dividente quodammodo æquè positiva intelliguntur, ut sit in generali Mentis & Corporis distinctione, de qua hoc loco; sed pertinet à negatione & recessu immenso perfectio-
nis creatæ ab increata. Corpus & Mens opponuntur sibi in linea transversa, seu collaterali & parallela (qualis est inter fratres & sorores) ut liceat hæc explicare vocabulis Oeconomicæ disciplinæ propriis: at Creatura opponitur Deo in linea *directa* seu perpendiculari, cuiusmodi est inter parentes & liberos, & generatim inter ascenden-tes & descendentes. Oppositio *primi generis*, de qua nos agimus in præceptis Ontosophicis, major non datur eâ, quæ est inter Mentem & Corpus. Oppositio *secundi generis* major non datur eâ, quæ inter Deum & Creaturas.

50. *eas fere solas*] Ita Sadducæi neque Angelum neque Spiritum agnoscebant, Act. XXIII. 8. Omnesque omnino homines in eodem luto hærent, quamdiu verum & positivum de natura spirituali, hoc est, intellectuali, conceptum non habent.

postea] Affirmativa corporalium rerum vocabula, utpote simplicia, prius inventa & formata sunt, quam negativa rerum incorpo-
ralium, quæ composita cum præpositione *in*.

52. *alieno*] quod affirmares de pictore, qui loco faciei humanæ ri-
ctum suis aut rudem lapidem depingeret, idem dices de hominibus,
qui Mentem ut rem subtilem ac tenuem sibi repræsentant. Sed de
his in Physicis pleniū.

54. Chri-

54. *Christum mediatorem*] Huc pertinet *communicatio idiomatum*, quam vocant.

. alii.] Ita *Pecunia* appellatione tam jura, quam corpora continetur.

55. *predicamus*] Prædicandi verbum h̄ic intellige non tantum Logice, ut significet dicere; verū etiam ethicè, ut notet celebrare & cum laude p̄ique animi in Deum affectibus dicere. Sic Rom. IV. 20. Abraham dicitur *gloriam tribuisse Deo*. Deut. XXXII. 3. *tribuite magnitudinem Deo*. Sic Jobus cap. I. fine, *non attribuit aliquid insultum Deo*, hoc est, nihil Deo vel animo vel verbo adscripsit, in quo labes aliqua & non potius summa ratio ac rectitudo inesset. Hinc intelliges, quid *Attributa Dei* quæ & *Nomina* dicuntur in Scripturis. Ita Hebr. I. 4. Filius Dei *præstantius* præ angelis dicitur hæreditasse *Nomen*, quo non tantum intelliges hoc ipsum nomen Filius, verū etiam omnia ejus prædicta, quæ in Scripturis existant. Quemadmodum ergo Modi sunt vel *rerum*, vel modi *cogitandi*, ex §. 44. ita *Attributa* vel realiter rebus tributa seu data sunt, uti omnes *perfectiones* Creaturis à Deo datae; vel mente & *cogitatione* tantum rei adscribuntur, ut *perfectiones* Dei ipsis tribuuntur. Et hæc latior significatio vocis *Attributi* h̄ic locum habet, prout & modi cogitandi ipsa attributa vocantur.

56. *considerare tanquam primum*] Prout igitur alii hoc, alii illud rei attributum ut primum considerant, ex quo reliqua deducunt: ita quoque alii hoc, alii illud pro essentia habent. Sic alii in Deo ut primum & potissimum considerant *Aseitatem*, quam vocant, id est, attributum quo Deus dicitur esse à se; alii intellectum & voluntatem divinam; alii aliud.

quidquid est corporis] Confer §. 43. *aliquid entis*.

57. *ab ejus natura fluere*] In priori oppositione naturæ & libertatis justitia refertur ad naturam: in hac posteriori oppositione justitia à natura distinguitur. Qui primi distinctionem ejusmodi introduxere, videntur ex errore sic locuti, quod libertatem Dei ex. gr. ut exterritum quid, vel accidens vel consequens Dei considerarent.

59. *abstracte sumitur*] & latius, ut ad omnia prædicamenta se extendat.

concretè] & strictius pro prædicamento solùm primo. Objectio: at *Substantia* nomen non nisi abstractum est. Resp. Ratione originis, fateor; at ratione usus etiam concretè notat rem per se existentem.

Sic

Sic *Malum*, quod ratione originis tantum concretum est vocabulum, in usu loquendi etiam abstractè sumitur, §. 178.

60. *totum illud*] Vocem, *totum*, in definitione *Essentiæ* facile omississimè, nisi objecisset animus, secundùm illam definitionem quodlibet attributum Dei posse ejus essentiam appellari. Addi etiam poterat ista vox, quia *Essentia* reliqua attributa complectitur, ex §. 56. Ita cuncta Dei attributa *summa perfectionis* nomine licet comprehendere. Sic vocabulo *cogitationis* Cartesius complectitur quidquid est in Mente.

61. *transferit*] Hæc usum habent in Controversia de Mundi interitu, ubi citantur illa Ps. CII. 27. ista peritura sunt, *tu autem permanes*, &c. Sic Hebr. I. 11. Matth. XXIV. 35. *Cælum & terra præteribunt*, &c. 1 Cor. VII. 31. Præterit habitus hujus mundi, 2 Petr. III. 12. 13. Apoc. XXI. 1. Hinc etiam explicabis, quomodo unius corruptio alterius generatio.

62. *Partem*] Ita Cartes. P. I. 26. *Nos illa omnia, in quibus sub aliqua consideratione*, (hoc est, secundùm aliqua attributa: sunt enim considerandi modi ex §. 55.) *nullum finem poterimus invenire, non quidem affirmabimus esse infinita, sed ut indefinita spectabimus.* Et art. seq. *ut nomen infiniti soli Deo reservemus, quia in eo solo omni ex parte*, (hoc est, secundùm omnia attributa, ut patet ex collatione præcedentium) *non modò nullos limites agnoscimus, sed etiam positivè nullos esse intelligimus.*

63. *Quid est*] Confer §. 13. *quid rei?* Genus & species prædicanter in quæstione, quid est, & ambo significant aliquid ad essentiam pertinens.

64. *materiale & formale*] Itaque Clariss. Schottelius in Grammatica *Casus Nominis* melius appellavit *Mennendung / Geschlechtendung / Gebendung / &c.* quam alii, *Menner / Geschlechter / Geber &c.* non tantum propter rationem, quam ipse affert, sed vel maximè propter hanc, quæ hoc §. explicatur. De *pomo, pyro, ceraso &c.* Latina Lingua si loquatur, incertus sæpe es, arbor an fructus, pomus an pomum intelligendum, quæ Germani optimè distinguunt per *apfelbaum* & *apfel / kirschbaum & kirsche &c.*

67. *naturam tribuere*] intellige naturam, quatenus definitione exprimitur, seu quidditatem, ex §. 75. Nam Deus aliàs cuivis rei naturam suam dedit. Principp. II. 25. *Si non tam ex usu vulgi, quam ex rei veritate, consideremus, quid per motum debeat intelligi, ut aliqua ei determinata natura tribuatur dicere possumus &c.*

68. *Grā-*

68. *Gradus non variant speciem.*] Ita Cart. Passion. §. 82. *Dilectio, quia honesti viri prosequuntur suos amicos, ejusdem est natura, cuius est amor boni parentis erga liberos; et si raro ejusdem perfectionis.* Vides hoc exemplo, quod gradus perfectionis non mutet speciem. Nam ibi species amoris reconsentur.

Specie differre.] Sed nec verba illa §. 66. mutat naturam, ex Cart. Pass. §. 166. desumpta, necessario inferunt Spem & Fiduciam specie differre, cum possit intelligi natura definita, seu quidditas, ut jam ad §. 67. annotavi. [Atqui non illico specie differunt, quae definitio.]

73. *de ratione.*] Principi. I. 36. *Est de ratione intellectus creati, ut sic finitus, ac de ratione intellectus finiti, ut non ad omnia se extendatur.* Existencia est de essentia Dei ex §. 81. Regenitilium ad tempus in mundo: at non censentur esse de mundo, de quo Joh. XIV. 17.

76. *aliquo saltem modo.*] Confer §. 63: vel attributo aliquo ad essentiam pertinente. Definita essentia hic vocatur, quae aliis quidditas.

77. *Inveniatur.*] ut Act. VIII. 40. *Philipus inventus est in Azoto.* Est hinc appellatur secundum adjacens. Ponitur consercum §. 20. Subsistit generaliter hic significat existit.

agere alicubi.] §. 34. quia ex actione cognoscitur existentia, in rebus intelligentibus etiam actionem formaliter includit. Vide §. sq.

78. *ex actione cognoscitur.*] Hoc verum esse deprehendes, si consideres, quomodo in Principiis Philosophiae Cartes. cognoscatur primò quidem existentia mentis propriæ, deinde quomodo existentia Dei, existentia corporis probetur. P. I. 52. Non potest substantia primum animadversi ex hoc solo, quod sit res existens; quia hoc solum per se nos non afficit: sed facile ipsam agnoscimus ex quolibet ejus attributo, per communem illam notionem, quod nihili nulla sint attributa. Inprimis eò refer actiones.

79. *in conceptu existentia.*] adeo ut dicere liceat ex §. 73. Essentiam pertinere ad essentiam existentiae.

83. *idem Christus.*] Hebr. XIII. 8. *Iesus Christus heri & hodie idem est, & in secula.*

85. *Potentia objectiva.*] Confer §. 16. *esse objectivum,* quod res dicuntur habere in mente de iis cogitante.

Künftig.] dicitur à commen/ quia res futuræ dicuntur venturæ, & quidem in mundum ex §. 87. ἐρχόμενον & das zukommende jahr / ventura secula, id est, futura. Matth. XI. 3. Es tu ille qui venturus es?

87. *videbimus.*] §. 123. r. 1. *huncquinque impetratq. cuiuslibet* N *venire*

venire in mundum] Hebr. X. 5. Christus intrans in mundum, hoc est, nascens. Sic. Job. I. 9. Lux dicitur venire in mundum, hoc est, inter homines esse & numerari cœpisse. Latinis etiam provenire est gigni, nasci, ut Gall. venir: ex. g. la vigne vient aisément des collines, virtus facile provenit in collibus.

egressi] Similia leguntur Exod. I. 5. Jud. VIII. 30.

*vocare] Psal. CV. 16. vocavit famam, id est, venire fecit. Ps. XC. 3. dico, nedice, filii hominis. Job. XXXVIII. 12. Nunquid per dies tuos iustificasti mane se sistere? Esa. XLI. 4. Quis operatus est & fecit vocans secula ab initio? Bene hinc intelliges, quomodo efficax Dei vocatio seu regenerationis in Scriptura etiam *nova creatio* appelletur. Nam quemadmodum impossibile est, Deo vocante quæ non sunt, ea non existere seu vocata venire, ita impossibile est, Deo vocante semen, illud non provenire, & utrobique potentia infinita requiritur in vocante.*

*verbum] Confer §. 7. & nota, quod *wort* verbum & *werden* / Belg. *worden* / fieri, quibusdam Etymologis ejusdem esse videantur prosapia; quod verbo Jehovah omnia facta sint.*

apparentibus] ut servi se sistunt & apparent suo domino. Confer historiam Centurionis Matth. VIII. 8. 9. Job. XXXVIII. 35. An misterios fulgura, tribunt, & dicent tibi, Ecce adsumus?

*fictioni] Duplex hic est fictio: 1. dum res, quæ nondum sunt, cogitantur obedire, cum tamen non entis nulla sint accidentia, & agere presupponat esse: 2. quatenus tales etiam res pleraque sunt, in quas nunquam cadet obedientia, nempe corporeæ & intelligentiæ expertes. Prius illud ens rationis exponitur §. 38. posterius, §. 37. Est autem contradictorium, quod obediatur res cognitionis expers. Quid & quotuplex *Potentia obediens*, vide apud Castan. in *Potentia*, aliosque.*

*extra suas causas] Existo putatur dici, quasi extra sistor. Confer §. 61. *extranihilum ponitur*. Ut hæc Existentiæ definitio etiam divinæ applicari possit, Scheiblerus abjicit pronomen possessivum, *sue*. At neque sic bona satis definitio eudi videtur. [Existere enim prius est, quam Causam esse.] Definitiones autem potius è prioribus, quam ex posterioribus petendæ sunt.*

88. *possibilem] quia possibilitas facit realitatem ex §. 21. non immixtò hic explicatur, unde ea aestimanda sit.*

89. *enipotentia & ens futurum idem] Rosæ, quas ista spina in horto meo proxima estate ferre posset, sunt entia potentia. In ejus enim, ut causæ suæ, potentia continentur. At non sunt necessariò futura.*

Potest

Potest enim spina astu extingui ante fructum prolatum, vel amputari aut excidi. Nempe non omne quod potentia est, in actum deducitur, ob multa, quae intervenire possunt. At futurum est quod in actum deducitur. Haec, si causas tantum secundas vel proximas respicimus, jure objiciantur. At si causas omnes, quarum prima voluntas divina seu decretum, verè coincidet cum futuro. Vide pass.

§. 145.

90. *Contradictionem involvere*] Qui hoc dicit, satis sibi cavet, ne tale quid possibile & reale statuar. Nam inter, dicere impossibile, &, dicere possibile, datur medium, videlicet suspendere judicium ac Dei sapientiae ac potentiae rem totam committere. Qui judicium perceptionis suae conformare studet, prudenter agit. Qui nulla addita explicatione affirmat Deum aliquid non posse, & minus reverenter de Deo loqui, & verbum non posse minus recte usurpare videtur.

93. *Essentia*] Hinc explicabis, quomodo peccator destitutus essentiam Dei, cum aeternis veritatibus & praeceptis Dei reluctatur: quomodo essentiam evertat, qui definitionem vel attributa propria negat: quomodo Deus naturam suam dicatur in lege morali expressisse, &c.

98. *difficile*] intellige respectu causae finitae. Alia ad hunc exempla vide Joh. V. 24. XIX. 30. XX. 17. Eph. II. 5. In primis considera quam familiariter sit Prophetis, ut loquantes de rebus figuris tanquam de presentibus, ut Psal. LXXXII. 1. *Deus stat*, id est, stabit. Isa. LXVI. 5. 6. &c alibi passim. Psal. L. 13. *aut omnia non emque*

100. *Vbi, quando*] Ut coherencia & affinitas sunt haec attributa quae ad hasce questiones & existentiam rerum pertinent (nonnullis localitas seu alicuius, & temporalitas dicuntur): ita vocabula loci ac temporis interdum confunduntur. Ex. gr. *Vbries*, locum respicit; ubi veneris, tempus. *Allerwege* / q. d. omnibus viis, vulgo norat semper. *Illico*, q. d. in loco, auf der stadt tempus significat. *atav*, ævum, etiam pro mundo sumitur (Vide Hebr. I. 2. XI. 3.) ut werlet / contrade Welt / quod à wehren / durare, deducunt.

occuparunt] Vide §. 39. 50. & Logicae Proleg. §. 42. sq. *innumera parte*] Non potest igitur quæcū de mundo, ubi sit, quia nihil est, quo continetur seu ambiatur & circumscribatur. Quod refer ad finem §. 118 explicandum.

Nuntiatur mes] Solemnus per stata nundinarum recurrentium tempora, alia tempora definire, ut facinus dicendo, auf die Etspiger

Mes. / Frankfurter Mes. Quod refer ad explicanda quæ in fine
§. 114.

108. loquenda formula] Verus Interpres illud Philipp. III. 20. ita
reddit: *Nostra conuersatio in celo est: unde oram Salvatorem exspecta-
mus, &c.* Hinc & Luth. *Unser wandel ist im himmel.* Et bene Ambro-
sius: *spiritualia curantes, in celis agere dicuntur, cum ipsi adhuc sint in
terræ.* Sed considera in primis, quod S. Scriptura præsentiam quidem
Dei universalem seu omnipræsentiam per operationes generales³; sin-
gularem vero illius præsentiam (qua his aut illis potius rebus adest
quam aliis); per speciales ejusdem operationes nobis passim descri-
bat. Vide Psal. 139:7. 8. 9. 10. *manus tua deducet me & prehenderet
me destruere.* Acto. 17. 27. 28. *non longe abest ab unoquoque nostrum.* In
ipso enim vivimus, & movemur, & sumus. Hinc Deus Psal. 90: 1. vocatur
habitaculum, quia omnia sustinet. 1 Cor. 12: 6. *Omnia operatur in omnibus.* Matth. 18: 10. *ubi duo vel tres congregati in nomine meo, illic sum in me-
dio eorum, nempe gratia & spiritu meo.* Sic Matth. 28: 18.

112. *Ævum* / *An* / *Ævum* sic rectè distinguuntur ab *Aeternitate &*
Tempore, vox quidem ipsa non videtur satis docere. Dicitur enim
aiw quasi *aï* *av*, semper existens. Et ab illo *ævum ævitas*, contracta
atæ, item *æviternus* unde contractæ *æternus*, *æterna*: ut à Germa-
nico *Ewig* (i.e. *ævum*, *æternitas*, *ætas longa*) est *ewig* / *ewigkeit*.
Cur ergo *ævi*, *æternitatis* de *ætatis* nomina ab eodem fonte deri-
ventur, significationem usalem ab originali oportet discernere. Qui
tempus non nisi motus successivi & continuit durationem esse volup,
etiam *modum ævi* ab *ævo* distinguunt, quod *ævum* sit duratio permanen-
tis rei creatæ incorruptibilis, *modus ævi* duxatio permanens rei
naturaliter corruptibilis. At vulgariter distinctionem non capax duo
hæc, *æternitatem & tempus* constanter opponit: unde etiam di-
visions in variis disciplinis per hos terminos insinuantur, *perpetuum* &
temporale. Sic in Jure Exceptio est vel *perpetuo*, vel *temporalis*.

113. *motus*] Temporis partes breviores non motuantur, ut si di-
cas, momento, nictu oculi, in unum augentis / verum etiam quiete
interdum definiti, quis putet. Saltem à quiete denominatio petitur,
cum dicimus *assidua* ab assidendo, *stans* a stando, *aus stehendem* fuis;
eum horam cincus stund a stando, vom stehen appellamus. Sed hic non
tempus stare significamus; sed potius fixam & statam ejus mensuram
assignamus, vide §. 340. Vocabulum *Stets* vel potius *stahls* (ut scri-
ptura pronunciationi congruat, & à *stehse*, quod ex *stehets* contra-
sum,

ctum, distinguatur) aptissimum ad aeternitatem denotandam mihi videtur. Nam 1. sejus originem respiciam, derivatur a sibem. At qui aeternitatem ut nunc stans docti nobis describunt, & eam opponunt temporis, quod nunc fluens. Ita David Psal. Olla 2.7. ipsi scilicet peribunt, tu autem permanes. Deinde si respiciam literas S. T., sicut ac exhibet, quod exemplo harum vocum stare, stupor, stipes, declarat Scaliger poet. lib. 4. cap. 47. Addere possumus Germanica stall/ stat/ stab / stolz/ still/ stamm/ steif/ mast/ nest/ vest/ frist/ rast &c. Denique si attendam vocem fets conversam, sono & significatione candem permantere, aeternitatem a parte ante & a parte post, ut loquuntur, multi represento.

114. simul & semel cogitamus] Hinc etiam explicabis Quando suesivum angelorum, de quo alii obscurius loquuntur. Nempe in cogitationibus etiam angelorum datur successio. Neque enim omnia simul & semel cogitant, de quibus cogitare possunt.

118. disstantia operari] hoc est, non posse ex. gt. Diabolum & hic & in India impios agitare, nisi etiam operetur in locis intermediis.

119. Habuimus] quæ præmisimus 1. quia uno capite absolvuntur. 2. quia potius rejiciuntur, quam admittuntur.

120. enti opponuntur entia] Sollicitè disputant alii, ad quod genus oppositionis revocanda sit illa, quæ est inter Unum & Multum. Quo ipso specimen curiositas inutilis nobis præbent, ut in aliis pernultis. Omnis enī Oppositiō præsupponit multitudinem, omnis multitudo unitatem. Qui ergo ad tertiam oppositorum speciem revocare studet eam, quæ est inter Unum & Multum, perinde facit, ac si Ens in generalissima significatione ad certum Prædicamentum veller referret.

125. uno conceperit] Hinc iterum patet, attributa hæc entis esse modos cogitandi, ex § 44. Cart. Pinc. III. 53. Vortices quorum centra si, omnes simul pro unquantum cælo numeramus, quia sub una & eadem ratione à nobis considerantur.

131. in motus similes consentiunt] Principp. III. 76. propter consensum suarum omnium partium in eisdem celerrimos motus. IV. 140. Multa simul in eundem motum conspirant &c. ut omnia illa ramenta, quæ simul moyentur, unam quasi guttam conficiant. Epist. vol. 2. epist. 49. Quand une chandelle s'allume à une autre, ce n'est qu'un mesme feu qui s'estend d'une mesche à l'autre &c. puis il est divisé en deux feux quand on sépare ces deux mesches. Principp. II. 25. per unum corpus sive unam partem materia intelligo id omne, quod simul transfertur.

*homo cum nave unum] Huc refer præter locum jam citatum ex P. II.
25. ejusdem libri §. 31. adjuncta homini ambulanti unam cum illo materia
partem component.*

*133. ens quatenus ens est] Naturæ veræ & bonæ per accidens adve-
nit ista dissolutio, quæ ad hominem sive ad hoc ens per se non per-
cineret.*

*134. arcta partium conjunctio] Obiectio: inter substantiam & acci-
dens, dummodo proprium sit, est arctissima conjunctio; & tamen
substantia & accidens vulgo judicantur unum per accidens consti-
tuere. Resp: 1. agitur hic propriè de substantia vel ente in significa-
tione tertia. 2. Subjectum & proprium, secundum nos, unum per
se constituant, quoniam propria ab essentia non, ut alii, distingui-
mus. *Ens*, inquit, *additum ei*, *quod omnem perfectionem suo generi de-
bitam actu obtinet*, *efficit unum per accidens*. Subsumo: atqui Mens abs-
que intellectu & voluntate non obtinet omnem perfectionem sibi
debitam. Ergo, &c. Nota. Inter quæ est arctior conjunctio, quam
inter corpus & animam nostram, vel inter partes ipsius corporis, illa
non videntur esse unum per accidens. Atqui inter substantiam & at-
tributum inseparabile, &c. Præterea ex materia & forma vulgo aiunt
fieri unum per se. Atqui accidentia seu modi materiæ secundum no-
strum philosophandi modum sunt formæ corporum. (Potest enim
quid accidentiale dicti materiæ in genere spectata, quod huic aut illi
corpori essentiale est). Itaque si res naturalis sine modis talibus non
possit esse ea quæ est, sequitur tales modos unum per se cum re illa
facere. Unitas per accidens utique est remotior unitas, hoc est, mi-
nor indivisio, quam unitas per se. Ergo si quæ inter una per accidens
vulgo numerantur, quæ tamen arctius cohærent, nec tantum indivi-
sa, sed etiam indivisibilia sunt, vir sapiens intelliget, male ea ad u-
num per accidens referri. Nec tam ex partium cohærentium simili-
tudine, quam ex ipsa cohaesionis firmitate ens per se unum estimari
exempla docent subjecta: unum per accidens faciunt arena, pulvis,
vapor, cinis; eadem unum per se constituunt, dum in lapidem, aquam
vel glaciem, vitrum concrescunt. Sic differunt corpus hominis &
corpus reip., pannus & lana vel fila separata, ex quibus pannus con-
textitur. Ligna in arbore indivisa unum per se faciunt, divisa & sine
ordine disjecta vel coacervata unum per accidens: rursus ordine co-
agmentata ut ædificium componant, accedunt ad unum per se.*

*135. fermentationem] quia sic magis coalescent & vel in motum
vel*

vel in quietem conspirant difficilisque postea a se invicem separantur.

140. *Hoc quid mirum quomodo hæc duo sine contradictione cohaerent. Hoc enim notat individuum certum. Aliquid notat individuum incertum seu vagum.* Quod hic additur de individui demonstratione, id solum intellige de re corpore & sensili, de qua Aristoteles loquitur, quando ait substantiam significare *m&n*, hoc aliquid. Nam ex mente veterum in Categoris tantum collocantur res corporeæ.

141. *Quod non est unum, ne est quidem.* Objicitur: at multa etiam sunt. Neque enim pro nihilo haberi possunt. Imò ex gradibus *§ 143* recensitis constat, in multo rationem entitatis maiorem esse quam in uno. Et convenit illud *§ 302.* composita sunt perfectiora simplicibus. Resp. De multis non dicimus *est*, in numero singulari, at *sunt* in plurali. Cum verò dicimus, multum est, rationem unius induit aliquo modo. Si quem tamen ista objectio moveret, is propositorum axioma sic reformet: *quod non est unum, neque ex uno compositum, id ne est quidem.* Multum enim constat ex iis, quorum quodlibet unum est. Ac proinde non esse de Multo negari non potest, quia affirmatur de Uno.

147. *Omnia unum* Illi verò allein Germ. opponunt selbänder, selbdrüste &c. Ubi ejusdem generis duo veleruntur sunt. Eccles. IV, 8. er ist ein einzelner und nicht selbänder. Itaque per se notum est, Deus, qui est omnia, Siracid. 43: 29. (eminenter omnia, formaliter hoc aliquid ex *§. 140.* dicunt Scholastici) esse unicum; item Ecclesiastam Catholicam (respectu temporum, locorum, personarum omnium sic dictam) non esse nisi unam. Hinc Apostolus ad Hebr. 2: 8. ad illud Psal. 8. *omnia subiecisti pedibus ejus*, annotat, *in hoc enim quod ei subiecit omnia, nihil omisit illi non subiectum.*

154. *deflectat* Hinc respondetur ad illud quod Burgesch. Metaph. lib. I. cap. 18. th. 8. contra id, quod Veritas dieitur conformitas rei cum idea sua, objicit. *Si queram, inquit, cur adiſciūm sit certum adiſciūm? an respondebis, quia est conforme ideae architecti?* Quid, si architectus in struendi modo ab idea sua aberrasset, an eo minus fuisse verum adiſciūm? nullo modo.

159. *Leibhaftig* Ita Belgis; *lijflikt bewijzen* est re ipsa probare, manifestè ostendere; *lijflikt sweren* Germ. einen leiblichen eid tuhn est propria fide jurare, seu, ut loquuntur, realiter vel esse & qualiter & debita forma jurare.

riyen-

vivente Dei] Vide Joss. 3; 10. Jer. 10; 10. 14. Matt. 16; 16. 26; 63.

Act. 14; 15. Joh. 6; 57.

162. *idea obscura & confusa]* Princip. II. 9. *confusam substantiam corpoream ideam habent, quam falsa triplex sunt corporea. Falsa idea Dei est, quia similis homini concipitur, Psal. 50; 21. Med. 3. lumen & colores, soni, odores, sapores, calor, frigus aliaeque tactiles qualitates, non nisi valde confusa & obscure a me cogitantur, adeo ut etiam ignorem, an sint vere vel falsa, hoc est, an idea, quas de illis habeo, sint rerum quarundam idea, an non rerum. Quamvis enim falsitatem propriè dictam sive formalem non nisi in judiciorum possere periri, paulo ante nos verum, est tamen profecto quadam alia falsitas materialis in ideis, cum non rem tantum rem representant. Ita, exempli causa, idea quas habeo caloris & frigoris tam parum clara & distincta sunt, ut ab illis discere non possim, an frigus sit tantum privatio caloris, vel calor privatio frigoris, vel pernixque sit realis qualitas, vel neutrum; & quia nulle idea nisi tanquam rerum esse possunt, siquidem verum sit frigus nihil aliud esse quam privationem caloris, idea qua nihil illud tanquam male quid & positivum representat, non immerito falsa dicetur, & sic de ceteris.*

168. *composita sunt]* omnia figura sunt composita, & quidem ad imitationem rerum corporearum. §. 39.

dividi] regula Juris est, nihil esse tam naturale, quam eo genere unumquodque dissolvi, quo colligatum fuit.

Compositio ac divisio] hinc intelliguntur in prima mentis operatione, non in secunda. Agitur enim de conceptu thematis simplicis. Vide §. 307. sqq.

175. *pecunia]* Germ. Geld à gestren valere, quod penes pecuniam, rerum reginam, valoris omnis momentum sit & aestimatio. Etiam linguae Germ. studiosus mirabitur, si attendat, quam multa composita & phrases à solo vocabulo geld descendant. Schortel. Grammat. lib. 2. cap. 12. §. 149. supra centum ejusmodi composita recenset. Converti possunt ista: geldbeutel beutelgelds / geldsack sackgelds / geldkist kistgelds / geldschuld schuldgeld / gelbwuß bußgeld / geldbank bankgeld / kost geld geldosten / geldstraf strafgeld / geldlohn lohnsgeld / friedgeld geldfried / hülfsgeld geldhülf / lohngeld geldlohn / kaufgeld geldkauf / pachtgeld geldpacht / jinsgeld geldzins / wehrgeld geldwehr / amtgeld geldamt / schuelgeld geldschuel / gelddieb diebsgeld.

190. *simplicibus nominibus]* veritas & bonitas prior & antiquior falsitate & malitia, ac proinde vocibus primitivis & simplicibus illa merito denotatur. Sæpe idem diversa ratione tum ut excessus, tum ut de-

ut defectus consideratur. Sic übermäßig & unmäßig idem sunt. Excessus in actione deficit à regula agendi.

193. exprimunt] posteriore hac significatione vocem, *Natura*, initio præcedentis §. 192. accipies.

202. simile producere] Nulla res potest semetipsa majus & nobilis quid efficere; sed ad summum æquale & simile. Quod si ergo non inferius quid & minus nobile, ut sœpe fit, producat; sed aliquid æquè nobile & perfectum, tum utique ad summam suam perfectiōnem venit.

204. Imperfectum improprie] quia imperfectum propriè dictum presupponit factum, nempe factum quidem, sed non plenè factum. Imperfectio negativa rei alicui attributa nihil aliud est, quam limitatio, ut quod homo non possit volate aut pro lubitu in cœlum ascendere. Sed privativa imperfectio est, cum quid destituitur debita naturæ suæ perfectione. Arque in tali subiecto imperfecto vel tantum abest habitus seu perfectio, vel insuper adest contraria quædam dispositio. Unde ignorantia vel puræ negationis dicitur, cujusmodi est in infante, qui ignorat dari antipodes; vel pravæ dispositionis, quæ cum errore conjungitur, cujusmodi est in homine, qui non modò ignorat, sed etiam negat Antipodes existere. Præpositiones *un* & *mis* / de quibus in §. præsente agitur, sœpe eandem vim habent, ut in *unteah* / *missetah* / nisi quod illud gravius delictum sonet; *ungunst* / *abgunst* / *misgunst*; *ungestah* / *misgestah* / *unvertrawen* / *misvertrawen*; *unglück* / *misglück* singent.

208. fundamentum] Fundamentum relationis vel remotum tantum est, uti doctrina in præceptor, ætas & potentia generandi in patre, unde dici solet de doctiore, posset meus esse præceptor, item de eo qui multum nos ætate superat, posset mihi parens esse; vel insuper proximum, quo posito ipsa relatio ponitur, ut posita generatione ponitur paternitas.

212. substantia] Substantia meretur præcipue dici res illa, quæ & nullo ad existendum subiecto & nulla, à qua pendeat, indiget causa. Adhæc independentia à causa non est aliquid merè negativum, sed maximè positivum. Notat enim sufficientiam ad existendum. Similiter independentia à subiecto est quid positivum. Significat enim quod res propriam habeat entitatem, quæ intrinsecus eam constitutat, quam bene signat vox Germ. *selbständigkeit*. Ex. gr. figura, complicatio, manus & cætera accidentia non habent per se entitatem ullam, sed tan-

Quod hic *absolutum à termino* dicitur, videtur etiam *absolutum*
à causa & subiecto comprehendere, quoniam ad causam ut terminum
suum referatur esse eius, atque ita adjunctione ad subiectum.

217. *Tria genera*] Utiforma reip. vel simplex est vel mixta: ita re-
lato vel unius est generis, vel ex pluribus distinctis generibus com-
posita. Vide §. 343. Hæc tria relationis genera tam latè patent ut à
multis philosophis etiam ad superiora entis attributa, quæ certo modo
absoluta vocare licet, extendantur. Ita *Essentia* explicatur per rela-
tionem affirmationis & negationis, §. 61. sqq. Similiter *Unitas*, §. 140.
Veritatis ratio formalis consistit in relatione affirmationis, §. 153. Sic
Bonitatis, §. 169.

220. *Principium*] quod distinguitur ab initio, de quo §. 35. *Initium*
notat negationem r̄g esse præcedentis, non principium: norat inchoa-
tionem rei, principium tantum originem. Si sol exstitisset ab æter-
no, lux tamen semper fuisset aliquid à sole dependens. Sæpe tamen
initium & principium idem valent.

223. *Secundum fieri*] Causæ secundum fieri agunt vel per *transfatio-
nem* alicujus entitatis re vera jam existentis, ut sit in strukture domus &
generatione, omniisque motu locali; vel per *educationem* potentia ma-
teria, ut forma januæ educitur è ligno, in quo latere *quasi* intelligi-
tur antequam educatur, §. 86. Itaque rarissima sunt in rebus creatis
exempla causarum secundum esse, quod probè notandum, ne ni-
mium causis secundis tribuamus. Sic leges à voluntate Principiis pen-
dere videntur, & feuda à voluntate ejus qui ea concessit Vassallo.

225. *idem sunt*] Adde quod, cùm relatio materiæ ad materialium,
formæ ad formatum, materiæ & formæ ad compositum, non tam
latè pateat, quam efficientis ad effectum, finis ad destinatum, non
de priore, sed posteriore agendum est in Ontosophia.

228. *mutatio statui*] Opponit amicus: *hoc verum in creaturis, ubi actio
successiva. At cur actionibus instantaneis negatur id nomen, ut cogitationi, ex. gr.
si sine mutatione diu eidem rei intenti sumus, eam nobis representemus, & quasi
in ea praesente defixi sumus. Et ita actionibus Dei ad intra. Cum Deo ante man-
dum condicium ab aeterno otiosu fuisse dici nequeat. Operari iugatur est & egit,
non extra se, in se ergo. Resp. ad prius: quemadmodum in Phœnix
(vide Disp. 14.) Motum *initio* quidem *ut actionem*, at in progressu
& continuatione tantum *ut modum & statum rei* consideramus: ita
vide-*

videtur etiam de cogitatione posse philosophari, adeo ut ergo cum cogitationem, sine mutatione in una eademque redditus persistente, quartus talis est, actionis nomine appellandam. Aut certe si ita appelleretur, nomen illud ei ratione initii sui conveniet. Sed cum simus entia mutabilia nec diu in una re mente in definitam habere possimus, & omnes nostræ cogitationes successiva fiant, ex §. 45. 114. 287. non videtur hac de re multum laborandum. Ad posteriorius, de Deo quod assertur, resp. *Otiosum* dici neminem, nisi ratione actionis externæ, quam non exercet cum exercere deberet. Nam quia secundum veram philosophiam animus semper cogitat, nunquam ratione status sui interni prorsus otiosus dici queat. Cum vero probari non possit, Deum ad extra prius operari debuisse, quam operatus fuit, utique nec otiosus ab æterno vel ante mundi creationem dici potuit. Uno verbo: qui naturâ suâ actus est, is nunquam omnino otiosus appellari potest. Unde tamen non sequitur, quod in actu omni entitativo oporteat considerare actionem propriè dictam, hoc est, aliquid ab entitate sive essentia & existentia ejus diversum, quod eam consequatur, & unde res ipsa causa efficiens nuncupetur. Actiones illæ Dei, quæ vocantur ad intra, prorsus hyperphysicæ, utrum ad commune genus cum aliis actionibus revocande sint, communis cum illis definitione comprehendendæ, id nondum liquet. Qua de re vide præfationem Ontosophiæ.

Pergit atnicus: considerandum igitur amon magis transcendentis & metaphysica actionis definitio querenda: ex. gr. actio est exercitium virium, vel exercitio potentia ad id, ad quod tendit; vel per quam quod potest esse, etiam actu est; vel per quam res quod potest facere esse, actu esse facit, sive fiat continuo constanter sine mutatione, vel variatione rei agentis & actus, ut omnes divina admira, & quedam ad extra, ut conservatio quâ talis; vel cum alterutrius mutatione, ut in actionibus creaturarum. Resp. Ego dum Actionis definitiōnem magis transcendentem investigavi, cogitationem & conceptum, ut sit in generalibus nimium abstractionibus, ferè totum evanescere deprehendi: ideoque tandem elegi magis speciale illam ac distinctam Actionis definitionem, quod status sit mutatio. Quid vis, quid potentia sit, explicatur demum per relationem ad actionem, §. 231. Et Actum priorem esse potentiam jam alii demonstrarunt. Unde non videtur Actionis definitio Virium & Potentiarum facta mentione adnotari posse. Non putem tamen de his similibusque rebus multum esse contendendum. Satis mihi erit, si Actionis definitio-

nem protulerim, quæ Dei & Creaturarum actionibus applicari queat & quæ proinde transcendens est. Si quis magis transcendentalem, qua etiam actiones Dei, quæ vocantur ad intra & quæ imminentes, comprehendantur, assignet, is definitionem à me allatam propterea non evertet. Interim hæc definitio mea vocem *status* satis omnino transcendentalē continet, quam etiam *ad ens potentia extendi* affirmo, ut tacitè quasi respondeam objectioni, quæ poterat formari, nempe quod creatio sit *actio*, nec tamen status mutatio, quoniam id quod *creatur antea non stetit*: Theologi considerant Hominem in statu innocentia, lapsus, regenerationis, gloria atque etiam disputant de statu neutro. Christum contemplantur in statu exinanitionis & exaltationis. Politicis. *Pax* describitur, tranquillus reip. *status* &c. Platoni quinque numerantur rerum genera: essentia, idem, alterum, status, motus. Cartesius in prima Naturæ lege nomine *status ipsum etiam Motum complectitur*. Occasione eorum, quæ de conceptu Actionis magis minusve generali & abstracto diximus, hīc mihi videor annotare posse (id quod initio harum Notarum, si accurasier esse voluisse, dicendum fuisset) aliquid ad Ontosophiæ constitutionem universè spectans. Nempe cùm plures sint dubitandi rationes, utrum Metaphysica potius omittenda, an tradenda sit, ab aliis ventilatae, tum hæc vix aliis taeta difficultas philosophi animum ambiguum circa illam questionem reddere posse videtur. Quod omnes scientiæ eò jure merito referantur, ut mens humana ad claros ac distinctos rerum conceptus provehatur. At ea quæ in Metaphysicis traduntur, cùm transcendentia, id est, valde generalia & abstracta sint omnia, ad ejusmodi finem assequendum non videantur apta esse: quia quòd generaliora, eò magis confusa & obscura esse solent. §. 13. Observandum igitur est, & quidem ad ipsum jam citatum articulum, quod omnis cognitio Ontosophica, hoc est, entis generalis notitia, quodammodo confusa sit & obscura. Atqui per Ontosophiam si non distincta redditur entis cognitio, quemadmodum per particulares fit scientias, à quibus hæc universalis distinguitur, saltē redditur minus confusa. Res hīc distinguuntur ab aliis rerum summis generibus eorumque individuis, licet non distinguantur inferiora rerum genera, nec unum individuum ab alio ejusdem generis individuo secernatur. Atque ut nimiæ generalitatis incommoda in Ontosophia nostra tradenda vitarem, i. non elegi objectum tam generale, ut *ens reale* & *rationis* comprehendenderet, quem-

quemadmodum nonnulli rō *intelligibile* objectum. Metaphysicæ faciunt, ac ne quidem *ens reale*, quatenus substantiæ & accidentis genus est, pro objecto principalī habui; sed ad *substantiam* sive *ens in tertia* significatione acceptum præcipue respexi, ita tamen ut nihil de ente in prima & secunda significatione generatim scibile prætermiserim, ab §. 6. usque ad §. 42. Certè ens in prima significatione nimis confusum gignit conceptum, nechabet à quo distinguatur, §. 9. & pauca admodum de eo dicenda occurrunt. 1. Ens in secunda significatione distinguitur quidem à non ente; sed *ens in tertia* significatione distinguitur insuper à modo, relatione & habitudine quacunque. Et præstat rem ac modum discernere, & rem per attributa sua explicare, quām abstractè & communiter de re & modo multa differere tanquam de *Aliquo*, atque ita nimium abstrahendo auferre id per quod ens cognoscendum est, intellige attributa. 2. plura passim exempla adjeci, quoniam distinctiùs quid conspicitur in rebus ostensum particularibus, quām si generaliter tantùm proponatur. Arida nimis & jejuna sunt scripta, quæ ex metris constant regulis, præsertim si de rebus agatur valde generalibus. 3. vocabula synonyma adhibui, addita etiam distinctione, si quæ esset inter ea: atque hīc Germanicis quoque vocibus usus sum, quoniam hæc lingua singulari virtute atque emphasi pollet, & novus hic atque insolitus transcendentia exprimenti modus lectorem sermonis Teutonici peritum excitat & ad majorem attentionem invitat. 4. non modò positivè, verùm etiam negativè pleraque exposui, per oppositionem ac distinctionem aliorum. Omnia eo fine, ut quantum fieri posset distincti aut saltem minus confusi de rebus adeò generalibus conceptus formarentur.

229. *actio immanens & transiens*] Eleganter Germani, perinde ut Hebraei, actus immanentes aut quasi tales à transeuntibus ipsa verborum formâ & sono distinguunt. Ex. gr. *hangen* est pendere, *hæren*, inde deductum *hänken* est pendere facere, suspendere. *Eigen* est jacere, at *legen* est ponere seu facere ut res jaceat. *Sihen* est sedere, *sezen* est ponere, facere ut sedeas. *Fallen* cadere, *fälken* dejacere, facere ut cadat. *Lauten* est sonare, *läuten* facere ut sonet. Similiter differunt *schallen* & *schäffen*. *Hasten* est hærere, *häften* facere hærere, neckere. *Gängen* iugere, lactere, *säugen* lactare, mammam præbere. *Wachen* vigilare, *wekken* excitare, facere ut aliis vigilet. *Leben* vivere, laben propriè vitam dare, deinde reficere, vegetare. *Trinken* bibere, *tränken* dare potum. *Wissen* scire, *weisen* monstrarre.

210 ANNALIA
strare, offendere, facere ut scias. Wohlen durare, während custodire, hoc est, facere ut duret. Schauen vitare, fugere, schmachten repellere, facere ut quis fugiat & vitet, &c.

actus elicitus] Omnes voluntatis actus sunt eliciti, hoc est, ab ipsa voluntate immediate producuntur. Actus imperativum alterius facultatis, quæ regitur à voluntate.

235. *fundamentum*] Distinguitur itaque haec *potentia activa* à *potentia obediens iabi*, quoniam non modò subjectum existens presupponit, verùm etiam dispositionem in conaturalem: cùm potentia obedientialis vel non presupponat subjectum, ut in exemplis §. 87. alatiss; vel non presupponat nativam in illo subjecto dispositionem. Sic in cæco nato non est dispositio ad visum recipientum.

243. *remitti*] Hujusmodi in agendo vehementiam ac remissionem, adde etiam frequentiam ac raritatem, diversis verborum formis nobiliores lingue exprimunt. Nempe huc pertinent frequenta-tiva, diminutiva & similia: ex: gr. *clamito* est frequenter *clamo*, *agito* sàpius *ago*, *nexo* gravius & violentius est quam *rebo*, *canillo* est pa-rum vel submissa voce cano. Schlagen Germ. est percutere, an inde derivatum *schlägen*/sono & significatione vehementius verbum, notat sic percutere, ut percussum moriatur, id est, mactare. Hor-chen / gehörchen auscultare, obedire, amplius quid est, quam primitivum höhren audire. Nimurum virtus ethica posterior actione physi-ca, potentia naturali posterior habitus, qui aliquid naturæ super rad-dit. Schelten / increpare, acerbius, quam primitivum schellen cre-pare, sonare. Sagnen / benedicere, gratius, quam primitivum sa-gen dicere. Bettelen vilius quid quam beten vel bitten. Doare amplius quid quam dicere, sonare quam tinnire. Schauen longiorem in con-templando moram notat quam sehen. Reden est loqui; sed inde am-pliore sono deducendum röhren est consilium dare, agenda loqui. Si-militer se habet danken gratias agere, ad denken cogitare. Cujus-modi plurima sunt in lingua vernacula, quæ peregrinarum studiosi perperam negligimus.

258. *producatur ab alio*] Quamvis autem *causa Moralis* ita se gerendo minus efficax esse videatur, in communi ratione vitâ magis usitatè causa dicitur, quia spectatur ut principium quod, quam *causa physica*, quæ consideratur ut principium quo, cùm ad hominem, tanquam suppositum, refertur. Sic medicus & homo ignem applicans, cre-bris cause dicuntur sanitatis & incendi, quam medicina & ignis. Homi-

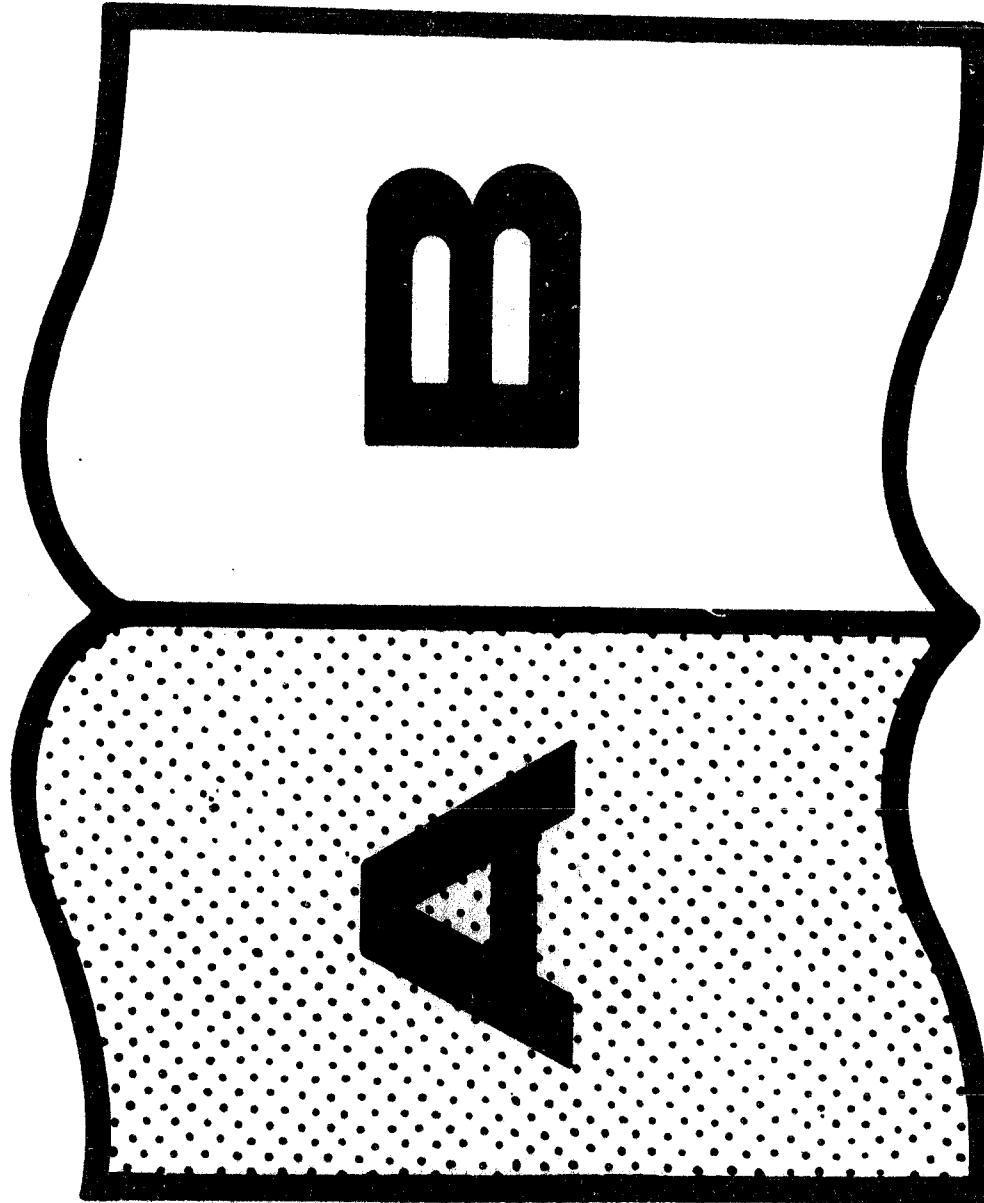
Homines quippe suas potius, quam aliarum rerum actiones attendunt, id quod morum etiam & reip. ratio postulat. Aliæ rationes, cur *physica* non toties *causa* appelletur, sunt, quia vel non ignoratur à quærente, v. g. quod medicamenta te sanaverint, quod ignis incenderit ædes, coxerit cibum; vel ignoratur à respondentे, ex. gr. quænam in specie medicamenta te sanaverint.

265. *Oppositio duorum*] Sic *bellum* quasi *duellum* vocatum putatur, quod partes duas in illo manum conserant. Attende & illa, *altercari*, sīch *zweyen* / *zweyplatz* / *zweytracht* / Gall. *differens*, sagen und tuhn sind *zweyen*; id est, diversa sunt. *Discrimen* ex dis & cerno. Sic *differo*, *diversum*, &c. Et omnis relatio inter duo est, §. 209.

300. *unum cum alio*] *in alio*, *ad aliud*, *pro alio*. Quia relationum genera adeo involuta sunt, ut sēpe accuratē distingui nequeant, ideo hīc usus sum illis particulis: ad exemplum eorum qui quatuor causas ita discernunt: à *qua*, *ex qua*, *per quam*, *propter quam*. Et qui compositionem distinguunt triplicem: *hujus ex his*, *hujus ad hoc*, *hujus cum his*. Ad rem quod attinet, uti plures sunt amoris, quam odii species, passion. 84. ita plures relationes affirmativæ quam negativæ, seu plura consentaneorum quam dissentaneorum genera.

F I N I S.

Contraste insuffisant

NF Z 43-120-14